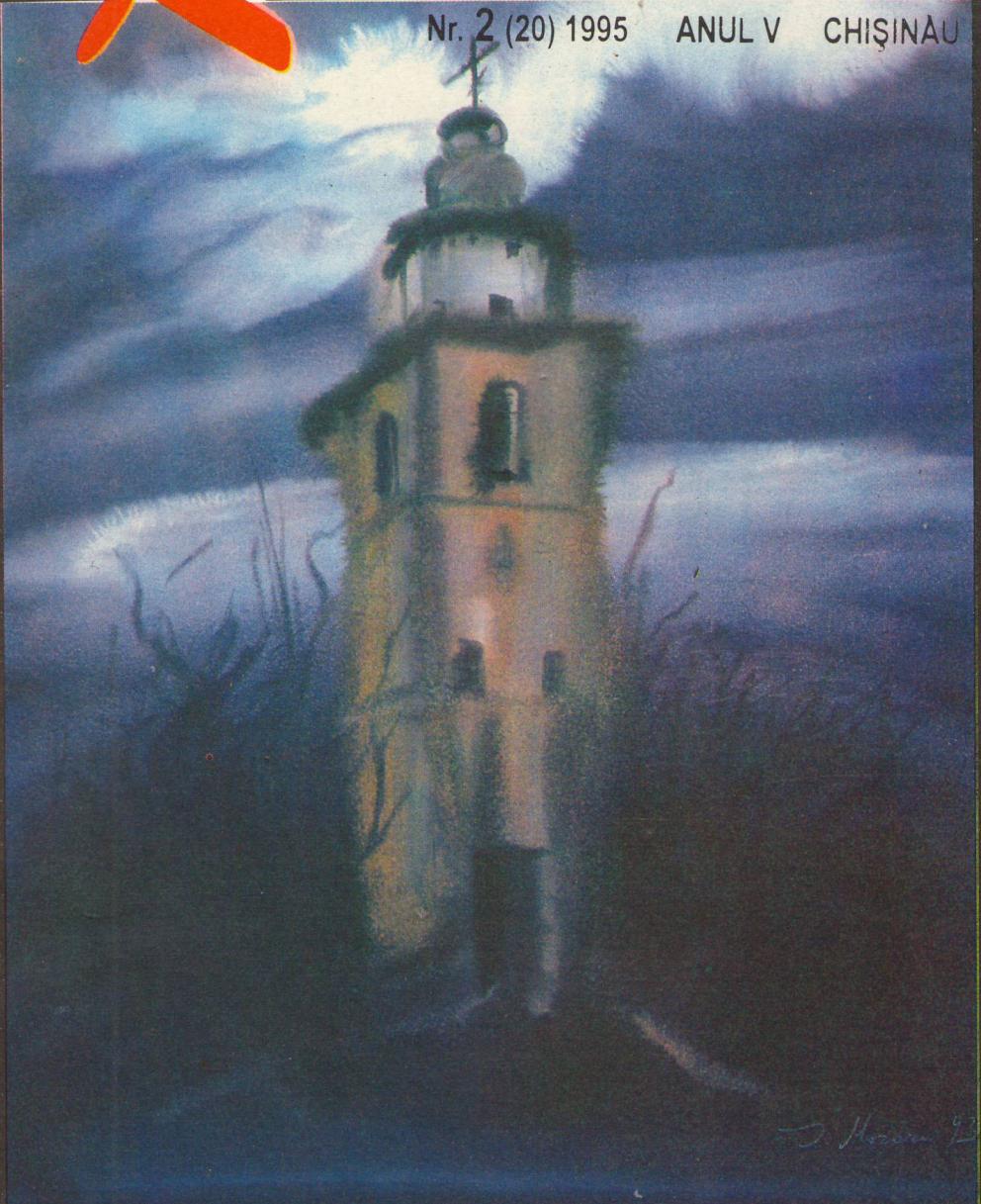
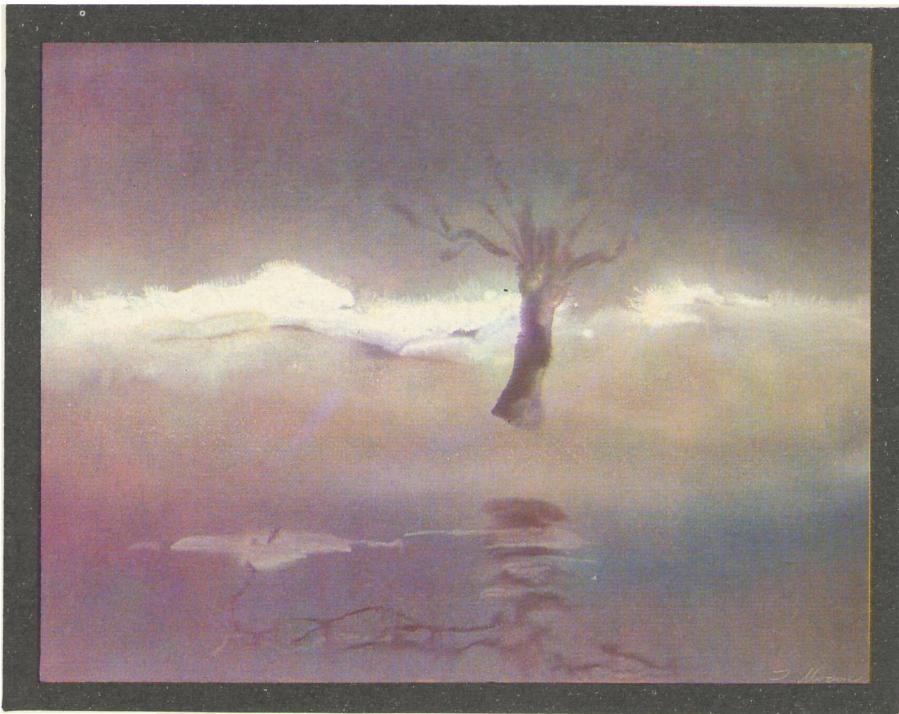

LUMRA Lumra

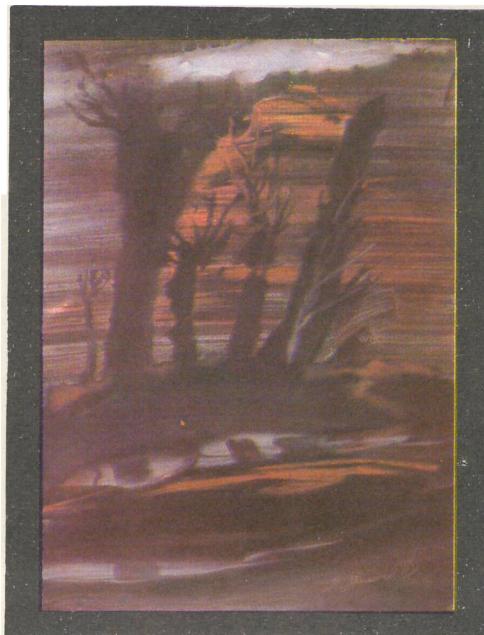
R

Nr. 2 (20) 1995 ANUL V CHIȘINĂU

Steile, constelații, universuri. —
cămașii ale singurătății unui Zeu;
munte, deal, cîmpie, mare. —
sărăcăcioase cămașii ale cuvîntului
și tu, cuvîntule, blestematule. —
cămașă a frigului.

LIMBA ROMÂNĂ

Revistă
de știință
și cultură filologică

Nr. 2 (20) 1995

REDACTOR ȘEF
Alexandru BANTOS

SECRETAR DE REDACȚIE
Leo BORDEIANU

COLEGIUL DE REDACȚIE

Vasile BAHNARU
Eugen BELTECHI (Cluj)
Silviu BEREJAN
Vladimir BEŞLEAGĂ
Augustin BUZURA
(București)
Mihai CIMPOI
Anatol CIOBANU
Ion CIOCANU
Gheorghe CHIVU
(București)
Eugen COŞERIU (Tübingen)
Nicolae DABIJA
Traian DIACONESCU (Iași)
Boris DRUȚĂ
Stelian DUMISTRĂCEL (Iași)
Ion HADÂRCĂ
Ion IACHIM
Dumitru IRIMIA (Iași)
Dan MĂNUCĂ (Iași)
Ion MĂRII (Cluj)
Nicolae MĂTCĂŞ
Vasile MELNIC
Ion MELNICIUC
Vasile TĂRÎJEANU (Cernăuți)
Vasile TÂRA (Timișoara)
Grigore VIERU

SUMAR

RECITIREA CUVÎNTULUI SACRU

Psalmul 93 (Al lui David)

3

STAREA DE VEGHE

Declarație adoptată la Adunarea reprezentanților instituțiilor de învățămînt mediu și superior, de știință și de cultură din Republica Moldova în ziua de 20 ianuarie 1995

4

"Viața fără luptă nu are nici un sens!"

Dialog: Alexandru BANTOS —
Dumitru MATCOVSCHI

9

"Limba română este cea mai frumoasă limbă din lume". Interviu cu academicianul Eugen GREBENICOV

20

ONOMASTICĂ

Stela PALII. Aura numelui

22

OBÎRȘII

Ilie DAN. Raportul dintre istorie și toponimie

27

Lucia BERDAN. Considerații preliminare la varianta bistrițeano-năsăudeană a Mioriței

36

PAGINI DIN ISTORIA LINGVISTICII NAȚIONALE

Mioara AVRAM. Ctitori și maeștri

41

COMEMORĂRI

Vasile MELNIC. Profesorul Gr. Nandriș văzut de discipolii săi (100 de ani de la naștere)

46

LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Gheorghe MOLDOVEANU. "Limba moldovenească" — o diversiune

53

Sumar

CUM VORBIM, CUM SCRIM

Nicolae MĂTCĂŞ. Înapoi la "имя и отчество"?

60

Victor GHERMAN. Rostiri parlamentare (III)

64

Gligor GRUITĂ. Gramatică normativă (II)

68

VOCABULAR

Să învățăm democrația (Ghid electoral)

73

GRAMATICĂ ȘI ORTOGRAFIE

Petru ZUGUN. Funcțiile sintactice ale pronumele relativ

80

OMUL DEPLIN AL CULTURII ROMÂNEȘTI

Klaus HEITMANN. Eminescu în Republica Sovietică Moldovenească (II)

85

LABORATOR

La ancheta "L.R." răspunde Gheorghe VODĂ

93

Tatiana BOTNARU. Sub semnul mitologiei naționale

95

INTERIORUL UNUI POEM

Alexandra GHERASIM. Actualizări cotextuale în structurile metaforice (Schită de analiză a poeziei **Formular** de Grigore Vieru)

99

STILISTICĂ ȘI POETICĂ

Marcu DELEANU. Limba română smulge gratiile (Analiza lingvo-stilistică a volumului **Lupta continuă** de Ilie Ilașcu)

104

Viorica GORAŞ. Stilistica neologismelor în poezia de tinerețe a lui George Meniuc

113

Lucia CIFOR. Argumente pentru o nouă poetică (Viziune asupra creației lui N.Ionel)

121

ANTOLOGIA "L.R."

Nicolae IONEL. Voi vorbi cu pietrele și crengile nu în cuvinte... (45); Cum să fii altceva... (52); Totul e doar îndurare... (67); Mireasma caldă-mi întunecă ochii... (84); și voi fi ceea ce sunt menit să devin... (92); N-a fost nici o fericire... (103); Din tâlpi pînă-n creștet sunt viu!...(112)

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

Constantin CIOPRAGA. Grigore Vieru — "poetul acestui neam"

128

Dan MĂNUCĂ. Răstignit pentru dragostea de Țară

132

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

Timofei ROŞCA. Povara cuvîntului poetic

135

DIALOGUL ARTELOR

Negojă LĂPTOIU. Ion Moraru — un pictor al spațiului românesc

138

PREZENTĂRI ȘI RECENZII

Pronunția românească: teorie și practică

139

CONCURSURI

Moștenire

143

Copertele: Ion MORARU. I. Înnățare.
II. Copacul singuratic, Pe mal de apă.
III. Contemplare. IV. În aşteptare,
Toamna, Sat, Mască.

PSALMUL 93

Al lui David

Dumnezeul răzbunărilor, Domnul,
Dumnezeul răzbunărilor cu îndrăzneală a grăit.

Înalță-Te Cel ce judeci pămîntul,
răsplătește răsplătirea celor mîndri.

Pînă cînd păcătoșii, Doamne,
pînă cînd păcătoșii se vor făli?

Pînă cînd vor spune și vor grăi nedreptate;
grăi-vor toți cei ce lucrează fărădelegea?

Pe poporul Tău, Doamne, l-au asuprit
și moștenirea Ta au apăsat-o.[...]

Fericit este omul pe care îl vei certa, Doamne,
și din legea Ta îl vei învăța pe el,

Ca să-l liniștești pe el în zilele rele,
pînă ce se va săpa groapă păcătosului.

Că nu va lepăda Domnul pe poporul Său
și moștenirea Sa nu o va părăsi,

Pînă ce dreptatea se va întoarce la judecată
și toți cei cu inima curată, care se țin dînsa.

Cine se va ridica cu mine împotriva celor ce vălenesc
și cine va sta împreună cu mine împotriva
celor ce lucrează fărădelegea? [...]

Nu va sta împreună cu Tine scaunul fărădelegii,
cel ce face asuprire împotriva legii.

Ei vor prinde în cursă sufletul dreptului
și sănge nevinovat vor osîndi.

Dar Domnul mi-a fost mie scăpare
și Dumnezeul meu ajutorul nădejdii mele;

Le va răsplăti lor Domnul după fărădelegea lor
și după răutatea lor îi va pierde pe ei

Domnul Dumnezeul nostru.

Vechiul Testament, Psalmii

ÎN APĂRAREA DREPTULUI LA ADEVĂR, LA PROPRIILE CONVINGERI ȘI LA PROFESIE

Alarmați de acțiunile represive întreprinse de organismele de conducere din republică asupra cadrelor didactice de istorie națională și de limba și literatura română din învățămîntul de toate gradele, la inițiativa corpului didactic al Universității de Stat din Moldova, pe 20 ianuarie 1995, în Casa de Cultură, s-au întrunit peste 400 de reprezentanți de la 32 de instituții de învățămînt, de știință și cultură din republică, pentru a căuta să elaboreze în comun o tactică și o strategie de apărare a drepturilor fundamentale ale omului: dreptul la profesie, dreptul la propriile convingeri și la libera lor exprimare, dreptul de a fi un mesager al adevărului (și nu al minciunii) în fața tinerei generații, dreptul copiilor și tineretului de a avea acces la adevărurile științifice etc. Profesorii universitari Pavel Parasca, Grigore Cincilei, Timofei Melnic, Ion Melniciuc, Vasile Gajos, Ion Gîscă, cercetătorul științific

Vladimir Pîslaru, scriitorul Ion Ciocanu, învățătorii Galina Caliniuc, Andrei Omelianov ș.a., aşa cum i-au îndemnat membrii prezidiului adunării, profesorii universitari Anatolie Ciobanu și Gheorghe Paladi n-au lansat sloganuri sauapeluri de a tulbura ordinea publică, exprimîndu-și doar indignarea în legătură cu cererea legiuitorilor și a guvernantilor de a revizui știința. A fost adoptată o Declarație de protest adresată conducerii Republicii și creat un comitet republican de apărare a drepturilor fundamentale ale omului în condițiile în care un partid de guvernămînt ține să-și impună pe toate căile ideologia sa, sfidînd principiile democratice și documentele de drept internaționale. Reproducînd textul integral al sus-numitei Declarații, redacția revistei "Limba Română" își exprimă solidaritatea cu revendicările corpului didactic din republică și consideră că, atît timp cît Parlamentul n-a examinat judicios răspunsul oficial solicitat de la Academia de Științe și n-a adoptat o decizie respectivă, nimeni nu are dreptul să întreprindă nici un fel de măsuri de reprimare față de promotorii adevărului despre limba și istoria poporului.

Către Președintele Republicii Moldova
dلى Mircea Snegur,
Președintele Parlamentului Republicii Moldova
dلى Petru Lucinschi,
Prim-ministrul Republicii Moldova
dلى Andrei Sangheli

DECLARAȚIE

În urma adoptării Constituției Republicii Moldova, care a legiferat falsul glotonim "limbă moldovenească" drept denumire a limbii oficiale a statului, în unitățile de învățămînt, cultură și știință de toate gradele s-a creat o situație deosebit de complicată. Să constatăm în primul rînd că introducerea respectivului glotonim în uz prin aplicarea forței, intimidare și izolaționism cultural — acțiuni declanșate după 27 august 1994 de către organele puterii de stat împotriva cadrelor didactice și a oamenilor de știință filologi și istorici, o considerăm nedemocratică, contradictorie literiei și spiritului Constituției (Articolele 1 (3), 2 (2), 5 (1), 10 (2), 31 (1), 33 (3), 35 (2), 35 (3), 35 (6)), Declarației universale a dreptului omului (Articolul 26), Pactului internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (Articolul 13 (1)), Declarației privind drepturile copilului (Principiul 17), Convenției cu privire la drepturile copilului

(Articolul 28.3; Articolul 29. 1), Convenției privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățămîntului (Articolul 1.1.b; Articolul 3.a; Articolul 4.d; Articolul 5.1.c), Recomandările UNESCO privind statutul cadrelor didactice (Articolele 61—67); Recomandările UNESCO privind educația în spiritul înțelegerei internaționale, al colaborării și păcii și educația pentru respectarea drepturilor omului și libertăților fundamentale (Articolul 7), Declarației privind dreptul uman la libertate în educație (punctele 2,3,5), Memorandumului privind rolul educației în procesul integrării europene (Partea II; Partea III, punctele 2,3; Partea IV, punctele 1,3,4; Partea V, punctele 1,2,3), precum și Concepția dezvoltării învățămîntului în Republica Moldova (Compartimentele: "Principiile de bază ale învățămîntului", "Obiective educaționale", "Strategiile dezvoltării învățămîntului", "Conținutul învățămîntului"), aprobată de Parlament.

De-a lungul secolelor în învățămînt s-a stabilit principiul didactic fundamental, cu valoare universală, al instruirii în baza adevărului științific. Elevii, studenții, cadrele didactice au siguranță nestrămutată că adevărul științific se află la baza tuturor activităților umane și a organizării vieții sociale, iar organele puterii de stat insistă asupra unui neadevăr

Starea de veghe

pentru denumirea limbii literare și etniei populației majoritare. Nu putem accepta postura de “proroci mincinoși”, căci aceasta ne-ar aduce neamul și pe noi însine la “grabnica pieire” (II Petru 1—2; 1), ar instaura în procesul de învățămînt prejudicioasele principii ale falsului și mistificării, ar aduce traume morale copiilor și în genere tineretului studios. Deci, nu învățămîntul, știința, cultura, comunicarea publică trebuie să se conformeze Articolului 13 (1), antiștiințific și antinațional, din Constituție, ci articolul însuși s-ar cere redactat și revotat în Parlament în conformitate cu temeiurile științifice și cu idealurile noastre de renaștere național-spirituală.

Adevărul științific, experiența proprie și cea mondială arată că soluționarea problemelor învățămîntului trebuie să țină cont de realitățile formate. În învățămîntul de toate gradele s-au încetătenit termenii “limba română”, “literatura română”, “istoria românilor”. Cei angajați în sfera învățămîntului înglobează mai bine de o treime din populație. La aceștia se mai adaugă și părinții celor care învață, iar ei constituie cel puțin încă o treime din populație.

Timp de 6 ani elevii și studenții studiază limba, literatura și istoria din manuale editate la Chișinău sau București, care au în titlu, în concept și conținut termenii “limba română”, “literatura română”,

“istoria românilor”. Articolul 13 (1) din Constituție și factorii de decizie se opun acestei realități, privîndu-i pe toți cei care învață de dreptul la învățătură în baza adevărului științific, iar pe cadrele didactice și pe cercetători — filologi și istorici — de dreptul la profesie. În plus, atacarea acestor termeni conduce la cheltuieli suplimentare colosale pentru editarea literaturii didactice și metodice, la pulverizarea potențialului științific și didactic în activități inutile și inopertune, deci la slăbirea potențialului intelectual al societății, iar în ultimă analiză — la îngrădirea dreptului de creație științifică.

Acțiunile indicate periclitează activitatea normală a Ministerului Învățămîntului, acesta fiind pus în situația de a face opoziție cu intelectualitatea pedagogică, din cultură și știință, pe care o patronează. Criza social-economică face și mai grea situația acestui minister, unicul minister acreditat să asigure viitor potențialului intelectual și spiritual al societății.

Actele internaționale la care am făcut referință arată că în Republica Moldova, prin acțiunile de presing asupra învățămîntului și științei filologice și istorice, sînt încălcate drepturile omului și ale copilului. Or, asigurarea acestor drepturi pe calea abolirii adevărului științific cu privire la denumirea limbii oficiale a statului și a etniei populației ma-

juritare este, evident, imposibilă.

Considerăm absurdă afirmația că utilizarea etnonimului "român" și a glotonimului "românească" ar submina statalitatea Republicii Moldova. Dimpotrivă, statul nostru își va consolida independența pe măsura acordării cetățenilor săi a celor mai largi drepturi democratice, care să stimuleze dezvoltarea liberă a fiecărui cetățean, inclusiv prin învățămînt.

Învățămîntul și știința trebuie să fie libere în acțiunile lor de culturalizare a maselor. Situația sociolinguistică din învățămînt, știință și cultură nu este în contradicție cu situația sociolinguistică a celorlalte categorii de populație, ce o depășește calitativ. Aceasta e un fenomen inherent mișcării popoarelor către noi valori ale civilizației. Organele puterii de stat sunt obligate să sprijine pe toate căile, inclusiv pe cale legislativă, eforturile acestei părți a populației care perseverăază pentru un nivel avansat de cultură al întregii societăți. În dezacord cu aceste adevăruri axiomatice, care au devenit norme pentru reglementarea învățămîntului în țările care semnează acordurile internaționale indicate mai sus, statul nostru încurajează conștiința sociolinguistică și istorică subdezvoltată, care a fost cultivată inconsistent de ideologia imperialistă, rusă și sovietică, și o oprescă pe cea avansată, reprezentată de oamenii de știință, de cultură și artă, de toate

cadrele didactice în școli și universități. Este firesc ca românii din Republica Moldova să afirme că vorbesc "moldovenește", această convingere fiindu-le formată în condițiile de asuprire națională și socială. Dar tot atât de nefirească și discriminatorie față de cetățenii săi este atitudinea statului care legiferează învățămîntul în "limba moldovenească" — subdialect al limbii române literare.

În această ordine de idei, excluderea din uzul curent, didactic, științific și oficial a termenilor "limba română", "literatura română", "istoria românilor" egalează cu renunțarea la diferite manifestări, cu precădere, festive, sau libertatea în educație, instruire, știință, cultură și comunicare, prilejuiește condamnarea românilor moldoveni la subdezvoltare intelectuală și spirituală prin limitarea contextului cultural impus de o terminologie inadecvată — acțiuni care contribuie ireversibil și la subminarea independenței Republicii Moldova.

În baza celor arătate mai sus noi PROTESTĂM CATEGORIC împotriva politiciei educaționale și profesionale prejudicioase și CEREM:

1. Oprirea imediată a acțiunilor discriminatorii față de elevi, studenți, cadrele didactice din școli și universități, savanți filologi, istorici, pedagogi, a căror onestitate și ale căror convingeri științifice nu le permit să promoveze în procesul

Starea de veghe

de învățămînt neadevărul științific legiferat de Articolul 13 (1) al Constituției.

2. Instruirea unui moratoriu cu privire la utilizarea glotonimului “limba moldovenească” pentru întreg Articolul 13 (1), nu numai pentru partea a doua a acestuia, acordîndu-li-se astfel românilor moldoveni aceleași drepturi constituționale ca și cetătenilor alolingvi, pentru care atestarea privind cunoașterea limbii oficiale a statului a fost amînată.

3. Menținerea în școli și universități, în toate instituțiile și domeniile publice, în titlurile de programe, manuale, în denumirile disciplinelor și cursurilor, ale catedrelor școlare și universitare, în temele de cercetare științifică, la olimpiade, concursuri etc. a glotonimului “limba română”, recunoscut de toți specialiștii noștri de prestigiul și forurile lingvistice mondiale drept unica denotație științifică a limbii române literare, a termenilor “literatura română” și “istoria românilor”.

4. Asigurarea dreptului cadrelor didactice de a-și alege manuale pentru predarea cursurilor școlare și universitare, indiferent dacă acestea sînt editate la Chișinău sau peste hotare; scoaterea interdicției sacrilegice de editare și reeditare a manualelor elaborate de specialiștii din Moldova.

5. Luarea de măsuri urgente pentru stoparea campaniei de dezinformare a populației privitor

la limbă, istorie, cultură și conștiință națională; a campaniei de defăimare a oamenilor de cultură și știință care promovează un alt punct de vedere decît cel oficial; stabilirea unei competiții sănătoase și democratice de idei prin acordarea posibilităților egale de a-și expune punctul de vedere la audiovizualul de stat tuturor oamenilor de știință și cultură.

Nesatisfacerea revendicărilor expuse mai sus ne va acorda în mod automat dreptul de a declanșa alte măsuri de protecție socio-culturală, inclusiv greva generală a cadrelor didactice din școli și universități.

Apelăm către forțele democratice ale societății să ne sprijine prin acțiuni legale și masive în vederea reinștaurării în drepturile sale a adevărului științific și a libertății în educație.

Adoptată la Adunarea reprezentanților instituțiilor de învățămînt mediu și superior, de știință și de cultură din Republica Moldova în ziua de 20 ianuarie 1995

**"VIAȚA
FĂRĂ LUPTĂ
NU ARE
NICI UN SENS!"**

Dialog:
Alexandru BANTOS —
Dumitru MATCOVSCHI

— Stimate domnule Dumitru Matcovschi, ați fost și ați rămas unul din cei mai aprigi luptători pentru renașterea națională a basarabenilor. Deși ați trecut prin cele mai grele încercări — Dumnezeu e martor! —, ați rămas fidel idealurilor și continuați să vă aflați pe baricade. Ce surse alimentează fluxul neconenit de energie pe care-l emanați?

— Luptă, dacă e luptă și nu e teatru modern, te înnobilează, te purifică, te înseninează, te îmbărbătează. Frumoasă e luptă, vreau să zic. Viața, fără luptă, nu are nici un sens. Tocmai de aceea viața nu e drum bătut, dar e o luptă de contrarii: pămînt-mormînt, negru-alb, dulce-amar, floare-spin etc. Toți, de la vădnică pînă la opincă, luptăm. Spiritul de obicei luptă pentru a fi. A fi sau a nu fi e unică întrebare. Se încearcă a răspunde la ea. Toate celelalte întrebări, dacă nu răspundem la întrebarea întrebărilor, nu mai au rost.

Am luptat aşadar pentru a fi. Pentru a exista. Am luptat pentru viață. Or, viața întotdeauna a fost și este flux de energie. Viață, repet. Mi-a fost mereu dor de viață. Si de cuvînt, adică. Si de mamă, si de tată, si de surori, si de frați, si de lume. Nu mi-a fost însă dor de ducă.

Starea de veghe

Sunt o fire sedentară, melancolică, singurătatea e unica mea libertate. În fond, moldovenii toți sunt copii ai dorului. și cînd te gîndești că dorul nostru moldovenesc de atîtea ori a fost scos la mezat... Vîndut la tarabă a fost. Poate de aceea sîngele nostru, al moldovenilor basarabeni, e numai dor astăzi!

— *Firesc ar fi fost ca numărul celor care își leagă destinul de disperata încercare de a smulge acest popor din ghearele pierzaniei să se măreasca. Prin anii 89—90 așa și părea că este, acum, însă, constatăm cu regret, lucrurile s-au schimbat. Numărul celor consecvenți, drepti, onești, curajoși, credincioși idealurilor de la '89 este extrem de mic. Unde sînt patrioții de odinioară, care nu-și dădeau rînd la tribune și microfoane? Ce gîndesc și ce fac ei oare astăzi?*

— Din păcate, nu suntem decît cei care suntem. Tare de multe ori scopuri personale, mai mari sau mai mici, urmărim. Cu duhul sfînt nimeni nu trăiește. Omul e materialist, și ambițios e. Cu hambîț, zice moldoveanul. E mai aproape, nu știu cum, hambîțul decît ambiția, cred. Hambîțul însă de multe ori ne joacă festă. și atunci, unii (dintre cei care îi duce la vale torrentul) se agață și de un pui. Astfel amicii noștri democrați în '89 s-au agățat de portofolii, fotolii, ca niște molii. Deștepți, mai deștepți decît noi, amicii. Care idealuri? Ei nu le-au avut! Dă, Doamne, mintea moldoveanului cea de pe urmă! Astăzi toate greșelile noastre se văd ca în palmă. Nu am fost vînduți, o, nu. Am fost pur și simplu trași pe sfoară, minciuniți. Vicleni și amicii

sunt, uneori... Iar alteori sunt pur și simplu cameleoni.

Ca ciupercile după ploaie apar la răspîntie de vreme cameleonii. Mai ales cei naționali. Au urcat în '88 la tribună, și-au citit cuvîntările pregătite din timp, au pus accentele necesare, "iubitul popor", sătul pînă în gît de povețe bolșevice, i-a ascultat, i-a aplaudat, "X și Poporul, Y și Poporul, Z și Poporul" a scandat. Cum să nu viseze și astăzi cameleonii naționali microfoanele din piața Marii Adunări Naționale?! Nu și-au aruncat la gunoi cuvîntările de atunci, vor face iarăși coadă la microfon, iarăși se vor cocoța sus, pe podium, iarăși îi vor critica pe cei care "trebuie" și numai! Am și exemple concrete. Nu vorbesc pe dibuite. În '89 nu am fost cu ei, cu cameleonii; aveam televizor la spital și... am văzut de la o parte nevăzutul. Păstrez în memorie acea imagine a falsului patriotism moldovenesc. Au tras foloase cameleonii de pe urma obrăzniciei lor sau poate a curajului. Într-adevăr, nu fiecare muritor se încumetă, cu mîna pe înimă, să jure că e curat ca lacrimă, să rupă în văzul tuturor carnetul de partid. și eu am crezut la început în sinceritatea domnilor de viață nouă.

— Totuși, ce va însemna pentru istoria Basarabiei anul 1989? Cum ar putea fi caracterizat astăzi?

— Nu va însemna aproape nimic. Naivi, creduli, oare entuziasmului am cîntat, mai bine zis consîngenii mei au cîntat, mie nu-mi ardea a cîntec în mai '89... Dar ce a fost a trecut! Va trece și

entuziasmul. Şi toate vor trece. În anonimat. Am porosit din neunde şi am ajuns în nicăieri. A fost un an de luptă cu... noi însine, ca să nu spun cu morile de vînt. Şi un an de ocupaţie a fost, poate nu chiar obişnuit, dar nici prea ieşit din comun. Ne-am jucat de-a istoria, abia astăzi înțelegem. Jocul... un fel de mijoiarcă, cel mai copilăresc. Cine a numit anul '89 an al revoluţiei? Nu e vorba de nici o revoluţie. Orişice revoluţie trebuie să aibă cel puţin doi-trei lideri. Şi un proroc. Lideri am avut prea mulţi. Cine striga "Jos comuniștili!, Trăiască nația!, Alfabetul latin și limba română!" era lider. Dacă mai avea şi un tricolor la îndemînă... Proroc nu am avut şi nici azi nu avem. Am rămas la începutul începurilor Democraţia de stradă ne-a rătăcit. Am încurcat democraţia cu anarchia. Adevărat monstru vorbăreşti a fost şi rămâne democraţia de tipul celei de astăzi. Calificativul e al Marelui Poet. Să ne imaginăm un monstru vorbăreşti cu mii şi mii de limbi de invidie mişcate! În vorbele unui monstru vorbăreşti nebunii să credă! Iarăşi Poetul zice.

— *Cum şi de ce a fost returnată, şi de către cine, mişcarea pentru renaşterea naţională în Basarabia?*

— De aceiaşi "democraţii" moldoveneşti! S-au căpătuit şi ... oamenii nu mai cred în nimeni. În colonii nu pot exista partide. Basarabia colonie e, nu? Ideea a fost compromisă. Acum se creează fel de fel de alianţe şi blocuri. Când ne va ajunge înțelepciune să înțelegem că e nevoie de o singură

mişcare? De eliberare! Dacă nu ne va ajunge, suntem pierduţi. Nu cunoaştem istoria. Şi nici nu vrem să o cunoaştem. Pentru noi, ca şi pentru Ion Druţă, nu e nici o deosebire între Domnitor şi Preşedinte. Slujim în continuare la curtea Împăratului Roşu. Se cere să sim Tunet, dar şi Detunet, se cere să sim Cruce, dar şi Sabie. Numai cu Sabia sau numai cu Crucea nu vom învinge.

— *Care este, după părerea Dvs., resortul adevărat al esenului La răscrucia celor proştii de Ion Druţă?*

— Mai întâi, cred, nu face să pierdem orzul pe gîşte. Druţă astăzi e acelaşi politicastru care consideră poporul turmă şi nu popor. El nu s-a prea reţinut la răscrucia proştilor pentru că e mai Druţă decât noi. A scris opere de înaltă valoare artistică, ne-a susţinut întotdeauna, dar... s-a îndepărtat de propria sa umbră, a devenit cel care a vrut să devină: nemoldovean, neromân, adept al francmasonismului agresiv. Păcat. Druţă nu mai ştie ce e durerea, nu mai ştie cum se plâng moldoveneşte. De sus, de aiurea se uită Druţă la "ărăsoară" şi mai ales la cei care fac opozиtie cîrmacilor. E din tagma lor autorul, din tagma celor sătui: slujeşte la curtea lui Roşu-Împărat. Din cîştig prietenii avea altădată la Chişinău, nu ştiu dacă mai vorbeşte cu cineva. Ei, prietenii, sunt proştii de la răscruce. El, moldoveanul pelerin, crede... N-are decît! Se crede apostol. Vorbeşte apostoleşte la radio, la televiziune, îşi publică "povetile" în cele mai "populare" publicaţii, ale guvernului Sangheli. Săracul!

Starea de veghe

Publicațiile, guvernul îi cer vamă: îl asmuță ca și cum contra prietenilor de ieri. Nu vreau să spun că Drujă s-a ramolit...

— *Să ne referim la presă și la menirea ei. Ce părere aveți despre presa din Republica Moldova? Care ar trebui să fie rolul unei prese cu adevărat naționale?*

— Ce părere să am? Cea mai proastă. Noi nu avem ziariști. Noi avem frunți plecate. Noi aşteptăm să-și rezemne șeful cotul de fruntea noastră. Mi-e teamă să continui... Astăzi cine vrea acela e ziarist. Nu se deosebesc unul de altul ziarele din "țărișoară". Doar cîteva au atitudine și autori. Au atitudine ziarele de opozitie. Ziarele de partid și guvernamentale sunt la nivelul anului '46. Începuse foamea. Ce scriau publicațiile vremii? Am încercat să le răsfoiesc. O săptămână am stat în arhivă. Mi-am pus mîinile în cap. Cîntam trăiască poporul sovietic, slavă marului conducător. Cine murea în paginile ziarelor noastre? Nimeni! Se vorbea de secetă și nu de foametea organizată. Or, ce scriu astăzi publicațiile oficiale? Oficiosul partidului de guvernămînt, de exemplu. Totul e bine, P.D.A.M. își bate capul de noi, noi susținem acest partid, e unicul partid... etc. Situația economică din republică, de exemplu, nu e reflectată defel. Poate doar "Țara" și "Literatura și Arta" au curajul să abordeze uneori și aceste probleme. Două publicații, atît. Situația social-politică... iarăși e lăsată uitării. Ziarele toarnă zoi în capul opozitiei, opozitia se apără din toate puterile. Unele publicații luptă și astăzi, ca în anii de grec

pomină, cu spiritul național. Aceleași, din '88. Chiar dacă și-au schimbat numele. A fost, de exemplu, "Sovetskaia Moldavia", a devenit "Nezavisimaia Moldova". La fel cum secretarii de partid de ieri sunt șefi și astăzi pretutindeni: șefi de stat, raion, oraș, sat... Dintre revistele mai... o singură revistă citesc de-a fir a păr: "Basarabia". Răsfoiesc "Limba Română", aleg materialele care mă interesează. "Limba Română" e o revistă de perspectivă, cred.

— *Una dintre revendicările jînduite în '89 a fost repunerea în drepturile sale a limbii române. Acum cinci ani și ceva a fost adoptată și o lege ce urma să ne ocrotească graiul. Cum credeți, în ce măsură în Republica Moldova este asigurată de facto funcționarea limbii oficiale a statului? Ce acțiuni ar trebui întreprinse pentru ca limba noastră maternă — româna — să devină principalul mijloc de comunicare în instituțiile statului?*

— Care limbă română? Republica Moldova, să nu uităm, botezată a fost, în 1940, de Hitler și Stalin. Pactul Molotov-Ribbentrop rămîne și pînă astăzi pact. Parlamentul moldovenesc nu s-a încumetat să-l condamne. De ce, totuși? De aceea, cred, că acest pact criminal convine suveranilor chișinăuieni. Or, dacă nu era pactul, nu erau nici ei suverani! Basarabia nu ar fi fost ruptă de la sînul Patriei-mume. În '89, devenind țărișoara "Țărișoară", Basarabia și mai mult e înstrăinată. Au recunoscut "țărișoara", se bat cu pumnul în piept guvernății, peste o sută de

state. Nu cunosc cifra exactă și nici nu vreau să o cunosc. De care limbă română să vorbim astăzi? Limba română, dacă ne vom potrivi lor, cinovnicilor, e limba altui stat, vecin, dar totuși altul. Limba unui stat vecin (nu-i aşa?) nu poate fi și limba unui stat suveran. Astfel, statul suveran moldovenesc are limba sa moldovenească, limba sa maternă, limba sa natală... Natală, Doamne ferește! Nu rezistă nici unei critici această împerechere de cuvinte. Mai ales, dacă ținem cont de faptul că limba maternă a moldoveanului basarabean și pretinsa limbă natală a moldoveanului transnistrian nu sunt nici măcar graiuri. Un grai nu poate fi limbă înainte de a fi dialect. Graiul natal din Transnistria e, de fapt, un antigrai moldovenesc. M-am săturat de chită, chitoroage, gîtlegăuri, handoape, mîneșterguri...

Ca să sim o limbă și o istorie, ca să nu pierim, suntem datori să ne unim, să reluăm lupta de la început, să venim din istorie și nu din comă. Contradictorie a fost întotdeauna istoria noastră. Astăzi în Europa nu există astfel de probleme cum e cea a limbii de stat. De aceea și nu ne înțeleg europenii. Cu de la sine putere vom face ordine la noi acasă. Străinii au problemele lor. Limba română poate deveni principalul mijloc de comunicare numai atunci cînd moldovenii basarabeni vor fi și oleacă de munteni, ca să nu zic ceceni. Muntenii au mîndrie națională. Noi, cei de la cîmpie, nu prea. Noi avem hambît independent. Nu vom uita de asemenea că Moldova a născut, vai, și cei mai

mari vînzători ai neamului. Horia, Cloșca, Crișan nu au fost moldoveni. Moldovean a fost Ieremie Golia, cel care l-a vîndut ca o iudă pe Ioan Vodă, viteazul nostru Domn. A fost domn al Moldovei și Dimitrie Cantemir. Toate nenorocirile bietei Moldove, Eminescu zice, de la el încep. A fost un mare savant, un mare scriitor și... a făcut cîrdășie cu "vecinii de la Răsărit". Nu vom uita iarăși că Ioan Neculce, care îl însوtea pe Dimitrie Cantemir, pînă l-a urmă tot l-a părăsit, revenind în Țară și ducînd la bun sfîrșit nemuritoarea sa operă **O seamă de cuvinte...** În fine, istoria noastră, chiar și contradictorie, plină e de învățăminte.

— Cum credeți, din ce cauză denumirea adevarată și adevărată a limbii noastre nu a fost legiferată în Constituția Republicii Moldova?

— Din cauza analfabetismului politic moldovenesc. Așa-zisii politicieni chișinăuieni sunt de fapt niște politicaștri, în sensul cel mai rău al cuvîntului. Nu cunosc, dar nici nu vor să cunoască adevărul. Îl și strîmbă chiar în mod intenționat. Cele două secole de ocupație ne-au deznaționalizat. Astăzi cinovnicii de la Chișla-Nouă ne cosmopolitizează. Nici măcar după deget nu se ascund. Republica Moldova ar fi un stat multinațional, moldovenii ca și cum ar fi străini în țară străină. Scopul scuză mijloacele, nu? Basarabia este vîndută: pagînii anume de ea au nevoie, și nu de Transnistria. Si pămîntul nostru e de aur, dar și Balcanii la o azvîrlitură de băt se află. Si apoi... suveranii cu gușă nu

Starea de veghe

vor să cedeze, vor să rămână pînă la urmă suverani, boieri de curte nouă, ceseistă.

A propos, nu susțin că toți parlamentarii noștri sunt analfabeti. Unii foarte bine cunosc adevărul adevărat, mai mult chiar, în anii 88—89 au luptat cot la cot cu noi pentru acest adevăr. Ajungînd parlamentari, acești unii (Valeriu Senic, de exemplu) devin peste noapte de nerecunoscut. În '89, cînd revista "Nistru" publica Ce-ți doresc eu și, dulce Românie și Doina, Valeriu Senic le prezenta cititorului basarabean. Citez: "Versuri ca Tot românul plînsu-mi-s-a, Vai de biet român săracul..., Codru — frate cu românul dau glas durerii plugărimii muncitoare..... căreia poetul îi opunea în permanență stîrpiturile ce "stăpînesc această țară", neagra masă de grecotei ignoranți, această plebe franțuzită, aceste lepădături ale pămîntului, această lepră a lumii și culmea a tot ce e mai rău, mai minciinos și mai laș pe fața întregului univers", declarînd implacabil că mai marii vieții și servii lor smeriți "nu sunt și nu pot fi reprezentanții națiunii" (articoul Dorobanții).

Un mare cărturar e Valeriu Senic. Cel mai român critic moldovenesc a fost și... ce s-a întîmplat cu el? Astăzi își critică propriile studii, concepții, le neagă, le acuză. Păreri de rău îl încearcă: de ce a fost cum a fost și nu altul, oacie blîndă? Nu pot să mi-l imaginez pe Valeriu Senic de cealaltă parte a baricadei. Mi-a prefațat în '87 volumul Armonii. Eu am rămas același, el nu.

— Teoria "limbii moldovenesti" este "fundamentată" de doi, cel mult trei "ideologi", care adesea nici nu au curajul să-și semneze opurile, împînzind presa aservită puterii actuale cu o sumedenie de pseudonime.

— Cei doi care sunt trei de fapt sunt mult mai mulți. Actualul parlament nu are nevoie de limbă literară. Parlamentarilor moldoveni chiar și aşa-zisa limbă moldovenească le încurcă. Ei nu cunosc nici o limbă. Ei se înțeleg prin semne, prin gîfieli, prin tuse, smiorcăieli. Să nu vorbim de curaj. Puțini, tare puțini oameni curajoși printre noi. Puțini avem și oameni de știință cu adevărat temerari. Or, astăzi savanții datori sunt să-și impună părerea. Unii dintre ei însă nu au principii. Din '40, pînă în '89 au tot argumentat științific neroada "limbă moldovenească". Astăzi ei nu renunță la "operele" lor. Deși sunt obligați să renunțe. Măcar de formă. Acțiunea academicienilor mult m-a bucurat. După ea însă... ce a urmat? A plecat de la Academie vreun savant cînd parlamentarii le-au spus verde în ochi că nu au nevoie de asemenea academicieni? Dar le-au spus, am citit și eu, întîmplător, un articol semnat de un oarecare Popușoi. Zicea "teoreticianul": să nu ne învețe pe noi ce limbă să vorbim cîțiva scriitori și cîțiva academicieni! Niște agrarieni, adică, au tot dreptul să ne scrie gramatici sau poeme în limba lor. Si cu aceste "canalii fizic și moral decripite", vorba lui Eminescu, "ărășoara" vrea să iasă în Europa? Să fim solemani! În primul rînd,

parlamentarii se tem de Europa; dacă nu am fi stat suveran, "iubitul popor" ar fi mai popor. Nouă suveranitatea ne este contraindicată. Dintre toate republicile ex-sovietice Moldova e astăzi cea mai năpăstuită de soartă. Suntem complet deznaționalizați. Cosmopolitizată e intelectualitatea noastră. Ea s-a "adăpat" decenii în sir la marea cultură rusă. O rupi de la ţița vacii dacă o duci în Europa. Avem cîțiva filologi cu inimă de român în piept, dar numai cîțiva. O întrebare mă frămîntă: unde e tineretul nostru studios? Ei, studenții, au sau nu au coloană vertebrală? Chiar să nu le pese ce istorie studiază, ce limbă, cu ce alfabet scriu, de la Rîm sau de la rîme se trag, de unde, totuși? Băierile răbdării se vor rupe cîndva?

— *Care vor fi consecințele aplicării Articolului 13 în instituțiile de învățămînt din republică, în cele de stat, în general în procesul de reafirmare a limbii noastre în toate domeniile statului?*

— Cele mai "asteptate" de ei, de farisei. Vom cădea în hăul cel mai hău: șerpii ne vor șerpi, balaurii ne vor bălăuri, tîrîtoarește vom trăi, nu vom mai fi nici moldoveni, niște corcicuri vom fi, ca să nu zic mai rău. Copiii noștri, nepoții nu vor avea viitor. Această constituție "democratică" este mai antinațională decît vechea constituție, a republicii sovietice. Atunci eram "eliberați" de "frați", astăzi suntem "înjugați" de ai noștri. Articolul 13 trage dungă neagră peste toate năzuințele unui popor înstrăinat cu anasina. Limba e

componentul de bază al unei națiuni. Nu vom avea limbă, nu vom fi națiune. De fapt, vom fi națiune numai atunci cînd vom avea și Țară, nu numai limbă. Or, Țara noastră e și Țara Poetului — dulcea Românie.

— *Cineva afirma retoric, — dacă nu mă însel, la adunarea de re-alegere a Președintelui Academiei de Științe a Republicii Moldova — că Academia unei țări nu este un templu al științei, ci chiar o religie. Postulatul era pronunțat îndată după ce forul nostru științific votase în unanimitate răspunsul dat Parlamentului, în care își reafirma atitudinea consecventă față de denumirea limbii noastre...*

— Academia noastră, hai să-i spunem aşa, nu este a noastră. Este academia R.S.S. Moldovenești. Aici s-a născut cîndva fonfăita limbă cebănească, aici au "activat" cei mai odioși, dar și mai imorali "naționaliști" sovietici, grosuleni, licheni-rîmleni (de la rîmă)— varticeni etc. Se părea într-un timp că tînăra generație de savanți nu va repeta greșelile predecesorilor, va avea poziție, demnitate, mîndrie națională. Știință fără mîndrie națională nu se face! Trista situație în care se află limba română în Republica Moldova reclamă o activitate mai energetică din partea Institutului de Lingvistică. Da, poziția lui în problema limbii e clară, dar Institutul ar trebui să lupte ca această — unică acceptabilă poziție — să fie legiferată în Constituție. Institutul e dator să lupte pentru o virgulă, pentru un punct, pentru o literă, să apere limba

română de lighioane și să nu facă sluj. Are drepturi mari Academia. Într-o țară civilizată însă. La noi savantul e ca a cincea roată la căruță. Mă întreb: le convine tinerilor oameni de știință să ducă în cîrca păcatele celor mari și tari? Ei le duc. Ei fac politică antinațională tăcînd. Poetul scrie cînd se scrie și nu cînd "trebuie". Dar savantul? Adesea joacă tontoroiul cu... cine? Se ploconește în față... cui? Poziția savantului contează, vreau să spun, mai mult decât titlurile lui. Academicianul trebuie să-și spună durerea cu și fără ocazie. Or, unii academicieni ca și cum nu ar mai avea inimă. Astăzi academicienii matematicieni, biologi, medici etc. sunt mai filologi decât filologii. De ce? Tăcerea Academiei de aur să fie? Unii colaboratori de la Academie tinjesc după timpurile de altădată: au scris "opere" nemuritoare, să piară necitite? Au scris monografii, au apreciat poziția civică a tuturor Canilor, Cutcovețchilor, Cornenilor..., să le scuipe tineretul de azi?

— Cum înțelegeți noțiunea de naționalism, orgoliu național, de patriotism? Ce interpretare ați da acestor noțiuni pornind de la realitatea concretă social-politică creată în Republica Moldova?

— Naționalism, dacă nu mă înșel, vine de la nație. În nici un caz nu e ceea ce ziceau sovietologii de ieri: "ideologie și politică reaționară care susține interesele burgheziei". Nu ale burgheziei, tovarăși bolșevici, dar ale nației. Și atunci nu mai e reaționară ideologia. Popoare și națiuni reaționare nu există. Pe

francmasoni îi poate supăra naționalismul. Francmasonii vor o patrie unică. Nici Ion Druță nu ascunde. Și el, după mine, nu vrea să fie moldovean-român. El vrea să fie cine este, să fie omul casei oriunde s-ar duce: în Germania, în Franța, în Georgia, în Israel. Omul casei, repet. Să se bucure de favoruri și să nu aibă obligații. Eu consider cuvintele "naționalism" și "patriotism" sinonime. Academicienii moldovenești, cei de ieri, dar și unii dintre cei de azi, le consideră antonime... "Orgoliul național" eu unul numai ca "mîndrie națională" îl înțeleg. A fi mîndru de obîrșia ta, de bunei și străbunei, de toate darurile acestui pămînt parcă nu e bine? Omul care nu se mîndrește cu Trecutul falnic al Patriei sale (în cazul dat al României) nu mă interesează. Predecesorii noștri au fost mîndri de țara lor. Sunt țăran și mă mîndresc cu asta, zicea Blaga. Și tot el zicea: eu cred că veșnicia s-a născut la sat. Dar ce zic veniții de aiurea, moldovanii nemoldoveni? Moldovani sunt astăzi toți locuitorii Republicii Moldova. Vorba e de un popor moldovanesc anume și nu de moldovenii propriu-zisi. Eu le mai spun moldobani. Acestora le este indiferent ce nume poartă, principalul e să fie sătui, să nu încapă în piele, să fie aleși în prezidiu, să-i întindă mîna președintelui Snegur și acela să nu le întoarcă spatele.

— Se vorbește tot mai insis-
tent despre integrarea literaturii
basarabene în contextul literar
românesc. Ce șanse au scriitorii
noștri în acest sens? Care sînt

*basarabenii ce vor completa și
îmbogăți patrimoniul literar
românesc?*

— Se vorbește, așa e. Dar se vor integra scriitorii, nu scribii. Or, în "țărișoară", scriitor e tot "nărodul". Au fost primiți în Uniune cu hurta buna majoritate din membrii organizației noastre scriitoricești. Cu hurta, repet. Uneori și fără cărți. Cu două-trei poezii abia publicate în gazeta de perete. Se poate întâmpla ca anume acești "talentați" condeieri să ajungă primii la București. Integrarea a fost prefăcută într-o alergare de cai, cum s-ar spune. Și totuși, apa trece, pietrele rămîn. Grigore Vieru, Mihai Cimpoi, Nicolae Dabija, Spiridon Vangheli sunt scriitori români de cînd sunt. Ei s-au integrat în anii 70. Au publicat poeme-proze și acolo, și aici. Astăzi avem și o poezie tînără necompatibilă, dar mai ales cultă. Poziție de ar mai avea tinerii poeți. Viața nu e o plimbare pe litoral. Poetul care e poet trăiește cu gîndul la ziua de mîne și nu la cea de azi. Și totuși, unii poeți din Basarabia, în ansamblu, sunt mai români decît poeții români din România. Noi avem ce spune cititorului. Florile de stil mai puțin ne interesează. Eminescu, Blaga, Arghezi, Goga, Coșbuc, Barbu... nu umblă după flori de stil. Ei trăiau în poezie. Ei mureau în poezie. Ei văsătorește astăzi în poezie. Nu-i poet fără de țară și nici nu va fi cîndva! Inepuizabilă e tema...

— *Cei mai buni luptători
pentru renașterea noastră,
scriitorii care au avut o influență
enormă la trezirea conștiinței*

*maselor în Basarabia — Grigore
Vieru, Dumitru Matcovschi, Leonida Lari, Nicolae Dabija și.a. —
sînt considerați de către unii drept
niște simpli și arhaici pașoptiști,
încercîndu-se astfel a se diminua
reală lor contribuție la deșteptarea
moldovenilor. Cum comentați Dvs.
această situație?*

— Simpli și arhaici. Bine că nu simpliști. Eu de simplu nu mă tem. Și nici de arhaic. Astăzi a fi arhaic înseamnă a avea un trecut, o istorie. Moderniștii nu au nimic. Ei trăiesc pentru sine. Deșteptarea poporului nu-i privește. Pare-mi-se, ei nici nu înțeleg sensul cuvîntului pașoptist. Dacă e vorba de acel val de revoluții care a zguduit Europa, atunci... unii trebuie să pună mîna pe carte. Valul se va mai repeta. Unii, după mine, sunt colaboraționiști. Ei nu scriu cu Luceafărul de seară, scriu cu piciorul stîng — exerciții pentru mîna stîngă. Omul luptă pentru un loc sub soare. Din păcate. Pentru caligrame nu se luptă. Fără simplu nu există compus. Astăzi, părerea mea, nevoie mare e anume de pașoptiști. Care să poată mobiliza masele, care să știe a cînta și la palat, dar și pe baricadă. Cînd se moare nimeni nu joacă mazurca! Moartea verticală e cea mai frumoasă.

Să murim în picioare, și nu ca niște rîme. Pentru mine o poezie stearpă și o cătea stearpă e totuna. Viața nu e stearpă! Dincolo de muncă, literatura e și talent. Dar poate în primul rînd e talent. Caligramele nu au nevoie de nimic. Ce e val ca valul trece...

— *Care, considerați, este
calitatea supremă a unei lucrări*

Starea de veghe

literare? Ce fel de literatură reclamă nivelul intelectual și spiritual al conaționalilor noștri?

— A unei lucrări... nu știu. Mai întîi să existe această lucrare. Să fie scrisă. Să fie trăită. Da, da, trăită și nu născocită. Nu vom povesti baliverne, nu vom suge din deget adevăruri cu barbă. Calitatea supremă pare să fie atitudinea autorului. Dacă autorul nu are atitudine, imposibil să poată crea ceva. Pe fieștecine îl interesează ce anume vrea să-i spună autorul. Cu alte cuvinte, cine e autorul. Autorul își toarnă sufletul în opera sa, nu? Sufletul e și naționalitate, și omenie, și lacrimă, și bucurie... Omul pământului nu este un interplanetar. Mă interesează arta pe care o posedă autorul. Arta, să nu uităm, e și limba, stilul, metafora, replica. Lucrările scriitorilor moldoveni nu se prea deosebesc una de alta. Sunt scheme în majoritate. Căutăm puncte culminante, deznodăminte, eroi pozitivi, negativi, facem o literatură angajată. Departe, tare departe de literatura adevărată suntem. Trebuia să vină un columbian din celălalt capăt de lume, să ne lovească în moalele capului cu un romanepopee (*Un veac de singurătate*) și să ne spună: "Ducă-se la dracul realismul socialist! Viața nu e numai plan, nu e numai lozincă, nu e numai cîntec, viața e viață!" Acest roman reduce la zero toată literatura moldo-venească. Două-trei-patru lucrări dacă rămîn, cele scrise cu sînge.

— *Ați scris poezie, proză, dramaturgie, faceți publicistică. Care din aceste domenii vă este mai*

familiar? Cînd scrieți mai cu inspirație?

— Scriu poezie și publicistică. Mai puțin dramaturgie. Proza cere timp, enorme efortări fizice și intelectuale. Am în buzunarul inimii un roman, dar... Poezia este dragostea mea dintîi. Clipă e poezia, și nu veac de singurătate. Ea nu se planifică, ea se întîmplă, se naște aici și acum. Publicistica... cel mai greu se scrie. Ea însă e numai durere. Tocmai de aceea astăzi tot moldoveanul e publicist. Nu poet! Se poate întîmplă, cîndva, această zăpicătă lume să revină la normal. Abia atunci nu se va mai plînge și nu va mai fi nevoie de publicistică. În concluzie: mai aproape de sufletul meu e poezia, armonia cuvintelor, melodica lor. De aceea și proza mea nu e dură, e poetică în fond. Dură în schimb e publicistica și cred că e de ajuns. Lucrez, de obicei, dimineață. De cu ziua. și pînă în seară. Noaptea nu prea.

— *Care vă sînt proiectele de creație? Despre ce nu ați scris încă?*

— Aș vrea să editez măcar cîteva volume de versuri din cele 10 pe care tipografia mi le-a... legat, dactilografiate în două exemplare: *Cîntece de frupt*, *Singurătate în doi*, *Eternitate cu zei*, *O viață, o moarte*, *Chirurgie cardiacă*, *Inima...* La sigur că nu voi mai reuși să le editez. Dar nu-mi pare rău. Totuși volumele există în două exemplare. Le răsfoiesc, mă bucur, plîng. Eu cu mine.

— *Ce bucurii ați avut în ultimul timp?*

— Puține. Ca să nu zic nici

una. Mici bucurii de creație. Astăzi, de exemplu, îmi telefonează Mihai Dolgan: "Dumitru, am scris *Trenul de noapte* și am o rugăminte. O silabă, un *O* e în plus, versul *O nostalgie din nou mă-mbată*, acest *O* de la început, în limba noastră nu se cintă, unit cu prima silabă din cuvîntul *Nostalgie...* vezi ce cintăm — *Ono*. Se poate să-l uităm, să cint *Nostalgia?*" A propos, de ce nu scriu cîntece moderniștii? Pentru că știu ce înseamnă cîntecul. Cîntecul nu este un joc.

— *Ce vis neîmplinit aveți?*

— Subredă mi-e sănătatea. Doctorii mă sfătuiesc să nu muncesc din greu, să nu mă enervez, să mă tratez pe la fel de fel de sanatorii... Să nu muncesc ar însemna să nu mai fiu. Ei mă sfătuiesc, eu zic "bine" și fac ce pot face. Visuri neîmplinite... Tare multe. Mai bine să tac. Și totuși, nu voi putea muri împăcat... Bolnavi de dor sunt moldovenii, dar cu veniții de aiurea se înfrătesc. Cred în Marea Unire. Vine-vine-vine. Aș vrea să nu mor pînă atunci. O vor însăptui tinerii, copiii noștri, în cel mai rău caz, nepoții. Neapărat o vor însăptui. Țara noastră are un Falnic Trecut, va avea și un Mare Viitor. Am vrut să scriu o piesă cu Eminescu. N-am reușit. Am studiat tot ce se putea studia. Nu-mi pare rău că am studiat, îmi pare rău că n-am reușit. Din cauza acelui caz... Filmul lui Loteanu cu Eminescu este... vai-vai-vai, unde ești, copilărie! Dar Loteanu nu și-a bătut joc de Marele Poet cum și-au bătut joc alți oameni de artă de Marele nostru Voievod. Chiar în primăvara acestui an.

— Cum ați procedat dacă ați reluat de la început calea deloc usoară, spinoasă și umilitoare, a omului de litere chemat să apere limba Neamului?

— Moldoveanul trebuie să știe de ce *e* și *nu e* moldovean. Ne-am îndepărtat de sufletul neamului nostru. Rolul cuvîntului, al omului de artă este imens. De acolo vom începe, de la rădăcini. Astăzi fugim de oameni, ne ascundem de noi însine. Oamenii de bună-credință se bat cu oamenii de bună-credință. Nici măcar cu morile de vînt nu ne batem. Frătește trebuie să punem țara la cale. Vom căuta și neapărat vom găsi un proroc. Nu-l vom găsi? Atunci... nu vom învinge niciodată. Dar eu sunt sigur că îl vom găsi. Să-l căutăm! Omul de litere... e chemat să apere nu numai limba Neamului. Limba e armă de luptă pentru el. Mai sus de tot e spiritul național. Citită la rece, pe dinafară, Limba noastră de Mateevici e doar o poezie bună. Fiecare vers mai e nevoie să fie tălmăcit silabă cu silabă. Nu am făcut-o în '89, dacă nu o facem și acum... nu avem sorti de izbîndă.

"LIMBA ROMÂNĂ ESTE CEA MAI FRUMOASĂ LIMBĂ DIN LUME"

INTERVIU CU ACADEMICKANUL EUGEN GREBENICOV

Alexei MARE: — Eugen, suntem consăteni, născuți în Slobozia Mare, județul Ismail (azi raionul Vulcănești). Pe mine destinul m-a dus în Țară, după multe și grele peripeții. Iar d-ta unde ai ajuns?

Eugen GREBENICOV: — Îmi amintesc cu drag de Slobozia Mare, unde m-am născut în 1932. Tăticul meu era preot și învățător la școala din sat. În 1938 părinții s-au mutat cu traiul la Cahul. Am absolvit școala nr. 2 din Cahul; tot atunci, în 1949, am devenit student la Universitatea "Lomonosov", Facultatea de matematică și mecanică. După absolvirea facultății cu diplomă de merit, am rămas să lucrez la Moscova. Între anii 1962 și 1969 am condus catedra de specialitate la Universitatea "Patris Lumumba", din 1969 lucrez în calitate de șef de sector la Institutul de Fizică Teoretică și Experimentală al Academiei de Științe. În știință mare am rezolvat problema fundamentării metodelor de mediere în ecuațiile diferențiale cu multe frecvențe și am aplicat aceste metode la determinarea cu o mare precizie a mișcării corpurilor cerești.

A. M.: — Acest institut se

ocupă și de modelarea zborurilor cosmice?

E.G.: — Problemele dinamicii cosmice, problemele fizicii nucleare sunt în centrul atenției noastre.

A. M.: — Pentru ce merite ai ajuns să fi "nemuritor"?

E. G.: — Toți oamenii sunt muritori, iar cei ce se cred nemuritori sunt nefericiți. Sunt fericit că am ajuns să sărut pământul Țării. Înainte nu puteam merge unde doream, iar dacă mergeam undeva, eram mereu "însoțit". Dar să revin la întrebare: metodele noastre de investigație se folosesc în multe state. Sigur că la început cercetările erau dictate de politica celor două supraputeri din lume. Fiecare din cele două supraputeri dorea să-și mențină înțigătatea. Pe atunci propusesem un model nou de aproximare a cîmpului potențial al pămîntului; prognozarea zborurilor cosmice cu ajutorul calculatoarelor devinea astfel optimă. Recurgînd la metodele clasice de calculare a orbitei unei nave玄mică, de exemplu, pentru a realiza zborul în direcția Lunii sau spre Venus am fi avut nevoie de un an de zile. Prin soluția propusă de mine timpul s-a redus la o oră-două.

Lucrarea a fost publicată și distinsă, în 1971, cu Premiul de Stat al fostei U.R.S.S., iar Uniunea Internațională a astronomilor mi-a apreciat meritele dînd numele meu unei mici planete. Personal, încă nu am văzut-o. Nu-mi pierd speranța de a merge la observatorul astronomic din Crimeea și a vedea planeta Grebenicov.

A. M.: — Eugen, toată viața ai fost departe de baștină. Nu ți-i dor de locurile natale? Nu ai

remușcări că nu ai făcut totul pentru ai tăi, "de-acasă"?

E. G.: — Pe măsură ce trece timpul mă sfîșie un dor nestăvilit de Patrie. Îmi fac mereu procese de conștiință: am lucrat mai mult pentru străini decât pentru ai mei. De aceea, în timpul pe care mi l-a mai hărăzit Dumnezeu, aş vrea să mă consacru prosperării țării în care m-am născut. O, dacă Țara ar vrea să-și primească fiili rătăcitorii... Mai am forțe, idei, aş mai putea educa vreo cîteva generații de tineri cercetători. Cu regret, Universitatea de Stat din Moldova nu m-a acceptat nici ca rector, nici ca simplu profesor. Nici Academia noastră de Științe. Și nici România nu-mi propune condiții elementare de lucru și de trai.

A. M.: — De ce?

E. G.: — Cine știe? Poate de aceea că n-am acceptat invitația lui Drăuș de a participa la organizarea Congresului "Casa noastră — Republica Moldova". Sau poate pentru că văd în mine un naționalist... Dar eu îmi iubesc pămîntul, Patria, limba. Eu sunt patriot, deci naționalist în sensul bun al cuvîntului.

A. M.: — Eugen, cum se face că, fiind din 1949 departe de pămînturile natale, nu ți-ai uitat limba maternă? Doar contactele cu românii erau sporadice.

E. G.: — Cum ai putea să-ți uiți ființa care ți-a dat viață? Cum ai putea să-ți uiți limba pe care ai învățat-o odată cu laptele supt de la sînul mamei? Iar limba română e cea mai frumoasă limbă din lume. Țin minte că mămica ta re nu voia să-mi permită a pleca din sînul familiei — se temea că am să mă înstrâinez de țară, de datini, de limbă. De aceea

le-am păstrat ca pe cele mai sfinte relicve.

A. M.: — Știu că te-ai născut român din părinți români și că ai vorbit românește. Între timp nu te-ai făcut, ca mulți dintre conaționalii tăi, moldovean sau altceva? Nu cumva vorbești moldovenește?

E. G.: — M-am născut român și-am să mor român, căci naționalitatea nu se schimbă precum chipiul sau încălțările. Națiunea "moldovenească" a fost inventată de Stalin, ca și "limba moldovenească". Pe românii din Ucraina îi mai acceptă ca români, însă pe cei din Moldova nu, ca nu cumva să le treacă prin gînd ideea de a se reuni cu frații de peste Prut. Este una din invențiile cele mai diabolice ale comuniștilor de atunci, pe care o promovează inconsistent și cei de acum. De aceea nici nu vor să mă invite în republică, probabil, pentru că eu țin că sunt român și vorbesc românește. Chiar dacă o bună parte din viață am vorbit și am scris rusește, totuștu nu mi-am uitat limba mamei. Și nu o voi uita, și nu mă voi dezice de ea niciodată.

Sînt mîndru și solidar cu Academia de Științe a Moldovei, care a știut să apere demnitatea adevărului pe care trebuie să-l slujească. Nu există națiune moldovenească și limbă moldovenească, după cum nu există națiune și limbă oltenească, băնățeană, maramureșeană, bucovineană, transnistriană etc. Există români și limbă română și punctum, vorba clasicului. Cu această convingere am să intru și în mormînt.

**Stela PALII
Chișinău**

AURA NUMELUI

*"Peste veacuri depărtate
vor pluti a voastre nume..."*
(Alexandru Vlahuță)

Din informațiile oficiale, difuzate în mass-media de către persoane cu funcții de răspundere din organismele statale, aflăm că în anul curent se va purce la eliberarea unor noi buletine de identitate (pașapoarte) pentru cetățenii Republicii Moldova. E știut că în buletinele (pașapoartele) vechi numele multor cetățeni erau greșit ortografiate, de aceea este tocmai momentul oportun să revenim la numele noastre corecte.

Publicăm, cu această ocazie, materialul dnei Stela Palii, atenționând cititorul asupra necesității de a ne păzi cu sfîrșenie numele transmise de strămoși și pe care noi avem a le lăsa urmașilor, ca pe cea mai sacră comoară, neîntinute și nealterate.

Vremurile demult apuse trăiesc în noi prin amintiri conștiente sau subconștiente. Fiind obsedăți de o perpetuă căutare a izvorului, spunem că toate au un început, admițînd astfel și existența sfîrșitului. Infinitul însă ne domină: dorim cunoașterea eterنă, nemurirea, ne guvernează visul creației, sănseam fericirii robi ai cugetului. Precum e și firesc, existența noastră în timp și spațiu

se vrea personalizată, conștientizată. De aceea am părăsit anonimatul relativ al biologicului pentru a încerca să ne afirmăm prin personalitate. Tocmai atunci, planind în spațiul limbii, am sesizat necesitatea *numelui*.

Ce este *numele*? De ce ne frămîntă înțelesurile acestui cuvînt, materializate în marmura milenară a graiului de geniul anonim al poporului sau de cel al inspirațiilor creatori din toate timpurile, ca în exemplele:

"I s-a dus numele" (din popor);

*"Decît să-ți iasă nume rău,
mai bine ochii din cap"* (Anton Pann);

*"Toți slujbașii curții o luară
în nume de bine, văzîndu-i
vrednicia..."* (P.Ispirescu);

"A-și face un nume" — a deveni cunoscut (din popor);

*"Nestrîcat de vremi râmîne
singur numele cel bun"* (A.Vlahuță);

"Sînt nume ce sparg ziduri..."
(Al. Davila);

*"... aceasta e numele mieu
pînă la veciia veacului și aceasta e
pomeana despre mine den sămînță
pre sămînță"* (Palia de la Orăștie,
1582) etc.?

Iar în cuvîntul *nume* din cununa de înțelepciune a binecuvîntării pare să se fi ascuns, nealterată, chiar armonia începutului: *"În numele Tatălui, al Fiului și al Sfîntului Duh. Amin"*.

Limbajul academic al dicționarelor ne definește *numele* drept "cuvînt sau grup de cuvinte, prin care numim, arătăm cum se cheamă o ființă sau un lucru, o acțiune, o noțiune etc. și prin care

acestea se individualizează. *Nume de botez* (sau mic) = prenume. *Nume de familie* = nume pe care îl poartă toți membrii aceleiași familii și care se transmite de la părinți la copii" (DEX, București, 1984, pag. 611).

Dacă însă reflectăm și asupra multor subtilități care nu încap între copertele dicționarelor, observăm că înțelesului cotidian al cuvântului *nume*, în raport cu ființa umană, i se adaugă noi semnificații.

Aștăzi geneza numelui și a personalității, cît și evoluția lor viitoare sunt asociate perfect. Diada *nume — personalitate* este inseparabilă. Dacă latura biologică a personalității e determinată de genotip (totalitatea de gene ale organismului), cea spirituală e de neconceput în afara spațiului limbii materne și implicit în absența numelui. La fel cum genotipul include în sine o totalitate de potențe, care urmează să se manifeste în fiecare caz concret într-un mod irepetabil, tot astfel fiecare nume include în sine o multitudine de sensuri, de posibilități ce urmează să fie realizate. E un tezaur ascuns, un mesaj ce poate fi descifrat de personalitatea care-l poartă. Astfel același nume, purtat de oameni diferiți, este în același timp și vechi, dar și nou, este *irepetabil*, fiindcă poartă însemnările unei personalități concrete. În acest sens l-am putea parafraza pe Descartes: Am un nume, deci exist!

Așadar, ce reprezintă numele? Cu certitudine, numele este o categorie psihologică, indispensabilă în analiza fenomenului personalității; o categorie logică în ilustrarea corăportului *obiect*—

funcție; este, de asemenea, o categorie *onomastică*, originea și evoluția numelor constituind obiectul de studiu al disciplinei *onomastica*; mai mult chiar, numele este o categorie filozofică, dacă îl raportăm la însăși existența noastră ca ființe născute din interferența biologicului și socialului. Nu trebuie, deci, să ne mire faptul că fiecare epocă își are principiile sale de denuminație.

Înțial numele ține de anumite calități ale personalității, de fapte concrete și este primit la o anumită vîrstă, criteriile fiind diferite de la popor la popor. O altă etapă în evoluția denuminației, ulterioră celei citate, este legată de un nou criteriu, axat pe naștere, care exprimă "bucuria părinților că au un copil, speranțele pe care și le pun în odrasla lor. De aici înainte nu mai e vorba de faptele pe care le-ar fi făcut purtătorul, ci de dorința părinților de a-l vedea manifestându-se într-un anumit fel demn de laudă. Primitivii cred în forță magică a numelui. Își închipuie că, cu ajutorul lui, stabilesc destinul viitor al copilului" (Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965). Felul și gradul de influență a numelui asupra purtătorului rămîne o chestiune controversată ce își așteaptă încă rezolvarea. Cert este că primirea numelui constituie o etapă foarte importantă, de aici și valul mistic al inițierii în diverse culte, un nume nou simbolizând o nouă calitate, renășterea, reînnoirea personalității.

Epoca creștină vine cu anumite modificări ale acestor precepte, însă importanța numelui nu este nici ignorată, nici

minimalizată. Drept mărturie ne sărvește primirea numelui în clipa botezului — taină creștină — în concordanță cu canoanele bisericesti și cu ziua nașterii. Să reținem că preotului — cel ce oficiază botezul — i se mai spune părinte, că această calitate li se mai atrbuie nașilor, care, pe lîngă funcțiile legate de ritualul botezului, pot dona numele. Credem că nu este o simplă coincidență utilizarea unuia și aceluiași cuvînt “părinte” pentru a-i desemna pe cei care-ți dau viață și, alături de ei, pe cei care își oferă îndrumarea, inclusiv darul numelui — o permanentă *Nota bene* pentru viitor. Aceste detalii ne vorbesc despre tangența dintre noțiunile *nume* — *părinți*, interacțiunea acestora oferindu-ne noi spații de gîndire. În această ordine de idei actul de donație a numelui, căruia i se imprima în trecut o forță ocultă, poate fi interpretat ca o dăruire a “energiei” sufletești a părinților, ascunsă în complexul sonor al numelui.

Acestea fiind spuse, am dori să remarcăm necesitatea unei atitudini deosebite față de fenomenul complex care este numele, necesitatea unui cod etic al numelui, care să includă niște precepte de comportament uman, începînd cu astfel de acțiuni ca pronunțarea și ortografia corectă a numelor (în această problemă a se vedea V. Pohilă, *Nume proprii din alte limbi în context moldovenesc*, Chișinău, 1988) și conștientizînd în mod special necesitatea păstrării numelui în spațiul ce l-a generat — cel al limbii.

Or, cele întîmpilate cu numele multora dintre consînjenii noștri în ultimele decenii constituie un adevărat calvar, o ignorare totală a codului etic de care vorbeam, o încercare a haosului de a ne smulge identitatea, traumîndu-ne sufletele. Această realitate este deosebit de dureroasă, mai ales prin faptul că are deja antecedente în istorie. “Buletinul Municipal Chișinău” insera în 1943 (nr. 39—40, pag. 14) “Cîteva deslușiri cu privire la redobîndirea numelor pierdute” și un “Tablou de persoane care au cerut redobîndirea numelui de familie din trecut”, care vorbesc de la sine (a se vedea anexa). Cităm doar cîteva fraze, care nu și-au pierdut actualitatea: “Prin redobîndirea numelor pierdute nu se înțelege schimbarea ori potrivirea numelui de familie actual pe care-l poartă cineva astăzi, ca să semene a nume românesc. Redobîndirea înseamnă un nume pe care l-au purtat înaintașii cuiva și pe care în cursul vremii din cauza împrejurărilor l-a pierdut, ori i-a fost schimbat, traducîndu-l ori potrivindu-l după o limbă străină. ... Conducerea Basarabiei prin diferite ordine explicative pentru redobîndiri de nume pierdute de către oricare cetățean al Basarabiei a acordat înlesniri... astfel ca această operație să se poată face repede și fără nici o greutate sau cheltuiala de bani și timp”.

Deși deosebit de sugestive, cele expuse în pasajul citat necesită un succint comentariu. În primul rînd, se cere remarcată exactitatea cu care expresia “redobîndirea numelui” reflectă esența acțiunilor întreprinse de conducerea

Basarabiei în perioada respectivă. În al doilea rînd, această expresie — redobîndirea numelui — ar putea fi un generic potrivit pentru activitatea organelor de drept din Republica Moldova în direcția revigorării și respectării tradiției onomastice. O concluzie care se impune în urma lecturii pasajului menționat ar fi cea privind atitudinea deosebită a conducerii față de problema revitalizării tradiției onomastice, confirmată prin acordarea de explicații și înlesniri persoanelor care solicitau redobîndirea numelui. Mai mult chiar, aceste servicii se oferea gratuit și operativ sau, precum e consemnat în nota explicativă din "Buletinul Municipal Chișinău", "fără nici o greutate sau cheltuială de bani și timp". E limpede că o asemenea abordare a problemei trebuie să se fi încununat de succes, persoanele vizate fiind încurajate să se adreseze instanțelor respective și să solicite revenirea la numele din trecut, fără a fi expuse unor frustrări și umilințe inutile. Revenind la realitatea de astăzi, trebuie să constatăm că persoanelor care poartă nume schimonosite li s-a adus un prejudiciu moral. Chiar dacă este imposibil să-i evaluăm dimensiunile, cred că statul în care trăim ar trebui să-și facă o datorie de onoare din acordarea de ajutor cetățenilor săi în vederea facilitării redobîndirii numelor adevărate. Este vorba de un sir întreg de măsuri în acest sens, cum ar fi acordarea de consultații de către specialiștii în domeniul onomasticii, eliberarea gratuită de acte ce confirmă forma corectă a numelor în cadrul Arhivei de Stat a

Republicii Moldova, dotarea centrelor de eliberare a noilor acte de identitate cu îndrumare onomastică, finanțarea acestor activități fiind realizată din bugetul republican. Astfel s-ar putea compensa cel puțin parțial prejudiciul moral la care mă refeream mai sus.

Ori de câte ori încercăm să dăm o apreciere prezentului, ori de câte ori ne apasă povara incertitudinilor, ne deplasăm imaginar în trecut spre a găsi argumentele necesare. Pentru a ne convinge de fiecare dată de veridicitatea dictonului "*Historia est magistra vitae*". Să apelăm la înțelepciunea istoriei pentru a repara regreteabilele erori comise cu voia sau fără voia cuiva. Și, în tot ce vom face, să nu uităm a desprinde din inspiratul și profundul vers eminescian și o rugămintă pentru *numele* nostru: "Pe mine mie redă-mă".

BIBLIOGRAFIE:

1. Palia de la Orăștie, anul 1582.
2. DEX, București, 1984, pag. 611.
3. Graur Al., *Nume de persoane*, București, 1965.
4. Ionescu Ch., *Mică enciclopedie onomastică*, București, 1975.
5. Pohilă V., *Nume proprii din alte limbi în context moldovenesc*, Chișinău, 1988.
6. Cosniceanu M., *Dicționar de prenume și nume de familie purtate de moldoveni*, Chișinău, 1991.
7. "Buletinul Municipal Chișinău", nr. 39—40, anul 1943, pag. 14.

TABLOU

**de persoane care au cerut redobândirea numelui
de familie din trecut**
(Continuare)

Numele actual

- 827. Lozinschi Zlnaida-Zina
- 828. Malaidah Boris
- 829.. Șpac Vera
- 830. Dogoter Vladimir
- 831. Ivanițchi Tatiana
- 832. Paraschivoglo Hristofor
- 833. Ceaicovschi Vsevolod
- 834. Ivanițchi Vera
- 835. Ivanov Dumitru
- 836. Ianușco Pavel
- 837. Petrov Vera
- 838. Silvestrovici Vladimir
- 839. Maghiar Gheorghe
- 840. Maghiar Gheorghe
- 841. Bocunovschi Gleb
- 842. Bocunovschi Dimitrie
- 843. Bocunovschi Mihail
- 844. Sușitchi Anton
- 845. Hadji Zinaida
- 846. Remenco Alexandra
- 847. Marșevschi Sofia
- 848. Orlenco Ștefan
- 849. Luchianov Varvara
- 850. Luchianov Antonina
- 851. Mandro Arcadie
- 852. Mocluțchi Larisa
- 853. Zigher-Korn Boris
- 854. Gordienko Elena
- 855. Gurtovoi Ion
- 856. Hadjinov David
- 857. Catanchin Vladimir
- 858. Parașcin-Zaiat Eugen
- 859. Volontirov Nicolai
- 860. Cuznețov Alexandru

Cerut schimbarea în

- Lozeanu
- Malai
- Graur
- Dogoreanu
- Ivănescu
- Paraschiv
- Ceianu
- Ivănescu
- Ivănescu
- Ionaș
- Petru
- Silvestru
- Magearu
- Magearu
- Bocunescu
- Bocunescu
- Bocunescu
- Sușneanu
- Hagiul
- Râmneanu
- Marșescu
- Orleanu
- Luchian
- Luchian
- Mândru
- Mocanu
- Cornea
- Gordian
- Gurteanu
- Hagiul
- Catineanu
- Paraschivescu
- Volentiru
- Fieraru

(Va urma)

Ilie DAN
lași

RAPORTUL DINTRE ISTORIE ȘI TOPONIMIE

Ca domeniu interdisciplinar, toponimia studiază, în primul rînd, originea, semnificația și evoluția numelor de locuri dintr-o limbă. Toponimele românești sunt legate atât de istoria poporului, cât și de istoria limbii noastre. Din această cauză, ele pot fi studiate din mai multe puncte de vedere: al geografului, al istoricului și al lingvistului¹.

Deoarece, din cele mai vechi timpuri, oamenii au fost obligați să denumească, prin *individualizare*, realitățile înconjurătoare (geografice, sociale și istorice), toponimia prezintă o importanță deosebită pentru istorie și pentru lingvistică. Această situație implică studiul apariției numelor de locuri într-o epocă istorică; evoluția formală a acestora, dar și dispariția, traducerea, suprapunerea sau substituirea unor toponime. Între alții, Albert Dauzat a arătat că, pe lîngă însemnatatea lingvistică, concluziile trase din studiul numelor de locuri interesează psihologia socială și mai ales istoria unui popor și a unui teritoriu: "la toponymie est en relations avec les migrations des peuples, les conquêtes, les colonisations, les

changements de langue, comme aussi avec la mise en valeur du sol et les étapes successives de la civilisation. Enfin, par les vestiges qu'elles exhume des langues parlées autrefois sur'un territoire donné, elle nous permet de plonger dans le passé plus loin qu'à l'aide des matériaux fournis par la langue générale"².

Alături de istorie și arheologie, și toponimia poate contribui la cunoașterea etapelor mai vechi din trecutul istoric, mai ales în ceea ce privește amestecul de populații în anumite teritorii sau deplasările românilor în anumite condiții social-istorice și în anumite direcții. Prin poziția lor specială în cadrul limbii (sistemul numelor proprii)³, numele de locuri "interesează deopotrivă pe *geograf*, pe *istoric*, pe *etnolog*, pe *lingvist*. Așa se face că toți acești specialiști s-au simțit și continuă să se simtă atrași de toponimie în sensul larg al cuvîntului"⁴.

Pentru istorici, numele de locuri pot avea valoarea unor documente istorice. În mod deosebit, pentru epocile pentru care documentele lipsesc sau sunt insuficiente, toponimia poate fi considerată, după academicianul Iorgu Iordan, "istoria nescrisă a unui popor, o adevărată arhivă, unde se păstrează amintirea astor evenimente care s-au petrecut de-a lungul timpurilor și au impresionat într-un chip oarecare sufletul popular"⁵.

Atât pentru lingvist cât și pentru istoric, întrebările care se degajă din cercetarea numelor de locuri din România sunt următoarele:

a) cum procedează românii la denumirea locurilor?

b) ce fapte de limbă pot fi constatate în toponimia românească?

c) în care regiuni locuite de români toponimia probează amestecuri etnice?

Așadar, ca domeniu interdisciplinar, toponimia folosește, alături de criteriile onomasiologic, etimologic și funcțional, pe cel istoric, geografic și sociologic. Cu privire la raportul dintre toponimie și istorie, lingvistul român Ovid Densusianu remarcă faptul că în toponimie istoricul găsește numeroase "fapte prețioase pentru cunoașterea trecutului nostru... în ele se păstrează și astăzi forme care au dispărut cu desăvîrșire din limba română, dar care au trebuit să existe într-o epocă anteroară monumentelor noastre literare. Am înșilnit, pe de altă parte, cuvinte care nu mai trăiesc decât în unele regiuni sau care aveau altădată un înțeles mai mult sau mai puțin îndepărtat de cel de astăzi. Toate aceste forme prezintă un deosebit interes pentru istoria limbii române" ⁷.

Întrucât toponimia reflectă legătura dintre *om* și *natură*, dintre societate și mediul înconjurător, numele de locuri se prezintă adesea în *straturi istorice*. Deși complexă și dificilă, analiza acestor termeni trebuie să aibă în vedere și cercetările altor discipline științifice precum *istoria*, *arheologia*, *etnografia* și *economia*.

La aceasta se adaugă cunoștințele de fonetică istorică, de dialectologie, de geografie (generală sau regională), de folclor și

arheologie.

Complexitatea analizei materialului topic și numeroasele probleme pe care aceasta le pune în fața cercetătorului l-au determinat pe Albert Dauzat să numească toponimia "utile *gymnastique de l'intelligence*", despre care afirma, în cunoștință de cauză, următoarele: "Peu de branchas de la linguistique nécessitent une éducation scientifique plus solide, une préparation technique plus sérieuse, la mise en oeuvre de connaissance plus nombreuses, pertant d'une part sur l'histoire et la géographie tant générales que régionales" ⁸.

Pe lîngă cercetările cu caracter lingvistic (aici trebuie să avem în vedere și anchetele pe teren), cercetătorul toponimiei trebuie să folosească și un bogat material cu caracter istoric (în sens larg), *documente*, *hărți*, *inventare*, *statistici*, *acte de vînzare-cumpărare*, la care trebuie adăugate numai de *istoria și geografia locală*, *tradițiile populare*, *materialul folcloric* și *cel dialectal*.

Studiul numelor de locuri dintr-o regiune dată poate aduce prețioase informații cu privire la istoricul populării unei zone, la înființarea unor sate, la dispariția unor localități, la simbioza etnică dintre romani și alte populații ⁹. Numele de locuri prezintă, de asemenea, un interes special pentru istoria culturală și economică a populației dintr-o regiune oarecare. Considerate ca "auxiliar al istoriei" sau "rezultat al veacurilor", toponimele sunt legate de mai multe aspecte social-istorice și

economice, întrucât diverse momente “din viața unei colectivități umane: istorice (în sens strict), sociale, economice, politice, psihologice găsesc ecou, adesea foarte prelungit, uneori permanent și definitiv, în toponimie”¹⁰. Nu numai prin originea și evoluția lor toponimele sănătățile invocate de lingviști și istorici, ci și pentru caracterul de referință cu privire la aspecte social-istorice ca: întemeierea sau dispariția unor sate; natura și durata raporturilor de proprietate între boieri și mănăstiri, între boieri și țărani; organizarea vieții sociale în timpul feudalismului românesc; mișcările de populații pe teritoriul României, rolul unor instituții în viața socială a timpului.

Nu întâmplător, unele concluzii ale istoricilor români și străini cu privire la continuitatea daco-romană în Dacia, la raporturile slavo-române și evoluția statului românesc între secolele al XIV-lea — al XVIII-lea se bazează și pe fapte diverse din toponimia românească (ca și din antroponimie). În legătură cu raportul dintre toponimie și istorie, Nicolae Iorga era de părere că cea dintâi reprezentă “o comoară ignorată” care ne poate da “o esențială întregire a cunoștinței istoriei românilor”¹¹. În general însă a fost exagerată valoarea “toponimelor ca documente istorice”¹².

Chiar și lingviștii români au recunoscut importanța numelor de locuri pentru cunoașterea istoriei unui popor. Astfel, Ovid Densusianu situa toponimia între mijloacele “de reconstituire a trecutului”, în timp ce I. A. Candrea

afirma categoric că “pentru a face toponimie este nevoie de temeinice cunoștințe istorice”; pentru acest învățat, “numirile topice sunt mărturii sigure despre trecerea și poposirea diferitelor popoare pe meleagurile noastre”¹³. Dar dintre lingviștii români, cel care a studiat toponimia românească din perspectivă istorică este Nicolae Drăganu, autor a două lucrări apreciate și astăzi: *Toponimie și istorie* (1928) și *România în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticii* (1933). Mai recent au apărut alte două lucrări monografice de toponimie: *Vechea vatră a Sarmisegetuzei în lumina toponimiei* de Mircea Homorodean (1980) și *Toponimie și continuitate în Moldova de nord* (1980).

E de la sine înțeles că sursele documentare, de orice natură ar fi, nu pot da răspuns la toate întrebările pe care le ridică toponimia, dar nici numele topice nu au toate aceeași importanță pentru cercetările istorice. Numai unele dintre ele “ne informează asupra vieții colective a poporului român sub diversele ei aspecte”¹⁴.

În această categorie trebuie să includem numele de locuri care păstrează amintiri materiale din trecut (fortificații, sănături, valuri de apărare). O altă serie de toponime importante, al căror caracter istoric este evident, păstrează amintirea contactelor dintre români și alte populații. Potrivit opiniei lui Iorgu Iordan, toponimia românească “rezintă o bogătie remarcabilă de numiri amintitoare ale multelor și felurilor popoare cunoscute de români în cursul secolelor”¹⁵. Din

această categorie de topice putem cita: *Armanul, Bulgari, Comana, Gepizi, Greaca, Huțani, Lipovanul, Neamțul, Peceneaga, Rusca, Secuia, Sîrbi, Tulceni, Ungurașul* (unele dintre ele cunosc numeroase forme derivate)¹⁶. Există însă și o serie de toponime istorice care arată originea locală (*Bîrsana, Moldoveanul, Olteanca, Someșeni, Suceveni, Ungureni*) sau amintesc evenimente și obiecte istorice (*Cetatea, Grădiștea, Meterezul, Războieni, Șanțul, Tabăra, Troianul*)¹⁷.

Oricare ar fi punctul de vedere din care studiem un anume loc, trebuie să avem în vedere *localizarea și stabilirea vechimii* acestuia, ceea ce ar putea fi de un real folos și în stabilirea *etimologiei* termenului topic respectiv. În cazul numelor de sate, *atestările istorice* permit identificarea unor localități dispărute în decursul istoriei, precum și epoca în care un nume de loc a fost înlocuit cu altul într-un moment istoric dat (evident, acolo unde acest lucru este posibil).

Toponomastul trebuie, fără îndoială, să se bazeze pe o serie de criterii strict lingvistice (numele de locuri ce aparțin lexicului unei limbi și au suferit, deci, schimbări fonetice și morfo-sintactice), dar nu trebuie să se piardă din vedere și faptul că un toponim, ca expresie individualizatoare a realității, este condiționat de un element *natural*, de unul *formal* și, adesea, de unul *istoric* (nu toate numele de locuri se supun acestei reguli). Mai ales pentru numele topice apărute mai recent legătura dintre ele și faptele social-istorice care le-au determinat apariția este evidentă. Numele de

localități au un caracter motivat. În explicarea multor toponime, istoria folosește toponimia, dar și aceasta, la rîndul ei, apelează la documentele istorice, „pentru a i se putea stabili măcar aproximativ vechimea și aspectul lingvistic, fără de care o utilizare judicioasă a ei nu-i posibilă”¹⁸.

Așadar, criteriul *lingvistic* și cel *istoric* se întâlnesc în analiza toponimiei, mai ales în cazul acelor nume de locuri care alcătuiesc ceea ce am putea numi *toponimie istorică*. Avînd în vedere raportul de reciprocitate între toponimie și istorie, Emil Petrovici ajungea la următoarea concluzie: “En tout cas, les historiens ne doivent jamais se dispenser du contours de la linguistique dans leurs études relatives aux noms de lieux, afin de pouvoir tirer les conclusions valables concernant l’histoire d’une région, d’un pays, d’un peuple. D’autre part, les toponymistes ne peuvent, eux non plus, renoncer à l’aide de l’histoire. Pour expliquer un nom de lieu quelconque, on doit tenir compte, en effet, des données historiques concernant la région où se trouve le lieu respectif et la localité dont on étudie le nom”¹⁹.

Cele mai multe nume de locuri dintr-o limbă sînt produsul unor condiții istorice, prin urmare nu sînt întîmplătoare. Istoria poate adeseori să descopere și să analizeze cauzele care au generat nomenclatura topică respectivă. În decursul timpului, numele de locuri evoluează, sînt dinamice, întrucît toponimia „este o realitate vivă”²⁰. Deși în general numele topice au o stabilitate mult mai mare decât elementele vocabularului curent,

toponimele suferă modificări, în sensul că unele toponime *dispar*, altele sănătătoare *înlocuite* sau *traduse* (acest proces este, la rîndul lui, determinat istoric). Pe baza unor repere de natură istorică, toponomastul poate să stabilească *serii* sau *categorii de termeni topici* și o *cronologie* a toponimiei unei regiuni date.

Chiar și în stabilirea etimologiei unui toponim, cauzele care explică apariția, modificarea sau dispariția unor denumiri geografice nu pot fi trecute cu vederea, mai ales că aceste cauze sănătătoare sunt de multe ori de natură istorică.

O perspectivă istorică în cercetarea toponimiei presupune, pe lîngă cronologia numelor de loc, și cunoașterea *schimbărilor quantitative și calitative* din toponimie, care se poate realiza numai pe baza documentelor istorice²¹.

Potrivit unei asemenea concepții, din punct de vedere sincronic, am putea considera toponimia ca o imagine lingvistică a istoriei unei regiuni oarecare: "fiecare numire geografică este istoria exprimată prin legile limbii"²². Deoarece toponimia "este un element care, mai ales pe o anumită treaptă de civilizație, este amestecat intim în întregul proces de producție"²³, reperele istorice permit cercetătorului să stabilească *stratificarea* în toponimie, zonele de *interferență toponimică*, *cronologia* elementelor topice și *direcția expansiunii* sau *iradierii toponomice* (a termenilor entopici, a anumitor apelative sau a unor modele derivative)²⁴.

Întrucât numele de locuri nu

sunt deloc înfîmplătoare (cu unele excepții) nici prin originea, nici prin încadrarea lor în sistemul limbii române, trebuie să admitem că denuminația geografică este condiționată istoric. În această privință, un rol important îl au *situația economică, factorii demografici, relațiile de proprietate și simbioza etnică*. Așa cum au subliniat în repetate rînduri Iorgu Iordan și Emil Petrovici, între toponimie și istorie există un raport de reciprocitate, în sensul că toponimia servește istoria și este, la rîndul ei, servită de aceasta. Acest raport pune în evidență condiționarea istorică a numelor de locuri: apariție, stabilitate, dispariție. Din perspectiva aceluiași raport, un nume de loc trebuie considerat un *fapt istoric* (diferit ca importanță și vechime de la un caz la altul), dar și un *fapt lingvistic*.

Dacă suntem de acord că cercetarea documentelor istorice, de orice natură ar fi acestea, reprezintă o condiție indispensabilă pentru cercetările de onomastică, trebuie să recunoaștem că se impune un examen critic al surselor documentare existente.

La întrebarea *de ce e numit astfel un loc?* pot răspunde deopotrivă geografia, istoria și lingvistica. O interpretare condiționată istoric a realității care să plece de la semnificația și forma fiecărui nume de loc trebuie să pornească de la folosirea, în același timp, a metodelor lingvistice, istorice și geografice. Acest lucru a fost recunoscut și de către unul dintre marii geografi români, care a avut preocupări constante legate de toponimia din țara noastră. Iată

concluzia lui Ion Donat: "toponimia este un domeniu unde colaborarea dintre specialiștii unor probleme înrudite poate fi neașteptată de fecundă. Numele de locuri, prelucrate astfel, pot ajuta și la orientarea pe teren a unor cercetări de dialectologie, etnografie și arheologie, căci există posibilitatea ca în ariile cu nume topice de o anumită origine să se conserve pînă azi elemente de limbă și de cultură materială sau să se găsească în pămînt resturi arheologice de aceeași origine cu toponimicele" ²⁵.

Toponimia, deci, poate aduce și unele mărturii probante în elucidarea unor probleme concrete de istorie, cum e cazul cu originea locuitorilor dintr-o regiune, întemeierea unui sat, mișcări metanastanice ²⁶ (deplasări în interiorul țării). Acest lucru se poate realiza, în primul rînd, prin stabilirea *etimologiei* numelor topice, iar în al doilea rînd, prin *cronologia* acestora. Amîndouă aceste elemente ne pot dovedi vechimea unui nume de loc, deși "vîrsta" unora dintre ele poate fi stabilită doar aproximativ și pe cale indirectă, după cum anumite elemente formative oferă indicii cu privire la epoca apariției unor formați topici specifici pentru numele de localități din țara noastră, ca în cazul toponimelor formate cu sufixe: *-ești*, *-eni*, *-ăuți*, *-ărie*, *-is*, *-iște*, *-ar(i)*, *-oaie*, *-os* etc. ²⁷

Pe baza principiilor *onomasiologic* și *formativ*, toponomastul studiază, cu ajutorul toponimiei (la o scară mai redusă sau la nivelul întregii țării), procesul de populare a unui teritoriu,

originea locuitorilor, relațiile de proprietate și de rudenie. În directă legătură cu istoria, toponimia prezintă importanță și pentru geografia economică, oferind informații privitoare la ocupația locuitorilor în trecut, la drumurile comerciale și la dezvoltarea tîrgurilor și a orașelor. Chiar și atunci cînd se face apel la documentele istorice (o condiție *sine qua non* pentru studiul complex al numelor de locuri), cercetătorul trebuie să pornească întotdeauna (mai ales cînd e vorba de etimologia termenilor) de la cele mai vechi atestări. În acest sens, A. Dauzat afirma: "Toute étymologie doit reposer sur la connaissance et l'interprétation des formes anciennes du nom" ²⁸.

Astfel, dacă ne bazăm numai pe forma actuală, riscăm să dăm explicații etimologice greșite, chiar dacă acestea par convingătoare sau evidente. În toponimie, deci, întîlnim adesea numeroase coincidențe, apropiieri formale întîmplătoare sau cazuri de etimologii populare.

Asemenea situații cer din partea toponomastului nu numai cunoștințe foarte variate, ci și o anumită prudență, aşa cum a arătat încă în 1928 Nicolae Drăganu: "În filologie, poate nicăieri nu este mai ușor de greșit ca în explicarea numelor proprii, unde adeseori, pentru a da etimologia unui nume, săn posibile mai multe apropiieri, iar jocul fantaziei este destul de largul său" ²⁹.

Pornind de la caracterul motivat și istoric al toponimiei, cercetările în acest domeniu confirmă afirmația lui V. A. Nikonov:

"istoria toponimelor ajută să se dezvăluie istoria unui popor și a limbii lui"³⁰. Originea, stabilitatea și dinamica numelor de locuri (dispariții, suprapunerii, calcuri, sinonime, traduceri, serii toponimice), toate acestea dovedesc, aşa cum a demonstrat Ion Donat, că toponimia are "o istoricitate mai mare"³¹. Același autor, urmărind modificarea toponimelor din Țara Românească pe baza a numeroase exemple, culese pe teren sau din documentele istorice, confirma concluzia precedentă: "Numele satelor din Țara Românească și, în general, toate numele geografice, care nu au dispărut în cursul timpului, își păstrează și astăzi, în cea mai mare parte, înfățișarea pe care o aveau în primele secole de după înființarea statului"³².

Chiar și în cazurile în care toponimele mai vechi au suferit modificări, izvoarele scrise sănătatele care ne ajută să cunoaștem timpul, cauza și modul de transformare a toponimiei românești. În legătură cu acest aspect, dar cu referire la toponimele românești pătrunse în limbile străine, și academicianul Al. Graur conchide: "Ceva este totuși adevărat: faptul că numele de locuri trăiesc în documente care pot fi transmise și într-o limbă străină, de unde pot fi eventual reluate, cu o citire greșită, după ce au încetat de a mai fi folosite în limba curentă. Fiind moarte, ele n-au mai participat, bineînțeles, la evoluția normală a limbii"³³.

Dintr-un anumit punct de vedere, toponimia poate fi considerată un important *auxiliar al istoriei*; ea poate confirma sau

întregi informațiile din documentele istorice. Analizată din punctul de vedere al originii și al semnificației inițiale, toponimia se înfățișează ca o *arheologie lingvistică*, unele categorii ale ei având valoarea unor surse documentare. În alte cazuri, toponimia aduce mărturii sigure, de necontestat, cu privire la vechimea unei localități, la originea locuitorilor, la migrația unor populații străine etc. La asemenea situații se referea Th. Capidan cînd vorbea de "cette incomparable valeur des noms de localité pour les études historico-linguistiques et culturelles"³⁴.

Ocupîndu-se de toponimia din vechea vatră a Sarmisegetuzei, Mircea Homorodean ajunge la o concluzie asemănătoare: "Cu un cuvînt, în toponimie se oglindește întregul fel tradițional de viață al unui popor, inclusiv cultura sa materială și spirituală. De aceea, din acest punct de vedere, studiul toponimiei interesează îndeaproape și pe etnografi și pe folcloristi"³⁵.

Documentele istorice reprezintă cel mai important izvor în cercetarea toponimiei, deoarece ele ne pot oferi lămuriri asupra împrejurărilor în care au luat naștere anumite toponime sau păstrează formele mai vechi ale numelor de locuri. Pentru etimologie, în primul rînd, cele mai vechi atestări din documente reprezintă o importanță cu totul deosebită. Printre primii care au abordat în cercetările lor și problemele ale toponimiei românești, învățatul clujean V. Bogrea consideră că cea dintîi sursă în

cercetarea toponimiei noastre o constituie documentele istorice. Acestea "oferă adesea forma arhaică, primordială sau măcar una intermediară, care denunță originea. Mai mult, ele, etimologii cele mai plauzibile în aparență, pot fi de fapt false și, din contra... cele mai neverosimile se pot dovedi juste"³⁶.

Nu e mai puțin adevărat că, în unele cazuri, nu putem preciza vechimea toponimelor, mai ales cînd acestea nu sînt atestate în documentele cunoscute sau sînt dateate destul de tîrziu. Astă nu înseamnă însă că ele trebuie în mod obligatoriu considerate ca recente. Pe de altă parte, vechimea unor toponime nu poate fi precizată cu exactitate, deoarece forma lor este identică cu cea a apelativelor care stau la baza lor și care circulă și astăzi în graiurile românești.

Pentru a putea lămuri problema vechimii unor toponime, e nevoie să se cunoască în mod amănunțit numărul și răspîndirea lor geografică, semnificația lor istorică și socială, ca și toponimele din aceeași serie (sinonimă sau derivativă) existente în limbile popoarelor vecine sau înrudite. E vorba, potrivit concluziilor unor cercetători clujeni, de principiul *mesei topice*³⁷.

Reperele istorice sînt cu atît mai necesare în studiul numelor de sate (mai ales din Moldova și Țara Românească) în legătură cu care, pe baza atestărilor documentare, poate fi stabilit "fondatorul satului, proprietarul locului pe care s-a născut satul; posesorul căruia i-a fost donat satul"³⁸. Există în toponimia românească (și acest lucru s-a stabilit pe baza

documentelor istorice) cazuri cînd numele satelor (derivate de la un patronim) nu este și cel mai vechi. Actualul nume al satului, dat după un nou proprietar, a înlocuit vechiul nume care amintea pe fondatorul acelei localități.

Analiza *lingvistică și istorico-socială a ansamblului de toponime românești* trebuie să se bazeze, pe de o parte, pe toponimia populară actuală (înregistrată pe teren în cadrul anchetelor speciale), iar pe de altă parte, pe materialul toponimic existent în documentele istorice (acte, hărți, tabele nomenclatoare, cronică, descrieri, acte de proprietate), toate aceste nume alcătuind un *peisaj toponimic*³⁹. Acest punct de vedere a fost împărtășit și de un cercetător al toponimiei istorice din Transilvania, V. Frățilă: "Pentru cunoașterea faptelor mai vechi ale limbii române, se impune cu necesitate strîngerea cît mai grabnică a numelor de locuri menționate în documente, precum și a celor actuale, prin anchete la fața locului pentru alcătuirea unui dicționar toponimic românesc, dar și pentru întocmirea de monografii toponimice pe regiuni"⁴⁰.

(*Va urma*)

NOTE:

¹ Vezi: Iorgu Iordan, **Toponomia românească**, 1963, p. 1.

² **La toponymie française**, Paris, 1971, p. 9—10.

³ Cf. A. H. Gardiner, **The Theory of Proper Names**, London, 1940; F. Brunot, **La pensée et la langue**, Paris, 1953; Eugenio

Coseriu, **Teoria del lenguaje y lingüística general**, Madrid, 1973; Al. Graur, **Între numele proprii și cele comune**, LR, nr. 5, 1970, p. 461—462; Sabina Teiuș, **Despre conceptul de nume propriu și sfera onomasticiei**, LR, nr. 6, 1967, p. 513—516; Viorica Florea, **Despre înțelesul numelor proprii**, CL, nr. 1, 1972, p. 169—177; ib., **Contribuții la problema înțelesului numelor proprii**, LR, nr. 5, 1974, p. 403—408; Ion Roșianu, **Despre numele proprii și conținutul lor**, CL, nr. 2, 1972, p. 295—307; Domnița Ichim Tomescu, **Sens și context la numele proprii**, SCL, nr. 5, 1975, p. 239—246.

⁴ Iorgu Iordan, **op. cit.**, p. 1.

⁵ **Idem**, p. 2.

⁶ **Idem**, p. 16.

⁷ **Probleme de toponimie și onomastică**, 1929.

⁸ A. Dauzat, **La toponymie française**, p. 26.

⁹ Marius Sala, **Probleme de toponimie**, LR, nr. 2, 1964, p. 170.

¹⁰ Iorgu Iordan, **Toponimia românească**, p. 2.

¹¹ **Revelații toponimice pentru istoria neștiută a românilor**, Analele Academiei Române, Memoriile secției istorice, Seria a III-a, tom. XXIII, 1941.

¹² Cf. Emil Petrovici, **Toponymie et histoire**, în "Revue roumaine d'histoire", nr. 1, 1965, p. 3—13.

¹³ I. A. Candrea, **Probleme de toponimie**, 1931, p. 20—23.

¹⁴ Iorgu Iordan, **op. cit.**, p. 260.

¹⁵ **Ibidem**, p. 261.

¹⁶ **Ibidem**, p. 261—293.

¹⁷ Numeroase exemple se află la Iorgu Iordan, **op. cit.**, p. 295—311.

¹⁸ **Op. cit.**, p. 5.

¹⁹ **Toponimie și istorie**, Cluj, 1928, p. 3.

²⁰ A. Dauzat, **op. cit.**, p. 16.

²¹ Cf. V. A. Nikonov, **Vvedenije v toponimiku**, Moskva, 1965 Charles Rostaing, **Les noms de lieux**, Paris, 1958; Vl. Smilauer, **Uvod do toponomastiky**, Praha, 1963.

²² V. A. Nikonov, **op. cit.**

²³ Ion Donat, **Considerații istorice asupra toponimiei românești**, LR, nr. 6, 1964, p. 615—621; nr. 2, 1965; p. 273—284; nr. 6, 1965, p. 671—675.

²⁴ Vezi Gh. Bolocan, **Modele derivate în toponimie**, LR, nr. 3, 1975, p. 187—197,

și Dragoș Moldovanu, **Legile formative ale toponimelor românești**, "Anuar de lingvistică și istorie literară", Iași, 1970, p. 15—47.

²⁵ Ion Donat, // LR, nr. 6, 1964, p. 616.

²⁶ I. Conea, **Monografia geografică a R.P.R.**, 1, 1960, p. 65—92.

²⁷ Iorgu Iordan, **op. cit.**, p. 395—481 și G. Pascu, **Sufixe românești**, 1916.

²⁸ A. Dauzat, **op. cit.**

²⁹ **Toponimie și istorie**, 1928, p. 5.

³⁰ V. A. Nikonov, **Kratkij toponimiceskij slovar'**, Moskva, 1966, p. 3.

³¹ Vezi: **Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Țara Românească**, ED, IV, 1962, p. 101—131.

³² Ion Donat, LR, nr. 6, 1965, p. 673.

³³ **Nume de locuri**, 1972, p. 24.

³⁴ **Les noms geographiques de la Roumanie et le dictionnaire toponymique roumain**, // "Langue et literature", IV, 1948, p. 132—171.

³⁵ **Vechea vatră a Sarmisegetuzei în lumina toponimiei**, 1980, p. 30.

³⁶ Cf. **Pagini istorico-filologice**, 1971, p. 299—300.

³⁷ Vezi Gh. Bolocan, **Dicționarul entopic al limbii române**, SCL, nr. 5, 1975, p. 467—473.

³⁸ Vezi și studiul nostru **Cu privire la raportul dintre toponimie și istorie**, CL, nr. 1, 1976, p. 5—15.

³⁹ V. A. Nikonov, **Vvedenije v toponimiku**, 1965.

⁴⁰ Cf. I. Pătruț, **alte toponime românești în Transilvania**, CL, nr. 1, 1977, p. 73—76; V. Frățilă, **Vechimea unor toponime din centrul Transilvaniei**, LR nr. 3, 1970, p. 229—238; Ilie Dan, **Cîteva toponimice istorice din Valea Solonețului (județul Suceava)**, LR, nr. 3, 1971, p. 281—290.

Lucia BERDAN
Iași

CONSIDERAȚII PRELIMINARE LA VARIANTA BISTRITĂNEANO- NĂSĂUDEANĂ A "MIORIȚEI"

Publicarea variantei bistrițeano-năsăudene a baladei populare "Miorița"¹ dintr-o culegere manuscrisă a lui Ioan řincai (1794), aflată în Arhivele din Tîrgu-Mureș, a stîrnit "senzație" printre unii specialiști², ceea ce a determinat republicarea ei, doi ani consecutiv, în cîteva reviste. Desigur, era de așteptat ca, revenindu-și din "senzație", specialiștii să-și spună cuvîntul, pentru că, deocamdată, valoarea ei documentară este deasupra îndoielilor. Nu-i mai puțin adevărat că nu stă în firea unui specialist, care se respectă, să-și reverse intempestiv observațiile precum amintirile de călătorie. Uneori chiar adevărul științific, spus răspicat, poate trezi suspiciuni. Sunt bine cunoscute, în acest sens, experiențele lui D. Caracostea, savant care a studiat "Miorița" aproape o viață întreagă, și ale reputatului cărturar A. Fochi, care, cu cinci ani înaintea morții³, inventariind ce știm despre "Miorița", după 150 de ani, concluziona: "Tot ce putem spune,

cu șansa de a nu greși prea mult, este faptul că textul oglindește o concepție foarte veche, precreștină⁴. Deci, cu toată rigurozitatea metodelor sale, specialistul este obligat adesea să revină, să reevaluateze o concepție sau alta, pe măsura îmbogățirii informației sale. Dar "Miorița" nu trebuie privită numai ca o piesă științifică de mare valoare, ecou al unor vremi greu de descifrat, adesea, "nu numai ca o problemă de folclor, ci și de istorie a spiritualității populare românești și un capitol de istorie a ideilor"⁵. În această idee, multitudinea părerilor nu este niciodată de prisos și aceasta încearcă să pună laolaltă revista "Miorița" din Cîmpulung Moldovenesc și recent înființata bibliotecă "Miorița", menită să adune datele acestei spiritualități românești.

Trezește și astăzi mirarea cărturarilor noștri de ce "luceafărul" poeziei noastre, Mihai Eminescu, nu s-a oprit mai îndelung asupra "Mioriței" (Tudor Arghezi aprecia că "Luceafărul" lui Eminescu se apropie de inegalabila frumusețe a "Mioriței"). Dar simpla recitire a spuselor sale⁶ poate îndemna la o reflecție nicicind epuizată asupra "Mioriței". Căci, "Ce se află totuși în acest cîntec? **Nimic și tot.** Nimic, căci cugetările nu sunt decît cugetările simple ce le poate avea un adevărat cioban. Tot, fiindcă aceste cugetări, simple și primitive, sunt îmbrăcate în mantia regală a poeziei, acel veșmînt de aur pe care atîți învățați l-au căutat cî colecționi și dicționarii în mînă și pe care un singur păstor poate să-l afle în vîrful Carpaților într-o noapte de vară"⁷.

Revenind la varianta în discuție, din perspectiva celui care ne-am ocupat de peste 25 de ani

MIORITĂ*

Aude-să D/oa/mne, aude
 Peste cel plăiuț de munte,
 Un șuier, D/oa/mne, șuier
 Că acolo, D/oa/mne,
 Sunt numai trei păcurărași
 Doi ței mari
 Și-s ver/i/ primari
 Unu-i mic și străinel,
 Acel mic și străinel
 Că /la/ apă l-au mînat
 Pînă în apă au umblat
 Foarte mult l-au judecat
 Ca pe dînsul să-l omo/a/ră
 Oile să i le ee
 Da el cînd din apă au venit
 El numai au avut
 O mioară zdrăvioară
 Și înainte au eșit
 Și din grai aşa au grăit:
 — Dragi mei verișori
 Dacă pe mine mi-ț/i/ omorî
 Lîngă mine punet/i/
 Fluerul de drcapta
 Bucinu de-a stînga
 Că cînd vîntul a sufla
 Fluerul a fluera
 Și bucinul a bucina
 Numai răsunul
 Că mi-a răsună

Peste munți numai la ai
 mei doi părinți
 Și răsunul și mi-a merge
 Peste brazi la a mei frați
 Într-o verde dumbrăviță
 Este o răce fîntîniță
 La ace răce fîntîniță
 Sunt două luminiță
 Da nu-s două luminiță
 Că-s ochii șarpelui
 Că măcar cît le-a ploua
 și le-a ninge
 Acelea nu să vor stînge
 Că șarpele au mîncat
 Numa un voinic a scăpat
 Ceptu lui l-au mîncat jumătate
 Jumătate cu cuțite, de aramite
 Curele fu-ntins /?/
 Da el din grai aşa au grăit:
 — Cine a veni să mă scoată
 Vină frate și vină tată
 și vină maică
 Oile mi l-au luat
 Și mîna mi-au tăiat
 Și m-au legat
 Cu spatele la brad.

* Textul a fost descoperit de către Elena Mihu și Dimitrie Poptamaș într-o culegere manuscrisă (datând din anii 1792 —1794), păstrată în Arhivele din Tîrgu-Mureș.

de studiere a baladei populare din Moldova în special, dar, în contextul etno-folcloric general românesc, al cîntecului epic tradițional, ne permitem cîteva considerații preliminare, în intenția de a așeza această variantă la locul care i se cuvine, raportînd-o la ceea ce știm, deocamdată, despre "Miorița". Se știe că pînă în momentul de față sunt aproape 2000 de variante ale baladei "Miorița", culese de pe întreg cuprinsul țării și de la români de peste hotare. În 1964 peste 900 de variante ale "Mioriței" au fost analizate de A. Fochi în celebra monografie "Miorița"⁸. Se mai știe că un mare număr îl reprezintă variantele vrîncene ale "Mioriței", pe care Ion Diaconu în lucrarea *Tinutul Vrancei*⁹ le-a ridicat la rangul de fenomen cultural total («Numai popa în biserică nu cîntă "Miorița"»). Desigur, își are și cercetarea împămită părțile ei de exaltare! Noi însine ne-am confruntat cu un asemenea fenomen la Soveja, în vara anului 1993, unde fiecare locuitor declară că știe (sau a știut) "Miorița" de cînd era copil (am înregistrat, în acest sens, și cîteva "Miorițe"—cîntec de leagăn). Din analizele lui A. Fochi, pe provincii, a "Mioriței" (pe urmele lui D. Caracostea) a reieșit că varianta transilvăneană a "Mioriței" este mai arhaică, textul este rectiliniu și simplu, drama petrecîndu-se între cioban și viitorii lui ucigași. Lipsește, de regulă, episodul "oii năzdrăvane", al "mioriței", textul fiind "al păcurarului", nu "al oii", ca în variantele extracarpatiche ale baladei. În 1965, Dumitru Pop, studiind 16 texte de colind mioritic din Nord-Vestul Transilvaniei¹⁰, găsea într-un singur text numai

pomenită mioara năzdrăvană. Gh. Pavelescu, care a studiat motivele de balade populare în sudul Transilvaniei¹¹, a observat că "Miorița"-colind nu înaintează în zona subcarpatică și că în zonele subcarpatice predomină "Miorița"-baladă. După Ovidiu Bârlea, care a scris cel mai substanțial studiu despre "Miorița"-colind¹², Ion Taloș a scris și el un remarcabil studiu despre "Miorița" în Transilvania¹³. Avem, aşadar, configurația transilvană a "Mioriței", completată acum cu varianta bistrițeano-năsăudeană. Ea se înscrie, deci, în tiparul transilvan cunoscut al "Mioriței"-baladă. Narativ, ea conservă stratul arhaic al desfășurării epice. Rolul animalului oracular, "mioara zdrăvioară", este mai pregnant relevat. Ea transmite mesajul ciobanilor veri primari și implicit testamentul celui "străinel". Singura problemă pe care și-o pune păcurarul în varianta transilvăneană este, după cum observă și A. Fochi, de a îndeplini ritul cerut de situația sa de "nelumit", ceea ce, prin nerespectare, ar putea primejdui liniștea sufletului său și a întregii colectivități, după moartea sa. Ca și în majoritatea variantelor-baladă, nucleul central al textului este testamentul ciobanului (transmis aici de mioara sa). Această adevărată constantă a textului, de care se leagă tot înțelesul său, nu este nici ea prea dezvoltată. Fluerul și buciunul, cele două instrumente păstorești ancestrale, îl vor străju pe cel condamnat la pieire și vor duce, prin răsunetul lor, vestea la părinți și frați. Trebuie să mai observăm că incipitul variantei bistrițene "Aude-să, Doamne, audă" se aseamănă cu cel al variantelor nord-moldovene și central-moldovene ale baladei, inclusiv cu

incipitul, atât de comentat, al celebrei variante mioritice Costăchescu-Sadoveanu: "S-aude, s-aude, / Departe la munte / Gomăń, Gomănaș / Glas de buciumaș / De trei ciobănași"¹⁴. Particularitatea variantei bistrițene constă în contaminarea cu una din cele mai vechi balade, care conține elemente de străveche cultură românească și universală, balada "Şarpele", dar are și ecouri din tipul de baladă "Milea" (tot o foarte veche baladă, preponderent transilvană). Se știe că simbolul șarpelui face parte din categoria simbolurilor fundamentale ale culturilor arhaice, la origine simboluri magico-rituale: ca simbol al strămoșului arhaic; ca mesager între lumea terestră și cea celestă; ca element terestru și profan. De asemenea, simbolul șarpelui este și un simbol inițiatic, de mare profunzime: înghițirea viteazului de către șarpe și regurgitarea lui este o probă de inițiere¹⁵; este o "moarte ritualică" și totodată o "a doua naștere"¹⁶. Este vorba, deci, cum a remarcat și Mircea Eliade, de un rit de trecere de la o vîrstă la alta, de la o situație la alta, dintr-o lume în altă lume. În analiza baladei românești "Şarpele" s-a spus, chiar, că acest text a funcționat în vremuri arhaice ca text ritual, în cadrul unui ceremonial de trecere, și s-a remarcat aspectul inedit al simbolismului șarpelui în folclorul românesc¹⁷, ca *genius loci*, protector, reprezentând în același timp și spiritul strămoșilor. Credem că această contaminare constituie o strălucită îmbinare a unor aceleași concepții ancestrale legate de moarte și reînvierire. Balada, ca text, nu are o rezolvare epică, ci una spirituală: ciobanul, prin jertfa sa, merge la strămoși, ca și viteazul

care, fiind înghițit pe jumătate, se contaminează cu spiritul strămoșilor. Moartea păstorului "străinel" este hotărîta de destin, ale cărui instrumente se fac cei doi ciobani. Păstorul sortit morții ispășește (deși textul avut în vedere n-o spune) călcarea unei interdicții din codul moral și profesional. Mioara năzdrăvană este mesagerul oracular intermedian. O informație din Vrancea spune: "Păstorul, ca și oaia, presimte primejdia și stă gata de moarte, căci se duce la veșnicie, la strămoși, unde tot cioban este. Poate se preface în altceva, floarea cîmpului, grîul, dar și aceasta înseamnă nemurire. Nu poate simți că vine moartea decît cel curat cu trupul și cu sufletul"¹⁸. Seninătatea ciobanului în fața morții nu înseamnă, în viziunea populară, nici fatalism, nici optimism, ci înțeleaptă acceptare a destinului, căruia, la un moment dat, trebuie să i te supui. "Miorița" apare, cel puțin în acest episod-cheie — testamentul ciobanului —, ca un cod inițiatic, care trebuie transmis. Ca la orice mit, aspectul său paradoxal frapează. Ciobanul își află destinul, prin intermediul animalului oracular, și nu poate face nimic. Mesajul este încifrat pentru neinițiați. "Cu cît mai extraordinară, mai paradoxală este enigma — spunea împăratul Iulian referindu-se la mit"¹⁹ — cu astăt este un îndemn pentru noi să ne trudim în căutarea adevărului ascuns." De "Miorița" poți să te apropiei, totuși, ca de un mit, care este echivoc, pentru că stă între două lumi, pe care le unește, despărțindu-le. Dacă acceptăm aceste valențe mitice, atunci trebuie să operăm cu "dimensiuni conceptuale" de timp, loc și spațiu și ar fi inutil să căutăm

timpul, locul și spațiul conceperii acestei capodopere. Fiecare nouă variantă descoperită a "Mioriței" este, deci, o nouă verigă în complicatul proces al accederii spre tărîmul plin de frumusețe și mister al "Mioriței", spre acea "cîntare a cîntărilor" românești în care se află încrustat acel "sentiment românesc al ființei"²⁰.

NOTE:

1. În revista "Manuscriptum", XXII, 1991, nr. 2—4 (83—84), p. 8—11; apoi în revista "Școala Ardeleană", Tîrgu-Mureș, II, 1992, nr. 8 (5), p. 5; în "Revista de Etnografie și Folclor", tomul 38, nr. 1—2, 1993, p. 135—138; în revista "Miorița", Cîmpulung Moldovenesc, III, nr. 2 (6), 23 septembrie 1993, p. 8—9.
2. Vezi Al. Dobre, **O descoperire de senzație: "Miorița" înregistrată la 1794!**, în "Revista de Etnografie și Folclor", tomul 38, nr. 1—2, 1993, p. 135—138.
3. În antologia **Miorița** (Texte poetice alese), București, Minerva, 1980, p. 7—13.
4. **Lucrarea citată**, p. 9.
5. Mircea Eliade, **De la Zalmoxis la Genghis-han**. Studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale, București, Editura științifică și enciclopedică, 1980, cap. VIII **Mioara năzdrăvană**.
6. Vezi "Tîmpul", IV, nr. 161, din 22 iulie 1879, p. 2—3.
7. **Lucrarea citată**.
8. A. Fochi, **Miorița**. Tipologie, circulație, geneză, texte, București, Editura Academiei Române, 1964.
9. Ion Diaconu, **Tinutul Vrancei**. Etnografie — Folklor — Dialectologie, București, Socec, 1930 (2 volume).
10. Dumitru Pop, **Pe marginea "Mioriței"**, în "Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Serie Philologia, Fasciculus 1, Cluj, 1965, Separatum.
11. Gh. Pavelescu, **Studii și cercetări de folclor**, București, Minerva, 1871, p. 218—283.
12. Ovidiu Bârlea, **Miorița. Colindă**, în "Revista de Etnografie și Folclor", tomul XII, 1967, nr. 5, p. 339—347.
13. Ion Taloș, **"Miorița" în Transilvania**, în "Anuarul de folclor", II, 1981, Cluj-Napoca.
14. Lucia Berdan, **Considerații asupra variantei Costăchescu a baladei "Miorița"**, în revista "Miorița", Cîmpulung Moldovenesc, III, 1993, nr. 2 (6), 23 septembrie, p. 26—31.
15. A se vedea Mircea Eliade, **Nostalgia originilor. Istorie și semnificație în religie**, București, Humanitas, 1994.
16. Mircea Eliade, **Sacru și profanul**, București, Humanitas, 1992, cap. **Moarte și inițiere**.
17. Silvia Chițimia, **Balada Șarpelui în elementele ei de străveche cultură românească**, în "Revista de Etnografie și Folclor", tomul 24, 1979, nr. 2, p. 185—195.
18. **"Miorița" la dacoromâni și arromâni** (Texte folclorice) de Tatiana Gălușcă-Cârșmariu, Emilia Șt. Milicescu, Nicolae Saramandu și Tudor Ene, București, Minerva, 1992.
19. **Oeuvres complètes de l'Empereur Julien**, Paris Plon, 1863, apud Vasile Lovinescu, **Mitul sfîșiat** (mesaje străvechi), Iași, Institutul European, 1993, p. 40.
20. Cf. C. Noica, **Sentimentul românesc al ființei**, București, Eminescu, 1978.

Mioara AVRAM
București

CTITORI ȘI MAEȘTRI*

Poate că titlul mai potrivit al evocării mele ar trebui să fie *Tot (sau iar) despre ctitori și maeștri*, întrucât subiectul a fost abordat și de mai toți antevorbitorii. Insistența asupra lui mi se pare firească într-un moment de bilanț, ca împlinire a datoriei de recunoaștere față de cei care au creat Institutul sărbătorit și i-au marcat istoria. Dacă vorbitorii de pînă acum au avut o calitate oficială, făcînd parte din conducerea Academiei sau a Institutului, prezența mea în program și deci cînstea de a vorbi în acest cadru se explică numai prin împrejurarea că sunt cea mai veche salariată a Institutului de Lingvistică, martoră a istoriei lui aproape de la înființare (mi-am început colaborarea la Institut din primul an de studenție, 1949—1950, iar în iunie 1951 am fost numită în prima lui "schemă", cum se spunea atunci organigramei de mai tîrziu); ca atare, reprezint un element de legătură între personalul actual și foștii membri sau colaboratori ai Institutului din di-

verse perioade.

Ctitorii Institutului de Lingvistică din București au fost primul său director, Iorgu Iordan, și primii săi direcțori adjuncți, Alexandru Rosetti și Alexandru Graur, care au întemeiat și au condus nemijlocit anumite colective /domenii de cercetare: lexicografie românească și romanistică (Iorgu Iordan), fonetică și fonologie (Alexandru Rosetti), gramatică română și limbi clasice (Alexandru Graur). Cei trei ctitori au fost în același timp principali maeștri îndrumători ai celor care au lucrat în Institut pe vremea lor și care, în majoritatea cazurilor, le erau sau le fusese și studenți ori doctoranzi. Principali, dar nu singurii maeștri, deși supranumele a doi dintre ei erau de natură să confere exclusivitate: se știe că Alexandru Rosetti era numit pur și simplu "Maestrul", iar Alexandru Graur era desemnat prin corespondentul latinesc "Magister".

După cum a rezultat și din raportul domnului director Marius Sala și se poate constata și din liste care figurează în broșura cu istoricul Institutului, acesta a beneficiat de colaborarea tuturor numelor importante ale lingvisticai românești postbelice. Limitînd-o la personalitățile trecute în lumea umbrelor, lista maeștrilor se completăază cu profesorii bucureșteni Tudor Vianu, Jacques Byck și Boris Cazacu, care au ctitorit și ei cîte un colectiv cu o

* Comunicare prezentată la 24 noiembrie 1994 la festivitatea consacrată aniversării a 45-a de la înființarea Institutului de Lingvistică al Academiei Române.

direcție specifică de cercetare (studiu limbii literare, respectiv al textelor vechi și al dialectologiei), ca și cu profesorii predominant clujeni Emil Petrovici și Dimitrie Macrea. Iar dacă nu ne oprim la cei cu funcții oficiale și titluri recunoscute în epocă trebuie să adăugăm la lista maeștrilor cel puțin următoarele nume din prima echipă bucureșteană a Dicționarului Academiei: Theodor Capidan și Lia Pușcariu-Manoilescu — care, transmitînd experiența clujeană, au ctitorit lexicografia bucureșteană —, Dimitrie Marmeliuc și Ion Șiadbei. Indiferent de faptul că unii din această listă au fost în trecut sau sunt acum personalități contestate din punct de vedere politic, nimic nule poate știurbi meritele științifice și calitatea de maeștri în înțelesul deplin al cuvîntului.

Niciodată nu se va sublinia îndeajuns ce rol au avut institutele academice și maeștri ca ai noștri pentru salvarea științei românești în deceniiile de izolare și de totalitarism. Nu-mi permit să mă pronunț în legătură cu alte domenii, aşa cum au făcut și fac alții cu specialitatea noastră, dar despre maeștrii noștri pot depune mărturie că prin ei lingvistica românească și-a menținut legăturile în timp și în spațiu, pe verticală și pe orizontală. Ei întruchipau, pentru învățăcei formați în anii postbelici, și pe Alexandru Philippide, Ovid Densusianu și Sextil Pușcariu — corifeii lingvisticii interbelice —, după cum îi întruchipau și pe savanții Occidentului interbelic

Antoine Meillet, Wilhelm Meyer-Lübke, Jules Gilliéron, abatele J.-P. Rousselot și atâtia alții. Relațiile lor personale cu colegi din străinătate au asigurat minimul de informație cu privire la viața științifică internațională, în care tot prin ei au putut intra și alții mai tineri în perioadele de relativă deschidere.

Este poate greu de imaginat astăzi prestigiul pe care îl aveau în ochii tinerilor din anii 50—60 vechii universitari dinaintea reformei din 1948 a învățămîntului și a Academiei, fie că își păstrează sau nu funcțiile și titlurile. În opozitie cu numele noi, suspectate din capul locului pînă la o eventuală confirmare, universitarii și academicienii cu vechime, ca și cercetătorii cu doctorate susținute — în țară sau în străinătate — anterior aceluiasi an de hotar sau numai autorii unor studii publicate în perioada interbelică, erau repere de certitudine și de aceea orice semn de apreciere din partea lor era mai mult decît o încurajare, devenind o consacrare.

Calitatea supremă a maeștrilor lingvisticii românești, favorizată de dublul lor statut de savanți și profesori, a fost grijă de a forma tineri în disciplinele lor, de a-și face din elevi colaboratori și viitori urmași. Atât de diferiți în felul propriu de a fi, maeștrii noștri Iordan, Rosetti, Graur, Vianu, Byck, Cazacu se asemănau în fapt prin preocuparea permanentă de a remarcă la studenții lor orice indiciu de interes pentru lingvistică și de a-l stimula apoi pe diverse căi.

Selectați din facultate, uneori din primul an de studiu, tinerii erau îndrumați spre lecturi speciale — diferite nu numai cantitativ de cele din bibliografia obligatorie a cursurilor —, invitați să colaboreze, cu contribuții cît de mărunte, la publicațiile de specialitate și să participe la manifestările științifice din domeniu, dar mai ales erau antrenați în activitatea catedrelor și în marile lucrări colective elaborate sub egida Institutului de Lingvistică: în primul rînd, la Dicționarul și la Gramatica Academiei.

Ceea ce mi s-a părut ulterior din primele momente ale intrării ca studentă în asemenea echipe de lucru ale Institutului a fost tratamentul colegial acordat celor tineri de maestrii lor: la facultate unii erau studenți și ceilalți profesori, examinatori printre altele, dar la Institut, chiar dacă exista o diferență la nivel administrativ, ea dispărea în munca la teme comune, tinerii având drepturi și datorii egale cu parteneri adesea de renume. Însuși faptul de a lucra în aceeași încăperă și chiar la aceeași masă, cot la cot în sensul propriu al sintagmei, cu Lia Pușcariu-Manolescu (fiica lui Sextil Pușcariu și colaboratoare apropiată a ilustrului său tată), cu Theodor Capidan, Dimitrie Marmeliuc sau Ion Siadbei era aproape incredibil, cu atât mai mult îndemnul de a te pronunța în sedință de lucru asupra unui text redactat de un asistent sau chiar profesor propriu de la facultate. Școala de cercetători pe care au reprezentat-o — cum s-a

mai spus aici, marile lucrări ale Institutului — s-a bazat pe dezvoltarea creativității și a spiritului critic într-o atmosferă de emulație colegială. Se cuvine să menționez că raporturile acestea de colaborare colegială, între tineri și vîrstnici, începători și consacrați, constituie o caracteristică, imprimată institutului nostru de ctitorii săi, care a stîrnit nu o dată mirarea și invidia unor oaspeți din provincie și din alte țări. O altă caracteristică a maestrilor noștri pentru care am fost de asemenea invidiați este aceea că publicațiile Institutului nu au semnături neonorate de o colaborare reală, că mai degrabă s-ar putea cita exemple de lucrări care ar fi trebuit să poarte și numele îndrumătorului decât unele care să includă de complezență numele unui "șef" ierarhic. În aceste condiții tinerii colaboratori ai maestrilor nu se simțeau deloc apăsați de aşa-zisa "gerontocrație", chiar dacă bunăvoița și încrederea acordată nu excludeau maxima exigență.

O calitate surprinzătoare în contextul istoric în care am trăit și în lumenă angajării lor politice este aceea că maestrii noștri și-au selectat colaboratorii exclusiv după criteriul competenței profesionale, făcînd abstracție totală de dosarele de cadre. Unii dintre ei au plătit pentru această abatere de la linia partidului unic și chiar în această aulă "grupul" Iordan-Graur-Rosetti (observați termenul folosit și în alte demascări din epocă) a fost acuzat, în 1952, de "atitudine dușmănoasă... în politica de cadre"

(SCL III, 1952, p. 27), dat fiind că “Între colaboratorii cei mai apropiati ai foștilor conducători ai Institutului întîlnim nume de legionari notorii, agenți de Siguranță, diplomați ai regimului antonescian, avocați ai lui Malaxa, care au avut un rol hotărâtor în legiuirile antimuncitorești din țara noastră, sub regimul burghezo-moșieresc, fii și nepoți de criminali de război condamnați sau fugiți din țară și aşa mai departe. Cu asemenea cadre recrutate din pleava burghezo-fascistă au înțeles foștii conducători ai Institutului să întocmească **Dicționarul limbii române!**” (*ibidem*, p. 69). Textele sînt reproduse în revista “*Studii și cercetări lingvistice*”, volumul al III-lea, 1952, și ele reprezintă piese importante în apărarea maeștrilor noștri în fața acuzațiilor nedrepte aduse azi de cei care ignoră adevărul.

Din păcate, în istoria sa, componența Institutului nu a fost complet scutită de criterii politice, dar e cazul să se știe că aplicarea lor în anumite momente a fost impusă din afară și că maeștrii noștri s-au zbatut să le contracteze pe cît posibil pe loc sau în primul moment ulterior de relativă destindere. Dacă au reușit în cazul lui Ion Gheție, al lui Dumitru Copceag, al Floricăi Ficșinescu și al multor altora, nerecuperarea Liei Pușcariu-Manolescu sau a lui Tache Papahagi rămîne un eșec dureros.

Dar nu numai pentru modul de selectare a colaboratorilor au avut de suferit mulți dintre maeștrii

noștri. Ei au fost acuzați și de cosmopolitism, de idealism, de paseism, de citare a unor nume interzise, de tehnicism îngust sau scientism și de multe alte “rele”, care, de fapt, sănătatea de apreciat în împrejurările date. Am fost martora umiliințelor la care au fost supuși în anumite perioade de pedeapsă și una dintre cele mai penibile amintiri ale mele este legată de jena pe care o simteam lunar, în anii 1952—1954, cînd profesorii mei Alexandru Graur și Jacques Byck aveau nevoie să le semnez, spre confirmare, declarația cu privire la munca prestată în colectivul de gramatică pentru a-și putea încasa retribuția “în acord”...

În încheiere, v-aș ruga să-mi permiteți o mărturisire cu caracter mai personal decît celelalte. Titlul meu de glorie la care țin cel mai mult, deasupra distincțiilor propriu-zise constînd în premii și decorații, este informația pe care o am de la profesorul Dimitrie Macrea că, în domeniul preluării direcției la ceea ce s-a numit aici, pe drept cuvînt, “cutremurul” din 1952, am fost singura persoană pentru care au intervenit, pe rînd, toți cei trei foști directori — Iorgu Iordan, Alexandru Rosetti și Alexandru Graur — ca să nu fiu dată afară din Institut cu prilejul epurării care urma să aibă loc; mă mîndresc astă cu această dovdă de consens în prețuirea din partea marilor mei maeștri (dintre care fiecare avusesese și protejați diferenți de la unul la altul), cît și cu faptul că noul director adjunct științific a avut curînd incredere să-mi divulge intervenția

lor: pentru justă evaluare a ambelor acte precizez că eram încă studentă, recent exclusă din U.T.C. ca fiică de deținut politic aflat la Canal. Poate că această întâmplare neînsemnată pentru istoria Institutului este în măsură să explice emoția cu care am vorbit aici despre maeștrii mei, încercând să-i evoc aşa cum i-am cunoscut. Amintirea imensei lor generozități — științifice, didactice și umane — nu trebuie să se piardă odată cu împuținarea și, în final, dispariția inherentă a celor care ne-am bucurat de ea.

Adresându-mă acum colegilor rămași din vechea gardă, cred că ar trebui să ne dorim cu toții ca tinerii de azi din Institut să continue tradiția acestui laborator științific simțit de cei bătrâni ca al doilea cămin și să-și amintească peste ani de îndrumătorii lor actuali cu sentimente măcar în parte asemănătoare celor pe care generația mea le poartă marilor maeștri ai lingvisticii românești, ctitorii ai institutului nostru.

Antologia "L.R."

Nicolae IONEL

Voi vorbi cu pietrele și
crengile nu în cuvinte, ci în aura
cuvintelor și în părăsirea de
cuvinte, sau cu un adînc a ceea
ce face cu putință orice cuvînt
— și ele mă vor înțelege nu cu
o parte a lor primitoare de
sens, ci cu marea acelei
înțelegeri din care răsare orice
lucru ca solidaritate a sa cu
forma ce l s-a dat — și nu eu
vol regăsi pacea și lubirea îngă
făpturi și în veacuri, ci pacea
făpturilor și spațiilor mă va
căuta în penumbră și se va
adora ca găsire a ei în mine
însumi.

Vasile MELNIC
Chișinău

**PROFESORUL
GR. NANDRIŞ VĂZUT
DE DISCIPOLII SĂI
(100 de ani de la naștere)**

Istoria neamului românesc este mai mult o istorie a nedreptății și suferinței. Pentru a reconstituia istoria în adevărata ei valoare trebuie să avem în vedere istoria părților dezlipite din trupul Țării. Basarabia și Bucovina sînt părți rupte din trupul Moldovei lui Ștefan cel Mare și Sfînt. În istoria lor, istorie a durerii și suferinței, este înscris destinul tragic al poporului român, mereu despărțit și mereu amenințat.

În condițiile actuale, cînd granițele politice stabilite nefiresc și menținute cu puterea îi mai despart pe români, cînd românii bucovineni nu pot comunica în limba strămoșilor pe propriul lor pămînt (de altfel, ca și în Basarabia), cînd sînt create în mod expres instituții cu misiunea de a falsifica istoria și adevărul științific, cînd falsitatea este criteriul pentru documentarea științifică, se cuvine a ne aminti de acei cărturari, savanți și profesori bucovineni care s-au aflat pe linia întîi, creînd bazele potențialului intelectual și științific al Bucovinei, al Țării Fagilor, și, deci, al întregului neam românesc.

Iată de ce consider că frumoasa inițiativă a academicianului N. Corlăteanu, susținută de Academia noastră și Universitatea de Stat din Moldova, de a omagia iluștrii noștri înaintași (în anul trecut — pe Leca Morariu, în anul curent — pe Grigore Nandriș) merită toată lauda. Se cuvine a continua aceste omagieri, căci avem personalități marcante în știință filologică: S. Pușcariu, O. Densusianu, G. Călinescu, T. Vianu, Al. Procopovici, I. Iordan, V. Drăgan, V. Pîrvan, E. Petrovici și mulți alții. Ei reprezintă nu numai tezaurul nostru lingvistic, ci și pe cel cultural. Merită să le păstrăm memoria și veșnica admirăție.

Bucovina de ieri, ca și cea de azi, a fost și a rămas o școală a patriotismului, crezul dragostei pentru Țară. Bucovina a dat o bogată pleiadă de personalități care rămîn înscrise pentru totdeauna pe firmamentul spiritualității românești. Toți acești creatori de opere viguroase, inclusiv Gr. Nandriș, s-au identificat cu aspirațiile spre adevăr și dreptate, apărînd limbă, cultura, datinile și istoria neamului românesc.

Lucrările lingvistice editate în Bucovina marchează un fapt deosebit de semnificativ — cultivarea limbii și ridicarea ei la nivelul limbii oficiale. M-aș referi aici la Vasile Cantemir, care elaborează în 1826—1827 un *Dicționar româno-germano-francez*; la preotul Teoctist Blaj (Blajevici), care în 1844 editează o gramatică teoretică și practică a limbii daco-române.

La Cernăuți, preotul Porfiriu

Dimitriu (Dimitrovită), cărturar erudit ce cunoștea 12 limbi, a lăsat în manuscris un **Vocabular etimologic româno-german și germano-român** și un **Dicționar româno-francez-german**. Cu părere de rău, aceste și alte lucrări sănt cam uitate sau necunoscute de lingviștii noștri. Or, ele ar completa istoria limbii și cultura românească în genere.

Firește, realizările lingviștilor cernăuțeni — Al. Procopovici, Leca Morariu, Ilie Bacinschi, Gr. Nandriș și a. — sănt modeste. În “Codrul Cosminului” (1924—1940) s-au publicat o serie de lucrări lingvistice utile cum sănt:

Morfologia verbului predicativ român de L. Morariu;

Terminologia agrară în limba română de Al. Bocănețu;

Glosarul dialectului mărginean de E. Nerzog și V. Gherasim;

Elementul grec în dialectul aromân de Hristea Geagea;

Din istoria pronumelui în limba românească de Al. Procopovici.

O lucrare aparte, **Mic tratat de lingvistică generală** de Al. Procopovici, a văzut lumina tiparului la Cernăuți în 1930.

Iorgu Iordan menționează că titularul catedrei de slavistică Gr. Nandriș avea o bună pregătire lingvistică, dar a publicat puțin¹. Una din lucrările lui este **Contribuție la morfologia verbului slav**, publicată în “Codrul Cosminului”.

O altă coordonată a eforturilor intelectualilor români din Bucovina a fost învățămîntul — temă ce ar

putea constitui obiectul unei conferințe aparte.

Un lucru e cert: pentru promovarea științei românești Cernăuțiu a fost și râmîne un centru universitar recunoscut de o lume. Deși Universitatea era, de la înființarea ei în 1876 și mai tîrziu, de limbă germană, dar, ca universitate multinațională, a dat posibilități și tinerilor studenți români să obțină o instruire și o pregătire temeinică, avîndu-i ca profesori pe eminenții savanți S. Pușcariu, L. Morariu, Gr. Nandriș, E. Botezat, R. Cîndea, Al. Procopovici, I. Bacinschi, R. Sbiera, I. Nistor și a.

Lucrările filologice și istorice, literatura românească zămislită în acest spațiu al Moldovei aveau un singur scop — de a forma și păstra graiul românesc, ca hrană și armă de apărare, de a spune adevărul istoric și științific despre acest pămînt. Această literatură, precizează Grigore Nandriș, a susținut “lupta permanentă a neamului nostru la marginea de nord a teritoriului etnic”.

În cele ce urmează prezentăm niște relatări, spicuite dintr-o serie de publicații, despre profesor, mărturii și aprecieri ale foștilor săi studenți: academicianul Vl. Trebici, P. Iroaie, I. Negură și în special cele ale academicianului N. Corlăteanu (**Grigore Nandriș — marele lingvist bucovinean**) din revista de știință, cultură și artă “Academica”, nr. 1 și 2, 1992. Opiniile lor despre profesorul Gr. Nandriș sănt foarte prețioase. Termenii “responsabilitate” și “adevăr” caracterizează din plin lucrările

profesorului Nandriș. Cunoștințele temeinice și dragostea față de știință au fost transmise cu dăruire tineretului studios în cursurile despre limba veche slavă bisericească. El a transmis celor din preajmă cultul muncii și respectul față de cuvîntul de la catedră, la proseminarele și seminarele ținute cu studenții cernăuțieni, a știut să-și împartă activitatea între datoriiile de catedră și munca pe tărîmul intereselor naționale. Cei 46 de ani (1922 (teza de doctorat) — 1968 2 martie (se stinge din viață la Londra)) de activitate, (poseda 14 limbi și avea cunoștințe temeinice în diferite domenii) i-a consacrat operei de cunoaștere și propagare a culturii românești, fapt menționat de toți cei care i-au studiat opera și care l-au cunoscut.

Valoarea operei științifice a profesorului Gr. Nandriș a fost evidențiată într-o serie de articole comemorative, semnate atât de savanți străini, cât și de cei români: Adrian Fochi, Vasile Drăguț, Petru Iroaie, Gheorghe Mihăilă, Ion Negură. Vorbind de opera savantului cernăuțean, academicianul Vladimir Trebici¹ clasifică lucrările publicate de eminentul profesor în două categorii:

1) Opuscula philologică atque historică — 89 de titluri;

2) Ephemerides litterariae atque historicorum rerum — 68 de titluri.

Examinînd opera profesorului Gr. Nandriș, academicianul Vl. Trebici deșprinde trei direcții principale: a) interesul profesorului cernăuțean pentru problemele controversate ale istoriei și culturii

românești; b) abordarea interdisciplinară a unor asemenea subiecte; c) problema migrației populației românești, a contactelor cu vecinii, cu slavii și, mai ales, cu ucrainenii.

Academicianul Vl. Trebici consideră că profesorul Gr. Nandriș este o personalitate de frunte a culturii românești, mare patriot al Bucovinei sale iubite, ale cărei drepturi românești le-a apărat pînă în ultima zi a vieții sale.

“Destin bucovinean” îl numește academicianul Trebici, împrumutînd această sintagmă din carteasurorii profesorului — Anița Nandriș, *20 de ani în Siberia*. **Destin bucovinean**, apărută în 1991, la București. Destinul bucovinean e comun tuturor românilor, inclusiv celor basarabeni.

Profesorul Gr. Nandriș a fost o personalitate complexă. Iată cum îl caracterizează academicianul Vl. Trebici în articolul **Profesorul Grigore Nandriș. Destin Bucovinean** (“Academica”, nr. 5, 1993): “Filologii și lingviștii — în special slaviștii — îi cunosc bine opera. Istoricii îl rînduiesc... printre personalitățile cu importante contribuții la istoria națională. Folcloriștii îi citează studiile sale privind cultura carpatică ca făcînd autoritate în acest domeniu. Un istoric de artă, cum a fost regretatul Vasile Drăguț, arată importanța studiilor profesorului Grigore Nandriș privind pictura murală postbizantină, în special în Bucovina. Demografii descoperă în opera profesorului elemente de cel mai mare interes pentru cunoașterea

situăiei etnice a populației Bucovinei și Basarabiei". Am putea spune că în această apreciere avem în față un portret științific al profesorului Gr. Nandriș.

Un alt discipol al profesorului este Petru Iroaie, actualmente profesor la Universitatea din Palermo, care publică în 1970, cu prilejul stingerii din viață a profesorului, în "Revista scriitorilor români" de la Roma, un articol intitulat **Grigore Nandriș — cărturarul rectitudinii**. Profesorul Iroaie scrie: "A fost unul dintre frecvenții promotori ai modernei neolingvistici. Fire realistă, el dase severei discipline substanțiale contribuții metodologice, controlând rostul și aspectele faptelor supuse la studiu din mai multe puncte de vedere. Întreaga viață se strădui să pună calitatea în limitele științifice ale variilor studii..."

Integru și rectiliniu, iubea claritatea și atitudinile deschise... Era cărturarul rectitudinii care-și prelungea personalitatea dincolo de specialitatea-i atât de singulară. Era omul nobil și corect de tip clasic, academician turnat cu măsură și simț social. A fost omul chinuit de erudiție, investit cu o imensă energie în desăvîrșirea sa ca savant și pedagog".

În monografia sa **Profesorul și cărturarul militant Grigore Nandriș** (manuscris dacătilografiat, București, 1984), regretatul Ion Negură (1909—1985), fost colaborator apropiat al profesorului Nandriș, în calitatea sa de secretar al Societății pentru cultură și literatură română în Bucovina pînă

în 1940, vorbește pe larg despre preocupările științifice ale profesorului, despre cursurile universitare, despre dorința acestuia de a servi cu credință știința, istoria neamului și cultura românească. Nimănui din cei care l-au cunoscut nu le scapă erudiția de care a dat doavă profesorul și nici participarea Domniei sale la dezvoltarea științei îndrăgite — slavistica.

Profesorul Nandriș își îndemna studenții să nu-și uite dascălii lor — chemare umană, sfîntă și demnă de preluat și de generațiile actuale de studenți. Acest apel a rămas ca un crez pentru academicianul Corlăteanu, academicianul Trebici, Petru Iroaie, Ion Negură și alții foști discipoli ai profesorului Nandriș.

O altă opinie ce se desprinde din opera profesorului, din articolele omagiale publicate de foștii lui studenți, care răsună și astăzi ca un îndemn, este aceea că discipolii săi, ai Universității din Cernăuți, să nu piardă niciodată credința în știință, de la care, zice profesorul "vor simți răsplată muncii lor". Gr. Nandriș a mai emis o teză la fel de importantă: pentru a ajunge la sinteză în cercetările științifice e necesar să fie studiate amănuntele.

Iată de ce el a analizat și a studiat profund o mulțime de fapte concrete, expresii, cuvinte păstorești ca: *brînză*, *zăr*, *cheag*, *urdă*, *jintiță* și.a., pe care le consideră românești; a cercetat istoria și etimologia cuvintelor *baltă*, *daltă*, *gard* și.a., (considerîndu-le drept niște "supraviețuiri ale unui

reflex slav dispărut".

A tratat și stabilit originea unei serii de termeni populari, inclusiv a interjecțiilor din viața țărănească: *häis!* și *cea!*, susținîndu-l pe N. Drăgan în privința originii latine a acestor interjecții (*cea-ceala!* din lat. *ecce+hac*, *ecce+hac+illae*; *häis+acea*, *aista*, *ista* cu demonstrativul apropiat).

A căutat să argumenteze etimologia unor termeni sociali, în special a cuvântului *răzeș*, considerîndu-l un termen polonez — *rycerz* [rîtaj] (ger. *Ritter*). Argumentele profesorului Nandriș însă nu i-au convins pe mulți lingviști români care îl deduc din limba maghiară. Numele de familie **Eminovici**, după părerea profesorului, ar fi de origine polonă, ipoteză contestată de V. Gherasim în articolul său **Familia Eminovici** publicat în "Converbirile literare" (nr. LY) încă în 1923. În ultimul timp — în "Academica", 6, 1991 — a apărut studiul dlui S. Paliga **Emin**, în care se susține originea orientală a numelui de familie Eminovici.

O problemă interesantă și discutată în lucrările lui Gr. Nandriș, ca de altfel și în studiile semnate de I. Nistor, I. Pătruț, Gr. Ivănescu, I. Iordan, G. Weigand și.a., este cea a originii huțulilor. Se știe că în această chestiune există mai multe opinii: unii consideră că huțulii ar descinde din vechiul trib slav al ulicilor, alții susțin originea lor *cumană*. Plecînd de la rădăcina *huť*, D. Onciu crede că ei ar fi păstrat, în numele lor, denumirea de *guzi* sau *uzi*, pe care le-o dăduseră cumanilor arabii și bizantinii.

I. Iordan îi socoate cumanii rutenizați. Pe baza unor cercetări antropologice, Olga Nekrasova susține că huțulii prezintă un complex intermediar între cel al slavilor apuseni și al românilor din Moldova muntoașă. N. Iorga îi consideră păstori români slavizați. Originea daco-getică a huțulilor a fost susținută de Gr. Nandriș, care consideră că ei sunt o ramură a dacilor liberi retrași în părțile greu accesibile ale Carpaților Orientali din fața expansiunii romane, dacă care mai tîrziu s-au slavizat.

Slavistul Gr. Nandriș a căutat să explice și o serie de expresii românești de tipul *cu anii*, *cu săptămînile* prin calchieri după modele slave. În aceste expresii se indică noțiunea de timp prin prepoziția *cu*, sens care nu era nici în latină și nu este nici în limba română, conchide academicianul N. Corlăteanu, susținînd explicația profesorului său.

Interesantă este și problema cu privire la specificul funcțiilor sintactice ale genitiv-acuzativului slav. Utilizarea genitivului în locul acuzativului este un fenomen sintactic cunoscut în vechea slavă, fenomen care a apărut și în limbile slave moderne, incluzînd în această regulă, după cum zice academicianul Corlăteanu, toate substantivele care arată o ființă vie (om, animal) la singular și plural (*videl volca; znaju celoveka*). Gr. Nandriș explică acest fenomen prin faptul că genitivul temelor slave terminate în *-o* ar continua un ablativ și o veche construcție sintactică indo-europeană și slavă comună, fenomenul fiind astfel

conservat și generalizat în aproape toate limbile slave.

În plan istoric, filologic-documentar, Gr. Nandriș a studiat și a publicat într-o culegere o serie de documente istorice slave cu privire la Țările Românești, documente aflate la mînăstirile de pe Muntele Athos. Culegerea include 44 de documente slavo-române (din anii 1372—1658), majoritatea din ele tratînd relațiile dintre domnii Munteniei — Radu cel Mare, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul, Matei Basarab — cu mînăstirile de la Sfîntul Munte.

Profesorul cernăuțean a studiat și problema interacțiunii etnografice, folclorice, demografice a românilor cu vecinii lor, relațiile istorice și culturale româno-polono-cehe, folosind datele **Atlasului lingvistic polonez**. Nu i-a scăpat din vedere nici toponimia, demonstrînd și evidențînd prezența elementului românesc în Carpații Galiției, Moraviei și Sileziei². El a urmărit drumul păstorilor români în aceste ținuturi, subliniind particularitățile de limbă ale acestor păstori și ciobani români prin astfel de cuvînte ca: *gelatka* “galeată”, *baca* “baci”, *cl'ak* “cheag”, *stronga* “strungă”, *hurda* “urdă”, *berbeci*, *vatra*, *coliba*, *cyrdel* “cîrd”, *valah* “păstor, cioban”, *culastra* “coraslă” etc. În munca științifică Gr. Nandriș a fost adeptul fidel al unei depline obiectivități a savantului, adevar folosit și în investigarea problemelor de slavistică în calitate de știință auxiliară aplicată la studierea istoriei românilor. În acest sens

profesorul Gr. Nandriș, susține academicianul Corlăteanu vorbind de unitatea lingvistică a popoarelor slave, a studiat elementele slave din limba română, subliniind că limba veche slavă era unitară încă prin secolul IX-lea. N. Corlăteanu susține teza profesorului Gr. Nandriș și constată că pînă astăzi limbile slave au păstrat multe elemente comune, fără a vădi prea multe diferențieri fundamentale. Prezintă interes și preocupările dialectologice ale profesorului Gr. Nandriș. E vorba de cercetarea, în 1936, împreună cu profesorul polonez Malecki, a graiurilor vorbite de coloniștii polonezi din județul Suceava. Anchetele și materialele colectate au fost utilizate într-o serie de articole cu privire la relațiile lingvistice polono-române. Un interes aparte în activitatea savantului l-au constituit relațiile folclorice dintre români și ucraineni, relații studiate într-o lucrare aparte publicată în “Anuarul Școlii române din Franța” (1924), în care se evidențiază unele tangențe folclorice și se subliniază importanța folclorului ca izvor de cunoaștere a evenimentelor din trecutul istoric al acestor două popoare.

Problemele care l-au preocupat de-a lungul activității sale au fost:

- 1) studierea istoriei, formarea poporului român aflat la o încrucișare de civilizații estice și vestice;
- 2) cercetarea relațiilor poporului român cu popoarele vecine;
- 3) legăturile cu lumea latină;

4) indiferent de preocupările sale științifice în domeniul slavisticii, profesorul Gr. Nandriș, deși cunoștea 14 limbi, a avut mereu în față dulcea limbă română și unitatea ei. El n-a știut niciodată de așa-numita "limbă moldovenească", căci era convins, așa cum spune academicianul Eugen Simion, că "Politica stă sub vremi, știința stă în adevărul ei" ("Academica", nr.1 (49), 1994). Acest adevăr este unul: limba română este limba românilor de pretutindeni.

În acest sens profesorul Gr. Nandriș, scrie academicianul Corlăteanu în articolul său din "Academica", "reprezenta, în perioada de pînă la 1940, o personalitate marcantă a intelectualității române nu numai din Bucovina, ci și din întreaga Românie unită în hotarele ei firești".

Este o sfintă datorie a noastră să revenim cu pioșenie și recunoștință la chipurile memorabile de savanți, cărturari, scriitori, profesori atât din "partea cea mai veche și frumoasă de țară" — Bucovina (M. Eminescu), cât și din Basarabia, să ne gîndim la ei și, pe cât e cu putință, să-i readucem în actualitate, să căutăm a-i scoate din uitarea de ieri, incrustîndu-le numele în memoria perenă a cuvîntului scris, a paginii tipărite sau în ședințe omagiale.

NOTE:

¹ Academicianul VI. Trebici,
"Academica", 5 (29), 1993.

² Vezi: *Istoria lingvisticii românești*,
București 1978, pag. 260.

Antologia "L.R."

Nicolae IONEL

Cum să fil altceva decît deschisul care ține — temple de verbe tunind! Ce sînge mă desparte de înîma care pulsează-n tot spațiul! Cum, văzînd, nu sunt tot ce văd, nu sunt, nu devin Izvorul a tot ce exaltă! Mă trezesc ca dorință, sunt făcut din semnalele, semnele, emanația tuturor lucrurilor, filințelor! Sunt gata să mă ajung! Cu mine însumi să mă confund! Mă ridic spre voința mea într-o furtună a simțurilor! Văd cu soarele însușil! Izbucnesc peste vîl-

Gheorghe MOLDOVEANU
Suceava

"LIMBA MOLDOVENEASCĂ"— O DIVERSIUNE

Înainte ca "limba moldovenească" să fie o existență consfințită prin votul parlamentarilor Republicii Moldova¹, Лингвистический энциклопедический словарь, apărut la Moscova în 1990, asigura un spațiu aparte "limbii moldovenești", care ar avea ca principală caracteristică, ce-i fixeză individualitatea față de limba română, un mare număr de împrumuturi din limba rusă. Se preciza aici că, în afară de Republica Moldova², limba moldovenească se mai vorbește în regiunile învecinate din Ucraina, Cernăuți și Odesa, dar și în Transcarpatia. Au trecut însă mai mult de trei secole de cînd mitropolitul Simion Ștefan adresa cititorilor *Noului Testament* de la Bălgard rugămintea: "să luați aminte că rumâni nu grăescu în toate țările într-un chip, încă neci într-o țară toți într-un chip"³, iar Grigore Ureche vornicul observa, încă mai înainte, că "ne ieste amestecat grăiul nostru cu al vecinilor de prinprejur, măcar că de

la Rîm ne tragem, și cu ale lor cuvintele ni-s mestecate"⁴.

Argumentele de la baza ideii că ar exista o "limbă moldovenească", diferită de limba română prin numeroase împrumuturi din limba rusă, nu sînt, cu siguranță, de natură lingvistică, dar aceasta nu înseamnă că nu trebuie luate în considerație. Iar faptul e că atît mai evident cu cît "limba moldovenească", vorbindu-se și dincolo de hotarele Republicii Moldova, îi privește nu numai pe locuitorii acestei țări.

Reflectarea vieții spirituale a românilor din nordul Bucovinei, ca și a limbii române, mijloc specific de reprezentare a vieții spirituale, în studii efectuate în ultimul timp în Ucraina, nu poate să nu atragă atenția. Avem în vedere nu numai faptul că localități cu un număr ridicat de etnici români (Broscăuți-Vechi — 48,72%, Volcinețul-Vechi — 44,68%, Vancineț — 33,88%, Davideni — 32,03%, Gîrbovăț — 30,96% etc.) sunt în adrate într-o zonă care nu poate fi trecută în partea românească a regiunii Cernăuți nici din punctul de vedere al componiției etnice, nici din considerente lingvistice (pentru această zonă e caracteristică funcționarea bilingvismului ucraineano-rus, parțial rusoucrainean și ucraineano-român, acesta din urmă fiind practicat de persoane mai în vîrstă de 50 de ani (s.n.), al căror număr e în permanentă descreștere)⁵, formînd o zonă a "asimilării ireversibile" a românilor. Avem în vedere însă și că în partea nordică a Bucovinei

etnicii români sînt împărțiți în români și moldoveni, ca două etnii diferite, vorbind două limbi diferite.

Aparent această scindare nu prezintă nici o importanță, căci, s-ar putea spune, români sînt, la toată urma, și unii și ceilalți. Datele oferite de recensămîntul din 1992 probează că lucrurile stau altfel. Dintre cei ce s-au declarat etnici români, numai 53% au indicat ca limbă maternă limba română, 11,7% — limba ucraineană și 2,9% — limba rusă, iar ceilalți (32,4%) au fost înscrisi la rubrica “limba altor naționalități”. Neîndoilenic, cei mai mulți dintre români vorbind limba altor naționalități au declarat ca limbă maternă limba moldovenească, dar tabelul cuprinde doar rubricile limba naționalității și limba altei etnii, unde apar numai ucraineană și rusa, limba altor etnii nefiind luată în considerație⁹.

Așa se face că numărul românilor vorbitori de limbă română, fie ea română sau moldovenească, s-a redus enorm, cu 17,6%. În timp ce etnicii ruși reprezintă 6,8% din populația regiunii Cernăuți, limba rusă apare ca limbă maternă pentru 10,5% din populația regiunii; limba română e limbă maternă pentru 5,66% și cea moldovenească pentru 8,51% din populația regiunii Cernăuți, deși etnicii români (români și moldoveni) reprezintă 19,64% din populația regiunii. În timp ce diferența dintre procentul populației și suma procentelor cuprinzînd limba naționalității și limba altei etnii (ucraineană sau

rusă) e de 0,1% la ucraineni, ruși, evrei și de 1,6% la polonezi, în cazul românilor (români și moldoveni) diferența ajunge la 17,6%. Din statistică mai rezultă că moldovenii și-au declarat ca limbă maternă limba moldovenească (95,4%), limba ucraineană (2,5%) sau limba rusă (2,1%), că, deci, nici un moldovean nu are ca limbă maternă limba română. Aceasta înseamnă că o parte din români (cei 32,4%) au căzut pradă confuziei cultivate printr-o politică lingvistică susținută: crezînd că limba română e folosită numai de cei ce locuiesc în România, că limba română folosită de vorbitorii din fosta Uniune Sovietică e limba moldovenească, între ele neexistînd deosebiri esențiale, au declarat ca limbă maternă limba moldovenească. Vorbind propria limbă, au ajuns, prinț-un jocabil, să vorbească limba “altei etnii”.

Concluzia e ușor de tras și ar putea justifica nu numai zona “asimilării ireversibile” a românilor, unde atît în școală, cît și în biserică se folosește altă limbă decît română, în ciuda procentelor destul de ridicate pentru populația românească din unele localități, citate mai sus; așa se poate justifica însă și zona “asimilării tranzitive” a românilor, unde limba română se mai folosește doar în biserică, școlile folosind limba ucraineană sau, mai rar, limba rusă, măcar că în unele localități populația românească e majoritară (Tureatca — 91,42%, Corceaști — 90,9%, Colincăuți — 87,65%, Șișcăuți — 82,74% etc.).

Comparînd datele oferite de recensămîntul populației din 1875 cu ale celui din 1992, vom constata că numărul locuitorilor din Bucovina a crescut de la 543 915 la 940 801. Populația românească a scăzut însă nu numai în cifre relative¹⁰, ci și în cifre absolute¹¹. Fenomenul ar putea părea curios dacă n-am avea în vedere procesul de deznaționalizare, pierderea limbii materne constituind pasul cel mai important în acest sens¹².

Modalitățile prin care se poate ajunge la deznaționalizare sunt multiple. Noi ne propunem să aducem în discuție un factor care, dacă nu e implicat direct în acest proces, nu rămîne fără urmări.

Cu altă ocazie¹³ aduceam în discuție situația unor locuitori care, întorși la baștină, devin factori de stimulare a particularităților locale, în numele unei anumite concepții, al unui anumit crez. Dar sunt și situații cînd cei întorși devin factori ai destrămării colectivității, după cum se poate întîmpla și ca acțiuni urmărind scopuri nobile să conțină germeni ai ideii condamnate.

Apariția volumului 20 de ani în Siberia. Destin bucovinean, publicat de Ancuța Nandriș-Cudla la București în 1991, a constituit mai mult decît un eveniment editorial. Mărturie a unei femei "în trîntă cu destinul", cum o apreciază nepotul autoarei, cu puterea de demascare necăutată și necontrafăcută, ci rezultînd din destăinuirea directă, într-o construcție de o simplitate dezarmantă, cartea e de natură să cutremure pe orice cititor. Căci

soarta autoarei mărturisirilor e, cum ne atrage atenția titlul, soarta astor bucovineni, basarabeni etc., care au fost smulși din locurile, din rosturile lor și duși aiurea, numai o parte reușind să se reîntoarcă acasă. Adevărate minuni, aceștia se vor impune în ochii obștii, pentru care unii devin simbol și model. Este și cazul Ancuței Nandriș-Cudla, care nu-și poate considera încheiată misiunea fără a proba, prin mărturisirea vieții sale, că "aciastă dragoste și iubire de familie ni-a dat putere în toate greutățile și am putut rezista și ni-am salvat viața" (p.144), că, după ani petrecuți în Siberia, "am crescut vacuță, era ce mîncă, era acuma cu ce să îmbrăcă. Dar străinătatea și dorul de locurile unde te-ai născut te chinuiau neîncetat" (p. 134).

Ea crede în puterea cuvîntului de a reînvia lumea, de aceea nu ezită să facă uz de cuvintele vremii. Vorbind despre evenimentele din timpul primului război mondial, notează: "venia timpul că eșia armata din decunci, cum le zicia atunci, adică din tranșeie, ținia storm, adică se luptau cu baionetele" (p. 13); "Le trebuia o caruță de prașpont, aşa se zicia atunci, o luau" (p. 18). Se realizează astfel o sumă de termeni vizînd închegarea imaginii lumii de atunci, din vremea adolescenței și a tinereței autoarei, înlocuită apoi cu o altă serie, mult mai bogată, pentru prezentarea lumii de acolo, de la sever.

Lumea de la sever este astă de diferită, încît autoarea nu dispune totdeauna de cuvintele cu care să-i

denuimească realitățile. Adnotări de felul: “era un fel de sălbăticiu care se numia peseți, și blana lui era destul de scumpă” (p. 81); “am lucrat cîteva zile la săpat pămînt, făciam zavalinchi, aşa le ziciau acolo” (p. 95); “să avem cu ce ne apără de ţingă, ădică de boala astă care era pe acolo” (p. 106) aduc parcă aminte de observația mitropolitului Simion Ștefan, care, găsind în izvodul grecesc cuvinte “carele nu să știu rumâneaște ce săint, nume de oameni și de leamne și de veșmente și de altele multe carele nu să știu rumâneaște ce săint” (14), le lasă aşa.

Pe unele pagini se produce o mare densitate de cuvinte rusești: “El a deshămat olenii și li-a dat drumu și au intrat cu toții în cium. Eu m-am gribuit pe nartă îmbrăcată în gusiu cela de blană de oleni” (p. 113). N-ar putea proceda altfel cînd prezintă soiurile de iagăde, “niște fructe salbatece, de mai multe feluri, care creștiau pe tundră [...]. Era un fel care veniau mai degrabă [...] le zicia moroșcă. Erau în formă aşa ca murea boabele lor, numai că erau galbene cînd se coceau. Erau altele care le zicia gulubiță. Erau niște bobite albastre. Erau încă un fel care să cociau toamna tîrziu, prin luna septembrie. La astea le zicia brusnigă” (p. 102).

Alteori se încearcă o corespondență cu cuvintele românești: “moh, aşa-i zicia acolo, un fel de mușchi care creștea pe mlaștini” (p. 73); “lucram mai departe storoj, ădică păzitor la bază” (p. 106); “niște cachere, cum le zicia acolo, niște vaporăse

miciuțe” (p. 71); “se ocupau cu pușnina, aşa-i ziciau ei acolo, adică cu vînatul” (p. 81). Apropiera cuvintelor rusești de cele românești îi provoacă uneori zîmbetul: “S-a deschis ușia wagonului și iarăși îl ia pe un bărbat să ajute a aduce caș. Să gîndia la caș de oaie, căci aceluia la noi îi spunia caș. Cînd colo vine barbatul cela cu o vadă de caș. Erau niște crupe de orz fert, fără zahăr, fără sare” (p. 60).

E de apreciat efortul autoarei de a adapta cuvintele rusești limbii române; pentru *parus*, prezent și în varianta *paros*, folosește la plural formele *paroși* (p. 90) și *parosele* (p. 130), cu varianta *parosale* (p. 101).

Obișnuința cu lumea de acolo, în care s-a încadrat, chiar dacă nu i-a aparținut, o determină și pe ea să folosească cuvinte rusești¹⁵, cărora încearcă să le găsească corespondente românești, ajungînd să creeze cuvinte noi, care, probabil, au existat numai pentru cercul ei restrîns de vorbitori (este, printre altele, cazul diminutivului *cacheraș* de la *cacher*).

Tendința de a atrage mereu atenția asupra lumii de acolo, de la *sever*, creează și o situație ciudată: deși are cuvîntul românesc, se simte obligată să folosească și cuvîntul de acolo, care nu are altă conotație decît că e de acolo: “Mergia cu polobocul la un rîu, acolo îi spunia recică, și îl împlia cu apă” (p. 91). Dacă *sever* se folosește mai ales pentru a fixa un spațiu, lumea nord-siberiană, sens pe care îl are cuvîntul și în limba bucovineanului de rînd, dar și

pentru puterea lui de a sugera viața de acolo, apare însă și cu sensul "punct cardinal din direcția stelei polare", opunându-i *iugul*: "Păziam cînd bătia vîntul de la iug pentru că atunci apa scădia și ne sileam în timpul cela cît putiam să cosim. Cum se întorcea vîntul de la sever apa începia să criască" (p. 129). Se strecoară astfel și cuvinte care au un corespondent perfect în limba celor cărora le sînt adresate mărturisirile și care, deci, nu se justifică.

Neîndoilenic, nu i se poate imputa autoarei aici în discuție starea limbii române din Bucovina sau din Basarabia, după cum nu i se pot reproşa unele aspecte mai puțin reușite ale limbii sale, care se estompează în fața unor virtuți incontestabile, cu totul remarcabile pentru un om care nu are decît trei clase primare. Să observăm numai cuvîntul *pipăi* din fragmentul: "Prin sat era plin de armată (...), dară armata își vedea de treburile ei, nu avia a face cu nimica cu lumia. Peste scurt timp armata s-a rădicat din sat. A venit miliția, adică aşa cum era pe timpuri jandarmii. Aieștia au început să *pipăie* altfel. Ziua era tehu, liniște, dară în timpul nopții, pe la orele 12 sau unu, venia mașina neagră la poartă" (p. 48).

Abuzul de rusisme în textul Ancuței Nandriș-Cudla, devenită la reîntoarcerea la baștină un simbol al statoniei intru credință, ca și "nivasta lui Manolia", pe care autoarea o are parcă de model, poate alimenta însă credința unora care cred că, plecați de acasă, trebuie să-și schimbe limba,

schilodind-o barbar prin realizarea unui amestec lingvisticizar. E ilustrativ în această privință un fragment dintr-o scrisoare a unui ostaș român din Ucraina, scrisoare publicată în numărul 12 din 1993 al ziarului "Plai românesc" din Cernăuți: "Privet din ciasti. Să mă vedeți în şinel și cu furăscă, nici nu mă cunoașteți. Starşinaua noastră e tare blatnoi, dar am găsit obşcii iazic cu el. Acum săntem drugi. Merg în samovolci cînd vreau. În oraș am mulți znacomii. Dedovşcina la noi nu-i. Otpusc nu primesc pînă cînd nu va fi alt priziv".

Alăturarea memoriilor Ancuței Nandriș-Cudla cu textul acestei scrisori este nedreaptă, cum nu putem alătura scopul urmărit de cei doi autori. Smulsă din rosturile ei pe parcursul a 20 de ani, deprinderea limbii ruse era obligatorie pentru ea și familia ei, în tot acest timp nutrind o singură dorință, reîntoarcerea acasă. Învățarea limbii ruse nu i-a atenuat niciodată speranța revenirii. Strecerarea unor particularități rusești în vorbirea Ancuței Nandriș-Cudla, nu numai în vocabular, dar și în sintaxă, trebuie să fie pusă pe seama celor ce au crezut în posibilitatea îngenunchierii, a dizolvării personalității umane prin dislocări și crearea omului nou. Vina ei e doar de a fi rezistat în credința revenirii.

Autorul scrisorii sus-pomenite se află la polul opus: amator de trai ușor, trage toate folosele din tot ce-i e la îndemînă, limba fiind ultima stăvilă la care

s-ar gîndi. Reușita lui în viață depinde, poate nu în ultimul rînd, de performanțele în folosirea limbii (limbilor) oficiale.

Sînt două cazuri de interferență lingvistică: unul provocat de dorința de întoarcere printre ai săi, de a-și sluji etnia, celălalt de dorința de chivernisire, chiar cu condiția abandonării colectivității etnice. Cauza care a provocat însă devierile din planul lingvistic este aceeași, un efect al atitudinii societății față de etnicii români, în cazul nostru.

În comparație cu Republica Moldova, situația românilor din nordul Bucovinei e mai dificilă. Pe de o parte, scindarea operată aici între români și "moldoveni", între limba română și "limba moldovenească" ar putea permite autorităților să credă că unele școli cu predare în limba română sînt nejustificate, căci locuitorii sînt moldoveni (în raionul Hotin, din 5354 de români 5157 sînt înregistrați moldoveni, iar în raionul Noua-Suliță, din 56254 de români 55669 sînt înregistrați moldoveni). Pe de altă parte, pătrunderea în limba română a unui număr de cuvinte dintr-o altă limbă, depășind o anumită limită (!), ar putea determina anumiți cercetători, anumite foruri să conchidă, ca și în cazul "limbii moldovenești", că în Bucovina a apărut o altă limbă, distinctă de limba română.

Că de la o regiune geografică la alta apar deosebiri lingvistice e firesc. Înfățișările concrete pe care le realizează, prin care se realizează limba română, în plan orizontal sau

vertical, nu subminează unitatea diasistemului, căci diversitatea nu se opune unității, dacă unitatea nu se confundă cu uniformitatea. Prezența unor elemente din limba popoarelor cu care românii au conviețuit sau au avut diverse legături e firească. Dar împrumuturile dintr-o altă limbă nu duc la transformarea unei limbi în alta, atât timp cât nu-i este afectată structura¹⁶. Existența unui mare număr de împrumuturi din limba rusă în vorbirea românilor de la est de Prut sau din nordul Bucovinei nu îndreptășește ideea că aici s-ar vorbi o altă limbă decît limba română. E aceeași limbă, cu unele note specifice, a căror prezență "nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuia ce-au răsfirat românii prin tralte țări, de și-au mestecat cuvintele cu alte limbi, de nu grăescu toți într-un chip"¹⁷.

NOTE:

¹ Se acceptă că limba moldovenească este identică cu limba română, dar diferă de aceasta ca limbă a statului Moldova.

² Folosim denumirea actuală a țării.

³ **Noul Testament**, tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan, mitropolitul Transilvaniei, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Alba-Iuliei, 1988, p. 116.

⁴ Ureche Grigore, **Letopisețul Țării Moldovei**, texte stabilite de P. P. Panaitescu, București, 1967, p. 37.

⁵ Cifrele, rezultate din recensămîntul din 1992, sînt după Popescu Ion, **Partea românofonă a regiunii Cernăuți și zonele ei sociolinguistice**, "Glasul Bucovinei", 1994, nr. 1.

⁶ Broscăuții-Vechi și Volcinețul Vechi sunt încadrate de Ion Popescu, **art. cit.**, p. 24, printre localitățile cu un număr extrem de scăzut de vorbitori de limbă română.

⁷ În **Dicționarul geografic al Bucovinei**, de Em. Grigorovitza, Socec, București, 1908, se precizează că satul Davideni are 1881 de locuitori români, “pe lîngă care s-au pripășit în ultimii ani o colonie de mazuri, lucrători la vîlnițele părăsite din apropiere” (p. 81).

⁸ Popescu Ion, **art.cit.**, p. 25.

⁹ La recensămîntul din 1880, cînd Bucovina se afla sub stăpînire austro-ungară, rubrica “Limba maternă” (Muttersprache) era înlocuită cu “Limba de conversație” (Umgangssprache). Naționalitatea fiind indicată de limba de conversație, orice român care se declara cunoscător și al limbii rutene (ucrainene), chiar dacă nu o cunoștea prea bine, era considerat rutean (ucrainean). Se ajunge astfel ca, față de recensămîntul din 1875, recensămîntul din 1880 să înregistreze o scădere a românilor cu 7,34% (33,42%, față de 40,76%) și o creștere a ucrainenilor cu 4,9% (42,17%, față de 37,27%) din populație.

¹⁰ La recensămîntul din 1875 populația Bucovinei era formată din 40,76% români, 37,27% ucraineni și 21,97% alte naționalități, dintre care se impuneau evreii, cu 9,49%.

¹¹ Din 543 915 locuitori ai Bucovinei din 1875, 221 726 erau români, pentru că la 1992 din 940 801 locuitori români să numere doar 184 836, din care 84 519 sunt moldoveni.

¹² Se consideră că poporul dalmat a dispărut odătă cu moartea ultimului vorbitor de limbă dalmată, Antonio Udina.

¹³ Moldoveanu Gh., **Dinamica**

graiului, între tendința de unificare și tendința de diversificare a limbii // RSL, 1994, nr. 3.

¹⁴ **Noul Testament de la Bălgad**, ediția citată, p. 116.

¹⁵ E demnă de reținut aici afirmația lui Sextil Pușcariu: “Toți cei ce cunoaștem mai multe limbi știm, într-adevăr, din proprie experiență, cum, în anumite împrejurări, cuvîntul străin ne vine mai ușor în minte decît cel din limba maternă, strecurîndu-se mai ales în vorbirea noastră mai puțin îngrijită” (**Limba română**, vol. 1, București, 1940, p. 204).

¹⁶ Statistica lui D. Macrea, alcătuită pe baza **Dicționarului limbii române moderne**, București, 1958, evidențiază că 38,42% din vocabularul limbii române e de origine franceză (**Probleme de lingvistică română**, București, 1961, p. 31 — 32). Dar aceasta probează numai că “propozițiile influenței franceze asupra vocabularului limbii române sunt pur și simplu impresionante și că acest fapt obiectiv nu poate fi contestat și nici subevaluat” (Seche Mircea, **Schită de istorie a lexicografiei române**, II, București, p. 117).

¹⁷ **Noul Testament de la Bălgad**, ediția citată, p. 116.

Nicolae MĂTCAS
Chișinău

Înapoi la "ИМЯ И ОТЧЕСТВО"?

Avea regretatul nostru profesor și decan de la Universitate, bengosul Ion Osadcenco, un banc. Cică imediat după război, într-un centru raional din sudul Republicii, la un început de an școlar, fuseseră convocate toate cadrele didactice de prin școli la un seminar. Și, întrucât eliberatorii care uitaseră să plece acasă nu recunoșteau o altă limbă pe fața pământului decât rusa, firește că toate înstrumările și recomandările pentru bruma de moldoveni temerari, care se avîntaseră, aidoma căutătorilor de aur din Klondike, pe ogorul neexplorat al pedagogiei, au fost făcute în limba "fratelui mai mare". Că au înțeles, că n-au înțeles pînă la capăt cele spuse, aceasta e altă poveste. Fapt cert e că fuseseră blagosloviți la muncă și trimiși pe la casele lor.

Trec într-o zi pe coridor, își continuă relatarea tragicul cu mască de bufon, și aud o larmă nemaipomenită în una din clase. Peste patruzeci de voci nerăbdătoare de copii turuiau încontinuu în cor: "Spun eu, имя и отчество! Spun eu, имя и отчество!"

În pauză, zice decanul, îl întreb pe colegul meu ce-i cu acest "имя и отчество". "Cum ce-i?", se nedumerește el. "D-apoi aşa neau instruit la raion: copiii să ni se adreseze numai cu имя и отчество".

Va fi fost aşa, nu va fi fost întocmai aşa, unul Dumnezeu și cu domnul Osadcenco, pe care l-a luat în împărăția sa, o știu. Dar a putut să fie, și chiar a fost. Căci timp de aproape cincizeci de ani din Mircea Trandafirovici și din Maria Pătlăgicovna n-am mai ieșit. Ba chiar și astăzi, după cinci ani de la adoptarea legilor despre limbi, în unele școli și la unele ședințe de Guvern, numai ce auzi pe cîte-un bécisnic custode al vechiturilor de import de ieri: "Să mă scuzați, Dmitrii Trufandalovici, eu am altă părere!"; "Îmi permiteți, vă rog, Andrei Nicolaevici?" Ba chiar și maestrul Ion Druță în emisiunea tradițională TV din ajun de Crăciun se referea cu o tandrețe deosebită la același Andrei Nicolaevici.

S-a explicat de mii de ori, la radio, TV și în presă, că revenim la modul de adresare tradițional, adică întrebuințăm formele de adresare domnule, doamnă, domnișoară (la plural: domnilor, doamnelor, domnișoarelor), la care adăugăm, în fiecare situație concretă, denumirea funcției pe care o deții: domnule ministru, doamnă profesoară, domnișoară învățătoare sau, în cazul cînd e nevoie să-l evidențiem pe cineva dintr-o masă de persoane cu aceeași funcție, adăugîndu-i numele de familie: domnule Cîrnici, doamnă Furnică,

domnișoară Cîmpeanu. Atât și nimic mai mult.

Însă obișnuința e, după cum bine se știe, a doua natură. În relațiile dintre șefi și subalterni имя и отчество reflectă psihologia omului mic. La Guvern, bunăoară, n-am auzit nici o dată în patru ani ca primul-ministru sau președintele Republicii să i se adreseze oficial unui ministru cu имя и отчество. În schimb unii miniștri și mai cu seamă invitații "de jos" (șefii executivelor, primarii) își exprimau devotamentul în primul rînd prin Andrei Nicolaevici și prin Mircea Ivanovici. Ca și Ion Pantelievici al nostru de la Moscova, la care ne-am referit mai sus.

Așultați mai atent în jur și veți vedea că aceeași e situația în relațiile dintre parlamentari și speaker, între lucrătorii de rînd și șeful de secție, între muncitori și directorul întreprinderii, între profesori și rector sau director, între bancheri și guvernatorul Băncii Naționale, între pioni și marea mahăr. Anume pe linia aceasta — mic—mare, plătică—știucă — și nu invers.

La nivelul relațiilor neoficiale, de имя и отчество parteneriat, devenise un fel de formulă de politețe semioficială. Oricît de apropiati ar fi fost doi parteneri între ei, familiarismul nu le permitea să treacă la "Mișa" sau "Vanea", în timp ce имя и отчество era și oficial, dar și semioficial, aproape familiar. După ce-ai făcut de atâtea ori borș cu cineva, sigur că îți vine greu să treci într-o bună zi la "domnule Corcoduș" sau "domnule Berbec", care par prea

oficiale și distante. Și-i tragi mai departe cu имя и отчество...

Cei mai neajutorați au devenit copiii. Studenții s-au mai acomodat la "domnule profesor", iar băiețeii și fetițele dintr-a-nția nu pot nicidecum. Și nu are doamna învățătoare X. dintr-a doua "C" sau a treia "A" flerul de a explica viitoarei domnișoare Elizabet sau viitorului domn Păun că în română e foarte natural să-i spui cuiva domnule profesor, domnule director, domnule montor, domnule primar, domnule ministru, doamnă învățătoare, doamnă educatoare, doamnă farmacistă etc., etc. și că e foarte străin acest имя и отчество transplantat în corpul sănătos al limbii noastre precum ai fi transplantat în clinica lui Christian Barnard o inimă de mistreț în corpul ce mai dă semne de viață al unei regine.

Unii vorbitori mai "descurcăreți" (inclusiv rusofoni, căci și cu "ajutorul" acestora se mai menține имя и отчество) au înțeles articolul 26 din Legea "Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova" literalmente în sensul că de azi înainte dai jos sufixele -ovici, -evici, -ovna, -evna de la numele patronimice și-i zici mai departe cu имя и отчество. De aceea numai ce-i auzi pe la colț: "Maria Gheorghe, nu uitați că luni aveți prima lecție!"; "Dumitru Ion, aş vrea să vă rog ceva". Dar nu numai prin unghere hălăduiește acest имя и отчество "moldovenizat", ci chiar în Parlament: "Stimate Mircea Ion, eu aş veni cu următoarea propunere..."

Ațit domnilor profesori semănători de lumină de prin culoarele cam întunecate ale școlilor noastre rurale și urbane, cît și luminaților noștri deputați din orbitor de iluminata sală de ședințe a Parlamentului sănsem nevoiți să le atragem atenția asupra acestei netoate formule hibride de adresare, pe care au inventat-o unii “ingenioși” apărători a “ceea ce am avut bun odinioară”.

Fiindcă veni vorba de numele patronimic, am vrea și aici să atenționăm publicul că în tradiția românească se întrebunează practic numai prenumele și numele de familie (în registre, documente — în ordine inversă: numele de familie și apoi prenumele). Numele patronimic se indică numai în documente la rubrica “Părinții” cu specificările “Tatăl”, “Mama”, în rest de el nu e nevoie decât la scrînciobul de Crăciun sau de Paște de la Crihana sau Lingura, cînd flăcăii strigă cît îi țin bojocii: ”*Saveta lui Agache Oaietunsă — la scrînciob!*”, ”*Steluța lui Haralambie Barbălată — la scrînciob!*”.

Îmi va replica cineva că au existat în istoria noastră cîteva personalități care au ținut să sublinieze și patronimicul. Voi recunoaște că au fost. Dar au fost cîteva și toate au fost personalități. Iar Eminescu nu și-a zis *Mihai Gheorghe Eminovici*, nici Alecsandri — *Vasile Vasile Alecsandri* și nici Creangă — *Ion Ștefan Creangă* (în afară doar de **Amintiri**, în care ne vorbește de un ”*Nică a lui Ștefan a Petrei*”). Deși și aceștia au fost cîțiva și au fost,

poate, la fel de mari personalități, dacă nu chiar de excepție...

Dacă se vor găsi totuși (printre români nu pot să nu se găsească!) de cei care nu pot renunța nicidcum la patronimic (probabil, din teama de a nu fi considerați fii ai unor alți tați, pentru a se înălța în fața proprietiei persoane în naiva lor convingere că, cu cît șlicul — pardon, numele! — e mai înșirat, cu atît se va întinde și lăți și mărirea propriului “eu”, sau din cine știe care alte motive), îi vom atenționa că în administrație, în diverse registre oficiale, pentru a asigura o identificare rapidă și exactă, pe locul întîi se scrie numele de familie, pe locul doi — patronimicul și numai pe locul al treilea — prenumele, adică procedăm în sens invers față de modul în care ne prezentăm oral sau în scris: **Ion Gheorghe Lăcustă**, dar **Lăcustă Gheorghe Ion**; **Maria Orest Buburuță**, dar **Buburuță Orest Maria**. Dar numai în registrele oficiale și numai din considerentul menționat; în rest trebuie să-i deprindem pe copii de mici a fi demni, a fi **William Shakespeare**, și nu **Shakespeare William**, **Ion Creangă**, și nu **Creangă Ion**, **Mihai Eminescu**, și nu **Eminescu Mihai**.

Nu știu din ce considerente cuvîntul de adresare domnule le mai stă unora ca osul în gît. Se vede că educația sovietică precum că la noi nu sînt domni a dat roade bune. Anume pe aceștia îi auzi la tot pasul: ”*Stimate Mircea Ion!*” sau ”*Stimate Președinte!*”. Despre caracterul aberant al primei formule, cu patronimicul

"moldovenizat", am vorbit deja. Cît privește cea de a doua, ținem să subliniem că, în pofida prezenței unui cuvînt menit să exprime respectul și considerația (stimate), ea denotă, totuși, o totală lipsă de cultură și de educație, pentru că în românește nu se poate spune decît "Stimate domnule Președinte", "Stimate domnule prim-ministru", "Stimate domnule ministru" etc. sau, mai laconic, "Domnule Președinte", "Domnule prim-ministru", "Domnule ministru", "Domnule director" etc., etc. De aceea le recomandăm tuturor celor care au obișnuința de a întrebui în vorbirea orală sau cărora le revine misiunea de a edita invitații oficiale să se ferească de formulările greșite de tipul "Stimate Președinte..." (urmează numele de familie)", "Stimate prim-ministru...", "Stimate ministru...", "Stimată președintă...", "Stimată deputată..." etc., apelînd la cele corecte: "Stimate domnule Președinte", "Stimate domnule prim-ministru", "Stimate domnule ministru", "Stimate domnule director", "Stimată doamnă președintă", "Stimată doamnă deputată" s.a.m.d. A continua să spui și să scrii "Stimate Președinte", "Stimată deputată" este ca și cum ai ține-o întruna "Stimate Snegur", "Stimată Istrati". E politicos sau nu, cred că v-ați convins dumneavoastră înșivă.

Cînd considerăm că nu este necesară indicarea funcției sau a postului pe care îl deține cineva sau nu cunoaștem cu siguranță denumirea funcției ne adresăm cu unul din cuvintele **domnule**,

doamnă sau **domnișoară**, după care urmează numele de familie al adresantului: "Domnule Lupu", "Doamnă Vulpe", "Domnișoară Serbușcă". Nu se recomandă a plasa pe lîngă cuvintele **domnule**, **doamnă**, **domnișoară** prenumele, precum mai auzim uneori: "Domnule Mitică", "Doamnă Valentina", "Domnișoară Luminiță". Uzul tolerează, de fapt, numai ultima formulă (mai ales în colectivele în care majoritatea o constituie persoanele mai în etate și domnișoarele sănătate rarae aves).

În fața unei mase de oameni, printre care știm bine că se află și persoane ce țin de sexul simpatice adresați cu formula oficială "Doamnelor și domnilor", iar dacă vrem să facem pe galantul — cu "Domnișoarelor, doamnelor și domnilor".

Quo vadimus? Încotro mergem? Înapoi, pentru a continua să orbecăim prin întunericul luminii opace de împrumut, sau înainte, călăuziți de lumina focului sacru al graiului nostru dumnezeiesc de dulce și de frumos?

La întrebarea formulată în capul acestor note vom răspunde printre-un "Nu!" categoric. Имя и отчество требуют чтобы они были на русском языке. Имя и отчество требуют чтобы они были на русском языке. Iar limba noastră dispune de formule de adresare și de politețe suave ca grăția de fecioară și eufonice precum clinchetul de clopoțel.

Victor GHERMAN
Chișinău

ROSTIRI PARLAMENTARE (III)*

Verbul **a reitera** este utilizat în mai toate buletinele informative sau în relatăriile despre reuniuni cu caracter mai mult sau mai puțin oficial. Este un neologism și înseamnă "a repeta". A repeta un gînd, un legămînt, o promisiune, un atașament. Acest franțuzism are o anume prestanță și conferă o prestanță solemnă mesajului. Ar fi vreo problemă legată de acest cuvînt? Este. Una, paradoxal, generată nu atât de potrivirea de sens, cît de utilizare. De frecvența lui. Căci, "frumos" și inedit ca sonoritate (în raport, să zicem, cu cotidianul "a repeta"), a plăcut cuiva atât de mult, încît sănătatea, texte în care el se repetă la nesfîrșit. Astfel, avem "reiterîndu-și atașamentul", "reiterîndu-și opțiunea", dar și "reiterînd o observație", "reiterînd cu claritate ceea ce s-a spus ceva mai înainte și nu tocmai decis", "reiterîndu-și pregătirea de a...", ceea ce, în consecință, conduce la efectul saturăției și suprasaturăției de utilizare, - trezind, firesc, receptorilor, interlocutorilor o reacție de supărare, agasare,

respingere. Evident, specialiștii în topografie rezistă ceva mai mult la frecvența acestui cuvînt și faptul se datorează unui specific psihologic profesionist. Căci pentru ei este obișnuit și cotidian un alt cuvînt apropiat, și anume **reiterație**, semnificînd "operația de măsurare repetată a unui spațiu de teren sau hartă, din unghiuri diferite, pentru a se reduce posibile erori de măsurare".

De altfel, un fenomen similar se întîmplă (inclusiv la microfoanele parlamentare) cu un cuvînt care nu este apropiat de "a reitera" — a **conștientiza**. Frecvența acestuia are în fond aceeași motivație — ca și "frumosul" și "prestigiosul" a **reitera**. La care se adaugă și o mai veche obișnuită de a se da preferință unor cuvinte ținînd de "înțelegerea", "propagarea", "influențarea", "pătrunderea" sensului unor mesaje, lucruri, direcții, realități. Există însă vreo deosebire între obișnuitul, să zicem, "a înțelege" și ineditul "a conștientiza"? Profunzime și temeinicie. Deci, cînd se dorește a se sublinia pentru o "înțelegere" anume aceste nuanțe de... înțelegere, apelăm la "a conștientiza". Mai precizăm că funcționează în regim tranzitiv și reflexiv. În anumite situații participiul lui este egal cu "conștient": "o lume este conștientizată". Mai facem și precizarea că pentru "posibilitatea de a conștientiza" există adjecativul (practic neutilizat, dar perfect

* Continuare. Vezi nr. 5 — 6, 1994 și nr. 1, 1995

valabil și în contexte potrivite — absolut necesar) **conștientizabil**.

A concertă. Nu e vorba de “a da un concert”. În mediul înaltei politici în care se întrebunează cuvîntul desemnează actul “de a se consulta reciproc, a cunoaște punctele de vedere, opțiunile (unor șefi de state, diplomați sau alți intermediari)” “pentru a se cădea astfel de acord asupra unor probleme, proiecte, acțiuni politice”, evident, “concertate”, “orchestrate”, “rodate în comun”. Așadar, șefii de state, factorii diplomatici, participanții la tratative au... concertat, după care au încheiat acordul, au făcut o declarație comună, au întreprins demersuri (acțiuni) asociate.

Toată lumea cunoaște cuvinte cum ar fi **conațional**, **consătean**, **comesean**, **condrumet**. Dar cum să-l numim pe conlocitorul nostru din același oraș? Con-orășan? Parcă ar merge, parcă nu. Italienii îi spun “concitadino”. Cred că am putea să-i spunem și noi “**concitadin**” (pl.”**concitadini**”).

Acreditare. În diplomație înseamnă mod de numire și de intrare în funcție a șefului unei misiuni diplomatice într-un stat străin. Se aplică și cu referire la ziariști și înseamnă perfectarea documentelor prin care unui ziarist î se permite să lucreze și i se acordă o sumă de condiții pentru securitate și funcționare. Statul sau oficialitatea care acceptă sau perfectează documentele de acreditare se numește **acreditant**, statul în care se

realizează acreditarea — **stat acreditar**.

Agroindustrial. Structura lui transparentă ar putea genera un sens ceva deosebit de cel pe care îl are. Cuvîntul înseamnă “ceea ce ține de producția agricolă industrializată”.

A mediatiza. Nu înseamnă “a media”, cum se crede uneori, pornindu-se de la asemănarea de formă, ci “a face cunoscut, a populariza, a familiariza prin intermediul mijloacelor de informare în masă”.

Se vorbește de la un timp (și cu firească îngrijorare) despre fenomenul de reducere în fostele republici și țări socialiste a natalității. Fenomenul are un termen special: **oligantropie** (o copie după franțuzescul “oliganthropie”).

Gregar, gregarism. Cîteva contexte: “animal gregar”, “spirit gregar”, “adunătură gregară”. Sensul primar, cu referire la animale: “Trăind în grupuri compacte, împreună”. “Spirit gregar” deja nu mai semnifică o calitate pozitivă, ci o lipsă de personalitate: lipsă de independență în acțiune, în luarea de decizii. Exact spiritul care nu poate accepta independența și activismul din cadrul unei economii funcționînd în baza unor principii proprii economiei de piață. “Adunătură gregară” se referă la aceeași obișnuință de lipsă de independență, cultivată în societățile de tip communist. Expresia, nu e greu de observat,

are o ușoară nuanță tautologică datorată sensului comportat de "adunătură" — "grup de oameni adunați la întâmplare, fără un scop precis". "Spirit de turmă" ar fi traducerea semantică exactă pe care o desemnează termenul "gregarism", ceva mai rar folosit în mod curent, dar care are destule şanse să devină curent în cazul în care se va realiza cu toată claritatea că acest spirit este nu numai unul de nonacțiune, ci în anumite momente — primejdios. Căci este vorba de anume reacții colective neselective și incompetente care conduc la anumite fenomene sociale. De regulă, negative...

Comerț de stat (particular, cu amănuntul, exterior, intern sau interior). Ce-o fi însemnând însă comerț invizibil? Nu tenebru, ilicit, ci anume invizibil. Adică "tranzacțiile (schimburile) internaționale având ca obiect prestările de servicii, operații necomerciale, turistice". Operații care parcă sunt și parcă nu sunt. Adică invizibile. Și tot la capitolul, să-i zicem comercial, să reținem termenul prin care se denumește fenomenul de comerț din afara spațiilor comerciale, de pe stradă: **comerț stradal**. Ca sinonim ar funcționa sintagma **comerț cu amănuntul**.

Comisie de cenzori. Avem comisie de conturi. Ce-o fi însemnând însă **comisie de cenzori**? Un fel de cenzură, numai că în alt domeniu decât ideologia: "organ de vizare sau control ce examinează corectitudinea activității financiare și economice,

felul în care un agent economic își administrează bunurile". Le cenzurează, adică.

Comună. Un termen care, deși vechi, este confundat și mai ales interpretat puțin în altă direcție decât în cea în care ar trebui perceput. S-au făcut mari dezbateri cînd s-a discutat legea administrării locale dacă e bine sau nu să se înlocuiască "sat" (nume obișnuit) prin "comună". Discuțiile au fost aprige și îndelungi pînă la ridicol pentru că, elementar, deși în anumite contexte au același sens (de "sat"), "comună" nu desemnează (terminologic) "o localitate rurală mai mare decât un cătun", ci o "unitate de bază în organizarea administrativ-teritorială a statului cuprinzînd unul sau mai multe sate, de regulă unite prin comunitatea de interes, preocupări economice social-culturale și tradiții". Atunci cînd atare unități se află în imediata apropiere a unor centre urbane, ele se numesc "comune suburbane". Și, de regulă, sunt subordonate acestora, rămînînd însă independente ca unități administrativ-teritoriale.

Centru . efectoriu. Este elementul executiv dintr-un sistem de comandă. Execută decizii, realizează prevederi.

Circulară. Știm cam ce înseamnă, însă destul de inexact. Care ar fi deosebirea dintre circulară și o dispoziție sau ordonanță? Circulara are și caracter de dispoziție, îl poate avea și pe cel al unei ordonanțe, însă conține o explicație-precizare "privind

soluționarea unitară a unor probleme comune mai multor unități de producție, sociale etc." Soluționarea unitară ține de armonizarea funcționării în continuare a sistemului, unităților în care se trimite circulara...

A parafa, parafare. Când citim sau auzim în buletinele de știri despre "parafarea" unui text, acord, tratat, considerăm că este vorba de încheierea, de semnarea lui. În realitate, deși prin actul "parafării" un act, acord, tratat se semnează, el încă nu este valabilizat, încheiat. Căci semnarea-parafare nu semnifică decât faptul punerii la punct de către părțile cointeresate (prin reprezentanți delegați) a textului care abia ulterior, după acceptarea de către organele ierarhic superioare decidente (șefi de guverne, state etc.), le semnează. Adică le valabilizează și le fac funcționale. În acest caz părțile care încheie tratatul, acordul se numesc "părți semnatare" sau "părți contractante" ("înaltele părți contractante").

Antologia "L. R."

Nicolae IONEL

Totul e doar încurare, doar abur al fericirii de moarte, cineva m-a găsit din tot adâncul cerurilor și se roagă la meri înfloriți pînă-n noaptea de graiuri a singelui meu. Aș putea să ating cu mâini de țărînă lamura lumii, negura mea aurind se poartă pe ape. Mai poate fi vreo sfîntire în afara acestei suflări fericite, — fără blîndețea orei aceste, mai poate fi vreun gînd pe pămînt? Din nici o depărtare nu mai sunt vedere și vestire și adevar, totul este apropiere și-aproape, adâncul cerului e-o petală albă pe mîna de rouă și umbră care se uită în seara rourînd în Eden.

Gligor GRUIȚĂ

GRAMATICĂ NORMATIVĂ (II)*

*Cui i se datoresc
aceste rezultate
sau*

*Cui i se datorează
aceste rezultate?*

Aici nu mai este vorba de un neologism, ci de un verb format pe teren românesc (de la *dator*), care a cunoscut o dublă încadrare flexionară: *a datora* (conjugarea I) și *a datori* (conjugarea a IV-a), generând forme paralele, cum sunt cele din titlu.

Cazul nu este singular, deoarece limba română cunoaște și alte verbe care oscilează între cele două modele flexionare. Ambele conjugări (I și a IV-a) sunt bine reprezentate cantitativ, dar forța lor de atracție este variabilă în timp. Conjugarea a IV-a a fost foarte productivă în perioada veche, a achizițiilor verbale de origine slavă, apoi maghiară, turcă, neogrecă. În româna contemporană, neologismele de origine romanică au

consolidat poziția conjungării I, au transformat-o în modelul cel mai productiv, sporindu-i considerabil forța de atracție. Așa se explică și faptul că în cazul unor dublete, cum este și cel discutat aici, varianta de conjugarea I a obținut, de regulă, cîștig de cauză. În momentul de față se pot înregistra următoarele trei situații:

1. Limba literară acceptă numai varianta de conjugarea I, cea de conjugarea a IV-a fiind abandonată. Exemple:

a adăuga (nu *a adăugi*)
a aiura (nu *a aiuri*)
a rezolva (nu *a rezolvi*)
a gîdila (nu *a gîdili*)

Dintre formele respinse, au supraviețuit doar cîteva participii adjективizate (*adăugit*, *aiurit*) sau substantive derivate de la asemenea forme (*rezolvitor*; ex. *lista rezolvitorilor de probleme*).

Tot aici se poate încadra perechea *a curăța* — *a curățî*, cu primul termen reținut de limba literară, iar' al doilea (*a curățî*) circulînd doar cu statut de regionalism gramatical.

2. Ambele încadrări sunt admise, dar cu diferențieri semantice, funcționînd, în fapt, ca două verbe diferite:

a înflora ("a împodobi cu flori") — *a înflori* ("a face flori");
a îndesa ("a îngrämadî, a face compact") — *a îndesi* ("a înmulțî, a face frecvent").

3. Cele două forme se folosesc în variație liberă:

a împătura — *a împături*

* Continuare. Începutul în nr. 1, 1995.

a datora — a datori

Rezultă de aici și răspunsul la întrebarea din titlu: ambele formulări sunt corecte.

Observații. a) Trebuie precizat că această variație liberă se limitează, în principal, la două timpuri: indicativ prezent și conjunctiv prezent. Celelalte forme ale lui *a datori* au cam dispărut din uz, inclusiv infinitivul și participiul, plus formele compuse construite cu acestea. A fost reținut doar *datorită*, dar ca prepoziție.

Chiar și la cele două timpuri menționate (prezent indicativ și prezent conjunctiv), active sunt mai ales formele de persoana a III-a ale lui *a datori*. Prin urmare, o reală concurență are loc numai între:

datorează — datorește (pers. a III-a, sg.) prez. indicativ;

datorează — datoresc (pers. a III-a, pl.) prez. indicativ;

să datoreze — să datorească (pers. a III-a, sg. și pl.) prezent conjunctiv.

b) Statistic vorbind, cei mai mulți vorbitori preferă, în perechile de mai sus, varianta din stînga (de la *a datora*). Mai nou, se înregistrează, la unii români instruiți, tendința de a utiliza ambele forme, dar cu o specializare semantică diferită: cea de conjugarea I, cînd este vorba de o datorie concretă, materială (*Îi datorează 50 de lei*) și cea de conjugarea a IV-a, cînd este vorba de un sens cauzal, agentiv, instrumental de o datorie morală (*Acest*

succes se datorește în primul rînd antrenorului său).

Nu credem că aspectul semantic explică, singur, preferința pentru *a datori*, în situații cum ar fi cea de mai sus. Considerăm că intervine aici și un element de natură gramaticală: utilizarea reflexivului pasiv. Numai combinate, cele două condiții pot favoriza pe *a datori* în raport cu *a datora*. Dovada o avem chiar în enunțul citat aici. Dacă renunțăm la reflexivul pasiv, apare mai naturală apariția lui *a datora*: *El datorează acest succes* în primul rînd antrenorului său.

În cazul formulărilor din titlu, am arătat că ambele sunt corecte, dar, avînd în vedere că sunt întrunite cele două condiții menționate anterior (în primul rînd, prezența reflexivului pasiv), varianta primă prezintă un plus de naturalețe.

*Lichidele
se evaporă*
sau
*Lichidele
se evaporează?*

Verbele de conjugarea a I-a se împart în două subclase, după o anumită particularitate flexionară care apare la indicativ prezent, conjunctiv prezent, imperativ și viitorul format cu conjunctivul: verbe cu -ez, ca *a studia* (*studiez, să studiez, studiază tu, o să studiez*) și verbe fără -ez, ca *a învăța* (*învăț, să învăț, învață tu, o să învăț*).

Cum vorbim, cum scriem

Unele și-au creat paragime paralele (cu și fără -ez), provocînd dificultăți în alegerea variantei corecte. În aceste cazuri, este bine să avem în vedere următoarele realități lingvistice:

1. Există verbe la care cele două forme paralele au un statut diferit din punctul de vedere al limbii normate, în sensul că una este considerată literară, corectă, iar cealaltă este regională sau învechită, în orice caz, neliterară.

a) Forma cu -ez este cea corectă:

a lucra { "eu lucrez, tu lucrezi, el lucrează" etc.
"eu lucru, tu lucri, el lucră" (v. regională)

b) Forma fără -ez este corectă, literară:

adispera { "el disperă"
"el disperează (v. învechită)"

a înhăma { "el înhamă calul"
"el înhămează calul" (v. regională, învechită)

2. O altă categorie o formează verbele care s-au impus cu ambele forme în limba literară, fiecare variantă avînd însă un conținut specific:

acorda { "acordă un premiu"
"acordează vîoarea"

a concura { "factorii care concură la această reușită"
"sportivii concurează la probele atletice"

a contrada { "mușchii se contractă"
"relațiile comerciale se contractează anual"

a degaja { "crinul degajă un miros specific"
"poliția degajează căile de acces"

a manifesta { "manifestă multă înțelegere"
"manifestează în fața ambasadei"
"ordonă retragerea armatei"
a ordona { "ordonează lucrurile din cameră"

a reflecta { "oglindă reflectă realitatea"
"filozofii reflectă asupra realității"

a turma { "toamă apă în cană"
"tumează un film despre tineret"

3. Româna actuală dispune și de un grup de verbe cu dublă formă, la care nu sunt prezente diferențieri semantice, stilistice sau de statut normativ. Ambele variante sunt corecte, iar vorbitorii le pot folosi la libera alegere:

a desfăta — "ne desfată / ne desfătează cu cîntecele sale"

a (se) evapora — "lichidele se evaporă / se evaporează"

a șchiopăta — "el șchioapătă / șchiopătează ușor"

a ignora — "ei ignoră / ignorează adevărul"

a îngemăna — "se îngemână / se îngemănează două destine"

a însemna — "ce înseamnă / însemnează asta?"

Prin al doilea exemplu din această listă am dat și răspunsul la întrebarea din titlu: ambele formulări sunt corecte.

Observații. În general, limba literară nu tolerează pentru o

perioadă prea extinsă situații ca aceea prezentată mai sus, la punctul 3. De regulă, una dintre variante este treptat marginalizată, abandonată, fiind considerată învechită sau destinată unui uz local, regional, ca în cazul verbelor de la 1.

Fac excepție dubletele care încep să se specializeze semantic sau stilist. Acestea trec în categoria verbelor menționate la punctul 2, iar procedeul este apreciat ca un mijloc de îmbogățire a limbii. De pildă, un verb ca *a însemna* se înscrie în această deplasare printre tot mai pronunțată specializare semantică. Varianta cu *-ez* este preferată pentru sensul "a nota, a face însemnări, a scrie", pe cind cea fără *-ez* se folosește mai nou pentru "a semnifica, a avea un anumit înțeles":

a însemna { "el își însemnează totul în camet"
"acest succes înseamnă mult pentru el"

Desigur, nu orice tentativă de genul celei de mai sus este sortită reușitei. Un verb ca *a marca*, încadrat la modelul cu *-ez*, începe să-și formeze și o variantă "sportivă", fără *-ez* ("el marcă gol după gol"), dar este puțin probabil ca aceasta să se impună, dată fiind motivația semantico-stilistică prea puțin consistentă. În orice caz, uzul va decide. Deocamdată, la verbul respectiv, este recomandată forma cu *-ez* pentru toate situațiile.

*Speranțele noastre
se năruie
sau
Speranțele noastre
se năruiesc?*

Ca și la conjugarea I (vezi întrebarea nr. 4), verbele de conjugarea a IV-a pot urma în flexiune două modele: cu sufixul *-esc/-ăsc* (*a privi, a citi, a hotărî*) sau fără acest sufix (*a fugi, a veni, a cobori*). Marea majoritate a verbelor s-au încadrat ferm la una din cele două subclase, cum este cazul celor notate mai sus, în paranteză. Altele au oscilat între tipurile flexionare menționate, generând în cele din urmă o flexiune dublă. Este vorba de verbe cu infinitivul în *-i* care au radical vocalic:

— în *u* (cele mai multe): *a destăinui (se destăinuie / se destăinuiese)*

— în *ă*: *a mormăi (mormăie/ mormăiese)*

— în *o*: *a ostoi (se ostoaie/ se ostoiese)*

— în *î*: *a hîșii (hîștie/hîștiește)*

Se cuvinte să facem și aici precizarea că diferența (prezența sau absența lui *-esc*) se manifestă numai la indicativ prezent (*destăinuie/destăinuiese*), conjunctiv prezent (*să destăinuie/ să destăinuiască*), viitorul format cu formele de conjunctiv (*o să destăinuie/o să destăinuiască; are să destăinuie/are să destăinuiască*) și imperativ (*destăinuie tu/ destăinuiese tu*).

În ceea ce privește raportul dintre aceste variante și limba literară, există aceleași trei situații menționate și cu alt prilej:

1. Ambele variante sunt acceptate, utilizându-se în variație liberă: *a dăinui* (*dăinuie/dăinuiește*), *a dibui* (*dibuie/dibuiește*).

2. Ambele forme sunt literare, dar fiecare are alt conținut:

a îndoii { “el îndoaco sîrmă”
“el se îndoiește de justițe camăsurilor luate”

3. În uz apar amîndouă formele, dar literară este doar una, cealaltă fiind considerată regională, arhaică, coloquială, aparținând exprimării neîngrijite. Dăm, în continuare, o listă a principalelor verbe care ilustrează această situație.

a) Verbe la care literară (corectă) este forma cu *-esc*:

abănuii	a fulgii	ajelui	a tăinui
adânuii	a gelui	amânuii	a vărui
adestânuii	a gîtu	apărui	a vâmui
adîrnuii	a hăitui	a socotii	a zeciui
adîrăcui	ahuidui	a (sc)strădui	a zemui
			a străjui

b) Verbele la care literară este forma fără *-esc*:

abubui	abîfigui	adistribui	ângădui
abîntui	aconstitui	adezvăluui	a învăluui
ainlăntui	aturui	a grohăi	aronjăi
a(se)năruii	azgudui	a lăläi	azăhăi
astăruui	abechăi	a ostoi	amormăi

Verbul *a se năruie* face parte, după cum se vede, din această din urmă categorie. Prin urmare, formularea literară, corectă, recomandabilă este prima: *Sperătările noastre se năruie*.

Observații. (1) Salvarea unora dintre formele respinse este posibilă, cum am mai arătat, prin specializare semantică sau stilistică.

Un verb ca *a mîntui*, impus cu varianta fără *-esc* (*mîntuie*), are o întrebunțare specială în limbajul religios (“a salva, a purifica, a vindeca sufletește”), care apelează la forma cu *-esc* (*mîntuiește*). În felul acesta, verbul respectiv se transferă de la 3 b la clasa verbelor menționate la punctul 2.

(2) Izul mai mult sau mai puțin arhaic sau regional al variantelor neliterare pentru verbele de la 3 (*a* și *b*) este valorificat în literatura beletristică pentru efectele sale caracterizante. Utilizarea acestor forme și în alte stiluri nu este recomandabilă. Întrucât diferența literar/neliterar este mai greu de sesizat de către unii vorbitori, acestora li se poate recomanda consultarea lucrărilor normative (dicționare, îndreptare) în momentele de nesiguranță, pînă se vor familiariza cu inventarul formelor corecte.

(3) Verbul *a trebui* este cel mai important (ca frecvență, particularități sintactice, oscilații flexionale) dintre toate verbele încadrabile la subclasa de la 3. Datorită caracterului special și foarte complex al situației sale, va fi discutat separat (vezi întrebarea nr. 6).

(4) Verbele cu infinitivul în *i* cunosc o încadrare flexională mult mai fermă. Oscilația între modelele cu sau fără *-asc* este prezentă foarte rar (ex. *a tabărî* — corectă e flexiunea fără *-asc*: *ei tabără* etc., dar regional apar și forme ca *ei tabărăsc*).

(Va urma)

SĂ ÎNVĂȚĂM DEMOCRAȚIA

Ghid electoral

Trecerea de la sistemul totalitar la unul democratic este extrem de anevoieasă. Pe de o parte, vrem mai multă libertate. Pe de altă parte, ajunși la conducere, tindem să limităm la maximum posibilitățile de manifestare ale opoziților. Nicidcum nu ne putem imagina existența unei opozitii puternice, coexistența diferitelor partide, grupări, mișcări, divergențele de opinii.

Trebuie să învățăm democrația dacă pretindem a construi un stat de drept. Trebuie să acceptăm sistemul politic pluralist dacă vrem să intrăm în comunitatea statelor europene democratice.

În aprilie a.c. în Republica Moldova se vor desfășura alegerile în organele administrării locale. Campania pentru cîștigarea simpatiei electoratului a început, deși nedeclarat, cu mult mai înainte, încă în toiu alegerilor în Parlament. Sigur că am dori-o cu toții confruntare de opinii cu mijloace oneste. Unul din ele ar fi informarea onestă a alegătorilor. Orbecărea prin întuneric este o condiție propice pentru manipulări și mistificări.

Anume din aceste considerente revista noastră propune cititorilor explicarea unor termeni și noțiuni din domeniul instituțiilor democratice și al culturii civice în perioada de tranziție de la totalitarism la democrația multipartidistă. Explicațiile le-am preluat din Dictionarul politic (autor — Sergiu Tămaș), apărut în 1993 la București în Editura Academiei Române.

"L.R."

ABANDON ELECTORAL.

Renunțare la continuarea campaniei pentru ocuparea unei funcții eligibile (președinte, loc în parlament sau în organismele locale). A.e. poate fi rezultatul unei înțelegeri politice sau al unor acțiuni de compromitere din partea adversarilor, prin difuzarea de informații reale sau inventate despre comportamentul sau starea sănătății candidatului.

ALEGERI. 1. Acțiune prin care cetățenii selectează și desemnează prin vot, în conformitate cu anumite proceduri, persoanele care urmează să facă parte din organele de conducere ale unui stat, unitate teritorial-administrativă sau ale unei organizații (partid, întreprindere, organizații profesionale, culturale etc.). Principiul democratic al alegerilor este opus procedurilor de cooptare sau de numire în funcție; 2. Ansamblu de proceduri, acte juridice și materiale a căror finalitate constă în desemnarea guvernărilor de către guvernanți. Regulile sănt diferite și adoptarea unei modalități electorale este rezultatul unui compromis între forțele politice, rezultat înregistrat într-o lege electorală care fixează regulile, tipul de scrutin, modul de desfășurare etc. J. Schumpeter consideră că democrația reprezintă o luptă de concurență între oamenii politici pentru obținerea voturilor populației. Absenteismul, insuficienta competență politică a cetățenilor reduc în oarecare măsură eficacitatea a. De asemenea aplicarea sufragiului universal poate întîmpina o serie de limite datorită modului de decupare a circumscriptiilor electorale, modalităților de scrutin folosite. A. legis-

Vocabular

lative — reprezintă modul de selecție a persoanelor pentru Parlament de către cei care sunt calificați, prin regulile unui sistem politic, să exprime opțiunea lor privind candidații. *A. locale* — se referă la alegerea membrilor consiliilor locale. *A. pot fi generale* — cînd se aleg reprezentanții pentru toate locurile din organismele reprezentative sau *partiale* — cînd sunt aleși numai pentru o parte din locuri. După modul lor de desfășurare, *a. pot fi directe* — cînd voturile electoratului sunt date pentru candidații propuși sau *indirecte* — dacă electoratul alege doar reprezentanți sau delegați care, la rîndul lor, aleg candidații propuși.

ALIANȚĂ POLITICĂ. 1. Acord între partide, grupări organizate sau persoane, pentru a urmări un scop comun legat de realizarea unei anumite politici sau cucerirea puterii. 2. Unirea a două sau mai multe partide în vederea formării guvernului sau pentru constituirea în cadrul parlamentului a unui "bloc" în favoarea sau împotriva unei propuneri legislative.

ALIANȚĂ ELECTORALĂ. Modalitate concretă și limitată de realizare a unei alianțe politice care constă dintr-un acord încheiat între partide sau oameni politici în vederea obținerii de rezultate maxime în alegeri, fără ca aceasta să implice în toate cazarile un acord de ansamblu privind politica viitoare care va fi urmată după alegeri.

AUTΟADMINISTRARE (gr. *autos* — însuși). Activitate de administrare prin mijloace proprii (la nivelul unei unități sau a unui

teritoriu). *A. locală* — administrația unei unități teritoriale din cadrul unui stat pe baza autonomiei locale.

AUTONOMIE LOCALĂ. Principiu de organizare a administrației publice care se referă atât la organizarea și funcționarea administrației publice locale, cît și la gestionarea de către acestea sub propria responsabilitate a intereselor colectivității pe care le reprezintă. Principiul *a.l.* se corelează cu pătrunderea în societatea politică a valorilor și instituțiilor democratice. Sistemele dictatoriale nu încurajează *a.l.*, ci se folosesc de organismele de conducere locală pentru a întări dominația asupra întregii societăți.

BAZĂ SOCIALĂ. Grup sau grupări sociale spre care se orientează un partid pentru a putea cîștiga în alegeri. Unele partide ce pot fi calificate "monodirecționale" își îndreaptă atenția, în mod privilegiat, către o anumită categorie socială, cum ar fi țărăniminea sau muncitorimea. Alte partide preferă însă să se adreseze întregului electorat.

CAMPANIE. Activitate desfășurată pentru a atinge un obiectiv politic, folosind metode de convingere a maselor și recurgînd totodată la acțiunile mai puțin vizibile ale grupurilor de interes și de presiune *C. de presă* — mobilizare a opiniei publice prin mass-media în favoarea unei acțiuni politice sau a unei persoane. *C. electorală* — perioadă ce precede o alegere în timpul căreia candidații sunt autorizați să-și prezinte ideile și modalitățile de realizare a acestora; durata acestei perioade este fixată prin lege și se încheie cu o zi înainte de

alegeri pentru a permite cetățenilor să dispună de un timp de reflecție.

CANDIDATURĂ. Act de propunere a unei persoane pentru o funcție eligibilă de către un partid sau organizație socială. În acest scop se face o declarație de candidatură care cuprinde datele personale ale candidaților și menționarea programului pentru care vor candida.

CAPACITATE POLITICĂ. Aptitudine a unei persoane de a alege și de a fi aleasă în organele reprezentative ale statului.

CLIVAJ POLITIC. Diferențierea membrilor unui sistem politic în funcție de interese și preferințe. *C.p.* este opus consensului, fiind un fenomen firesc al vieții sociale care își găsește expresia în existența partidelor, în conflictele și competiția dintre acestea pentru cîștigarea de adepti. Forțele politice ale unei societăți caută, însă, să depășească *c.p.* prin aranjamente formale, ajustare reciprocă a pretențiilor în vederea realizării unității necesare dezvoltării sociale și economice. În acest context, se cere respectarea regulilor "jocului politic", adoptarea unui ton civilizat și încredere în mecanismele democratice.

CONTENCIOS (lat. *contendo* — a se lupta, a susține cu tărie). Serviciu în cadrul unei instituții (publice sau particulare) încadrat cu juriști care apără drepturile și interesele acesteia, fiind însărcinat cu rezolvarea problemelor juridice și cu procesele în fața unui tribunal. *C. electoral* — mijloc de rezolvare a litigiilor privind alegerile, litigiî care sunt supuse rezolvării unor judecători competenți.

CORP ELECTORAL. An-

samblu al cetățenilor cu drept de vot la data efectuării unor alegeri. Mărimea *c.e.* este dependentă de prevederile legale dintr-o țară. Dacă toți membrii unei națiuni sunt cetățeni, nu toți cetățenii sunt electori. Statul determină prin lege compoziția *c.e.*, prin extinderea sau prin restrîngerea acestuia. Electorul este, în acest sens, un cetățean cu o situație specifică, căruia î se cere să participe la alegerea celor ce vor guverna. Astăzi se acordă dreptul de vot numărului cel mai mare posibil de cetățeni (vezi indemnitate).

COTĂ ELECTORALĂ. Element fundamental în orice sistem electoral ce reprezintă numărul de voturi necesar pentru ca un candidat să fie ales sau pentru a se stabili numărul de locuri cîștigate de un partid (în Parlament sau în organele eligibile). Stabilirea *c.e.* se face prin sistemul electoral și metoda de calcul adoptate. Cele mai utilizate metode sunt denumite după numele celor care le-au propus: Hare, d'Hondt, Saint-Lague, Hagenbach-Bischof. Calculul locurilor cîștigate poate fi complicat prin introducerea obligativității ca un partid să obțină un procent minim de voturi înainte de a fi calificat să primească locuri în Parlament (de ex., în Germania s-a stabilit un minim de 5 %).

DECUPAJ ELECTORAL. Acțiune prin care parlamentul sau guvernul delimită circumscripțiile electorale. Modul în care se face delimitarea exercită influență asupra rezultatului scrutinului.

DEMAGOGIE. Metodă de a obține aprobarea populară prin măsuri mai mult destinate să facă plăcere electoratului decît să

Vocabular

satisfacă interesele lui reale. **D.** constituie o practică de înșelare a maselor și de slăbire a regimurilor democratice.

DESPUIERE A SCRUTINULUI. Ansamblu al operațiilor care concură la stabilirea rezultatelor alegerilor în cadrul unui anumit birou de votare (închiderea scrutinului, deschiderea urnei, verificarea buletinelor, consemnarea voturilor, elaborarea procesului-verbal etc.). În timp ce votul este *secret*, numărătoarea voturilor se face public, pentru a evita fraudele.

DREPTURI ELECTORALE. Drepturi politice fundamentale ale cetățenilor prin care aceștia exercită puterea de stat — dreptul de a alege, de a fi ales, de a revoca pe deputați înainte de termen.

ELECTOR. 1. Persoană care are dreptul să participe prin vot la alegerea de reprezentanți ai autorităților publice în condiții determinate de lege; 2. Membru al unui colegiu (de ex., în S.U.A. alegerea președintelui se face de un colegiu format din 583 de electori).

ELECTORAT. Totalitatea cetățenilor care au drept de vot într-o țară, unitate administrativ-teritorială sau un partid.

ELIGIBIL. Situație juridică a celui ce îndeplinește condițiile legale pentru a fi ales într-o funcție sau într-un organ reprezentativ.

ELIGIBILITATE. 1. Prințipiu propriu unui regim democratic, conform căruia organele reprezentative ale puterii de stat se alcătuiesc pe bază de alegeri. Prințipiu se aplică și în cazul organelor de conducere ale partidelor, sindicatelor, organizațiilor obștești, pentru ocuparea

anumitor funcții în cadrul unei organizații economice, științifice sau de altă natură; 2. Ansamblu de condiții necesare pentru a fi ales în anumite funcții sau într-un organ reprezentativ.

FINANȚARE A CAMPANIEI ELECTORALE. Problemă de egalitate a partidelor politice în cursul unei consultări electorale (sau în unele țări în tot cursul existenței unui partid) și, în același timp, o problemă de moralitate a vieții politice. Esența problemei constă în sursa fondurilor de care poate dispune fiecare partid. Fondurile pot fi obținute prin cotizații ale membrilor sau de la stat, interzicându-se finanțarea din exteriorul țării. Controlul surselor reale de finanțare se face însă cu mari dificultăți, putind avea loc abateri de la normele stabilită. În trecut, Marea Britanie reglementase acest aspect, începând cu 1854, iar de curând doar unele state au reglementat juridic aceste relații: Suedia — 1966; Germania — 1967; Finlanda — 1969; Israel — 1973; Italia — 1974; S.U.A. — 1974; Japonia — 1975; Spania — 1985; Franța — 1988.

FRAUDĂ ELECTORALĂ. Ansamblu de procedee, folosite în prezentarea candidaților, stabilirea listelor electorale, desfășurarea operațiilor de votare și în cursul despuierei scrutinului, care urmăresc falsificarea rezultatelor alegerilor.

INDEMNITATE. Privare temporară sau definitivă a unei persoane de drepturi. *I. electorală* — privare temporară sau definitivă de dreptul de vot sau de dreptul de eligibilitate, ca urmare a unei condamnări. *I. politică* — privarea

unui individ sau grup social de dreptul de vot și dreptul de eligibilitate datorită opiniilor sau atitudinilor politice, reale sau prezentive. S-a practicat în Rusia în 1918, în U.R.S.S. începînd din 1924 și în Franța în 1944, imediat după al doilea război mondial.

INELIGIBILITATE. Caz în care o persoană nu îndeplinește condițiile pentru a-și prezenta candidatura în cadrul unor alegeri (naționalitate, vîrstă, rasă, sex, calitate).

ÎNSCRIERE ELECTORALĂ. Drept al tuturor cetățenilor de a figura pe o listă electorală în cadrul circumscripției electorale, ca o condiție pentru exercitarea dreptului de vot. Listele se fac de către primării. O copie a acestora se afișează spre cunoștință publică. Fiecare cetățean are dreptul să facă întîmpinare împotriva omisiunilor, înscrierilor greșite sau a altor erori din liste. Împotriva deciziei se poate face plângere la judecătorie, a cărei hotărîre este definitivă.

MANDAT (lat. *mandatum* — ceea ce este încredințat). Împuñnicire dată de cetățeni unei persoane aleasă de ei pentru a vorbi și a acționa în numele lor.

OBSERVATORI NAȚIONALI. Conform unui document elaborat de C.S.C.E. la sesiunea sa de la Copenhaga (1991), se consideră că în cadrul alegerilor ce se desfășoară într-o țară se poate accepta prezența unor observatori interni (deosebiți de observatorii străini), în anumite condiții. **O.n.** nu trebuie să aibă un angajament politic, iar în activitatea pe care o desfășoară sănătății datori să fie obiectivi, să nu facă propagandă în favoarea unui partid, limitîndu-se la rolul de a observa modul de

desfășurare a alegerilor, semnalînd comisiilor electorale abaterile constatațe, fără a avea dreptul de a interveni într-un mod oarecare.

PARTICIPARE ELECTORALĂ. Procedeu de alegători care au votat în cadrul unei consultări electorale. Rata participării indică interesul arătat de cetățeni pentru viața politică a unei țări. Un anumit nivel al p.e. este necesar pentru a se putea constitui un organism de conducere locală sau pentru a se asigura legitimarea unei guvernări.

PLATFORMĂ. Expunere de principii și obiective de către un partid sau de către un candidat în alegeri pentru a cîștiga suportul electoratului. Constraințele concurenței politice obligă diversele forțe din societate (partide, mișcări de masă) să se angajeze într-un proces de particularizare a intențiilor politice al cărui rezultat este p. De regulă, limbajul unei p. este simplu pentru a fi înțeles de un număr cît mai mare de cetățeni. P. se poate referi la întregul evantai de preocupări ale unui partid sau coaliției politice sau doar la un anumit domeniu (protecția socială etc.). În viața politică se înțîlnesc diferite variante: p. *electorală* intocmită pentru necesitățile unei campanii de alegeri și care prezintă alegătorilor programul transformărilor necesare în diferite domenii; p. *politică* care prezintă linia programatică imediată și în perspectivă a unui partid sau a unei coaliții politice.

SCRUTIN (lat. *scrutinium* — acțiune de studiere, de explorare). Act de a vota. Votul poate fi secret sau public. Modurile de scrutin constituie unul din cele mai controversate subiecte ale vieții politice cu ocazia elaborării legii

Vocabular

electorale în Parlament. Fiecare partid dorește ca legea electorală să-i ofere posibilități sporite de a ocupa locuri în Parlament, iar reformele electorale au ca obiect să micșoreze influența unor partide în favoarea altora. În linii mari, se disting următoarele moduri de s. — *s. majoritar*, *s. proporcional*, *s. mixt*. Fiecare mod de s. are avantaje și dezavantaje.

SCRUTIN MAJORITAR. Mod de scrutin conform căruia candidatul care obține cele mai multe voturi este declarat ales. *S.m.* poate fi *uninominal*, cînd votul este acordat unei persoane, sau *plurinominal*, cînd se votează liste de candidați. În această din urmă situație, alegătorul poate fi pus în două situații: fie votează o listă care nu poate fi modificată (liste blocate), fie are posibilitatea de a indica ordinea de preferință pentru persoanele înscrise în liste.

SECRET AL VOTULUI. Principiu constituțional conform căruia scrutinul este secret; aplicarea principiului are în vedere libertatea alegătorului și îl pune la adăpost de amenințări. Respectarea principiului presupune măsuri concrete privind obligația votării în cabine izolate, folosirea de plicuri opace, măsuri de pedepsire a celor ce exercită presiuni etc.

SUFRAGIU. Drept de a vota; afirmarea opțiunilor politice de către cetăteni prin vot. Se distinge: (a) *s. restrîns* — regim electoral ce exclude dreptul de vot pentru anumite categorii de cetăteni considerați inapți pentru a face opțiuni politice, fie pentru că ar apartine economic unei clase inferioare, ori unei rase considerată inferioară; (b) *s. censitar* — un caz particular al *s. restrîns*, întrucît

exercitarea dreptului de vot este dependentă de posesiunea unui anumit venit ori de plată unei taxe electorale; s. *universal* — sistem în care toți cetătenii au drept de vot dacă îndeplineșc anumite condiții de vîrstă, moralitate și capacitate; s. *obligatoriu* — sistem practicat în unele țări și în anumite etape istorice, care sub amenințarea de sancțiuni obligă pe fiecare cetăean să participe la scrutin. Abstenționismul este astfel interzis. Acest sistem s-a practicat în Australia și Belgia. În raport cu această practică, votul facultativ este mai apropiat de spiritul democrației.

VALIDARE. 1. Acțiune prin care un organ legislativ sau jurisdicțional confirmă sau conferă regularitate juridică unui act sau unei operații efectuate de un alt organ. *V. alegerilor* — acțiune de recunoaștere a rezultatelor unor alegeri. Operația se face de către o comisie de validare care întocmește în prima sesiune a fiecărei legislaturi raportul prin care se constată dacă alegerile pentru Parlament au avut loc cu respectarea legii. În cazul săvîrșirii unor ilegalități, se procedează la anularea alegerii (invalidare). *V. mandatelor* — recunoaștere, în cadrul unui Congres sau Conferință, a mandatului delegaților, ca fiind statutar aleși și drept urmare Congresul (sau Conferința) este statutar constituit(ă).

VOIȚĂ POPULARĂ. Desemnează ansamblul alegerilor efectuate de cetăteni (alegeri generale, referendum) și, prin extensie, toate dorințele unui ansamblu de cetăteni, satisfăcute de un om, grup sau partid.

VOT (lat. *votum* — dorință, voiță). 1. Mijloc juridic de

manifestare a voinței unui cetățean la alegerea unei persoane ca reprezentant al său în organele de conducere ale unei organizații; 2. Mod de adoptare a hotărîrilor de către organele de stat colegiale, de organismele de conducere ale partidelor sau ale diferitelor organizații; 3. Drept al cetățenilor de a-și exprima voința pentru alegerea deputaților în organele reprezentative ale unei țări. J. St. Mill consideră că valoarea educativă a democrației se exprimă și prin *v.*, întrucât acesta e un mod de a cultiva spiritul public și inteligența politică. În scopul întăririi acestui rol educativ al *v.*, filozoful englez milita pentru vot direct și pentru acordarea dreptului de *v.* femeilor. Prin acțiunea de votare, membrii societății — bărbat ori femeie — dau un sens responsabilității lor față de alții, față de societate. Procedura de *v.* îl pune pe fiecare membru adult al societății în situația de a depăși interesul său privat, de a gîndi și îmbrățișa interesul general. *V. consultativ* — vot al căruia rezultat nu este obligatoriu, reprezentând o formă de sprijin dată activității unui organism de conducere de către o persoană invitată la lucrările unui organism politic sau obștesc. *V. prin corespondență* — procedură ce permite anumitor categorii de cetățeni (studenți, bolnavi, marinari) să participe la scrutin fără a fi prezenți fizic în biroul de votare. *V. deliberativ* — vot al căruia rezultat este obligatoriu. *V. deschis* — exprimare a opiniei în legătură cu o problemă prin ridicare de mâini sau aplauze. *V. direct* — procedeu prin care alegătorii se pronunță ei însiși asupra candidaților propuși să intre în organele reprezentative. *V.*

indirect — procedură prin care se alege de către cetățeni mai întâi un corp electoral care, la rîndul lui, votează direct candidații pentru organele reprezentative. *V. multiplu* — posibilitate acordată în unele țări și în anumite perioade ca un cetățean să poată vota în mai multe circumscripții, deși dispune de un singur vot (situație întîlnită în Anglia înainte de 1951). *V. obligatoriu* — pentru a combate absenteismul se instituie prin lege obligativitatea votării, fiind aplicate sancțiuni pecuniare sau de ordin moral absenteiștilor (Austria, Belgia, Brazilia etc.). *V. plural* — procedură electorală care acordă unui cetățean mai multe voturi. În Franța, în 1820, acest drept era condiționat de avere și familie. În Algeria ocupată de Franța, un vot al unui cetățean european valora între 2 și pînă la 9 voturi ale unui cetățean neeuropean. *V. prin procură* — procedură ce permite anumitor cetățeni să participe la scrutin printr-o persoană pe care o desemnează. Procedeul constituie o derogare de la principiul votului personal. *V. secret* — practică ce împiedică cunoașterea opțiunii făcute de un cetățean. *V. s.* este o garanție a libertății cetățeanului și a sincerității sufragiului.

Petru ZUGUN
Iași

FUNCȚIILE SINTACTICE ALE PRONUMELUI RELATIV

A. Pronumele relative — atât cele simple:

care / căruia / căreia / cărora;

cine / cui;

ce;

cît / cîtă / cîți / cîte / cîtor, cît și cele compuse:

*ceea ce / cel ce / celei ce / celui ce / cele ce / cei ce / celor ce — au, ca orice pronume, funcții sintactice de parte de propoziție (în subordonată pe care o introduc în calitatea lor de elemente de relație în frază), iar acest fapt impune, obligatoriu, la analiza sintactică a propoziției, precizarea funcției lor; dacă nu se face aceasta, analiza, fiind incompletă, este greșită. Astfel, este absolut necesar ca despre pronumele relativ *cine*, din propoziția *cine este el* aparținînd frazei *Știu / cine este el* — frază formată din propoziția principală și regentă *știu* și propoziția completivă directă *cine este el*, care îi urmează, — să se spună că, în afară de rolul lui de a exprima*

raportul de subordonare al celei de a doua propoziții față de prima propoziție, mai are, în subordonată, și funcția de nume predicativ în cadrul predicatorului nominal *cine este*, aflat în relație de intercondiționare cu subiectul *el*.

Deoarece pronumele relative funcționează numai în propoziții subordonate, este necesar ca exemplificarea să aibă în vedere, de fiecare dată, o frază alcătuită din cel puțin două propoziții, dintre care una este principală și regentă, iar a doua — subordonată (indiferent de felul subordonatei) introdusă printr-un pronume relativ.

B. Funcțiile sintactice pe care le pot îndeplini pronumele relative sunt următoarele douăzeci și una:

1. SUBIECT:

a) *În cazul N.: Știu / cine a venit.*

Știu / ce se produce acolo.

Știu / cîți au venit.

Știu / care a vorbit.

Știu / ceea ce se întâmplă acolo.

Cel ce știe carte / are patru ochi.

b) *În cazul Ac.: Am aflat / dintre căre au venit.*

c) *În cazul D.: Le-am dat / cui le-a vrut.*

d) *În cazul G.: Știu / ai cui au venit.*

Note: 1. la b) sensul subiectului *dintre care* este partitiv, structura în care apare fiind analoagă construcției în care subiectul este exprimat prin substantiv sau alt fel de pronume decât pronumele relativ: Au venit

din colegi / dintre ei (o parte din colegii).

2. la c) întâlnim singura situație în care o parte de vorbire nominală (substantiv, pronume, numeal), având deci categoria cazului gramatical, este subiect în D.

3. la d) analiza gramaticală de nivel universitar identifică, drept subiect real, pe *ai*, pronume personal semi-independent (la masculin, plural, persoana a 3-a) în cazul N., iar pe *cui* ca atribut pronominal exprimat prin pronume relativ în cazul G.

2. NUME PREDICATIV:

a) În cazul N.: Știu / cine este el.

Știu / ce înseamnă asta.

Știu / care este Ion.

Știu / ceea ce înseamnă onoarea.

b) În cazul Ac.: Știu / din ce este.

c) În cazul D.: Știu / asemenea cui ești.

d) În cazul G.: Știu / ai cui sănăti voi.

3. ATRIBUT:

a) În cazul Ac.: Au venit toți în ospătie, / dintre care unii mi-au fost colegi de școală.

b) În cazul G.: Știu / ai cui copii sănăti voi.

4. COMPLEMENT DIRECT:

a) În cazul Ac.: Spune-mi / ce vrei.

Știu / pe cîți i-ai întâlnit.

Știu / ceea ce vrei.

5. COMPLEMENT INDIRECT:

a) În cazul Ac.: Spune-mi / despre cine vorbești.

Știu / despre ceea ce vorbești.

Știe / despre cîte și-a amintit.

b) În cazul D.: Spune-mi / cui i-ai povestit acestea.

Spune-mi / căruia i te-ai confesat.

Nu-i cere nimic / celui ce-i dai ceva.

c) În cazul G.: Spune-mi / împotriva (contra) cui ai vorbit.

6. COMPLEMENT DE AGÈNT:

a) În cazul Ac.: Știu / de cine am fost chemat.

Știu / de cîți ați fost chemați.

7. COMPLEMENT CIR-CUMSTANȚIAL DE LOC:

a) În cazul Ac.: Am fost ieri în orașul / în care m-am născut.

b) În cazul G.: Nu-l cunosc pe omul / înaintea căruia stau.

8. COMPLEMENT CIR-CUMSTANȚIAL DE TIMP:

a) În cazul Ac.: Îmi amintesc anul / în care m-am născut.

b) În cazul G.: Nu-mi amintesc de domnitorul / în timpul căruia n-au fost războaie.

9. COMPLEMENT CIR-CUMSTANȚIAL DE MOD:

a) În cazul Ac.: Nu-mi place modul / în care te comporti.

b) În cazul D.: Știu / asemenea cui te comporti.

c) În cazul G.: Știu / în modul cui te comporti.

10. COMPLEMENT CIR-CUMSTANȚIAL DE CAUZĂ:

a) În cazul Ac.: Știu / de ce te temi.

b) În cazul D.: Știu / datorită cui te-ai îmbolnăvit.

c) În cazul G.: Știu / din cauza cui te-ai îmbolnăvit.

11. COMPLEMENT CIR-CUMSTANȚIAL DE SCOP:

a) *În cazul Ac.*: Știu / pentru cine aduci aceasta.

Știu / pentru ce ai venit.

b) *În cazul G.*: Știu în scopul cui te pregătești.

12. COMPLEMENT CIR-CUMSTANȚIAL CONDIȚIONAL:

a) *În cazul G.*: Aceasta este eventualitatea / în cazul căreia veți acționa.

13. COMPLEMENT CIR-CUMSTANȚIAL INSTRUMENTAL:

a) *În cazul Ac.*: Spune-mi / cu ce scriu.

Călătorim / cu ceea ce călătoresc toți.

b) *În cazul D.*: Acesta este medicamentul / datorită căruia m-am făcut sănătos.

c) *În cazul G.*: Aceasta este omul / cu ajutorul căruia am ajuns aici.

14. COMPLEMENT CIR-CUMSTANȚIAL SOCIATIV:

a) *În cazul Ac.*: Spune-mi / cu cine te duci acolo.

15. COMPLEMENT CIR-CUMSTANȚIAL DE RELAȚIE:

a) *În cazul Ac.*: Spune-mi / la ce te referi.

b) *În cazul G.*: Aceasta este omul / în privința căruia pot spune multe.

16. COMPLEMENT CIR-CUMSTANȚIAL CUMULATIV:

a) *În cazul Ac.*: Primește lucrurile / în afara de care am mai cumpărat ceva.

b) *În cazul G.*: Aceasta este omul / în afara căruia au venit și alții.

17. COMPLEMENT CIR-CUMSTANȚIAL DE EXCEPTIE:

a) *În cazul Ac.*: Aceasta este omul / în afara de care n-a venit nimenei.

b) *În cazul G.*: Aceasta este omul / cu excepția căruia n-a mai venit nimenei.

18. COMPLEMENT CIR-CUMSTANȚIAL DE OPOZIȚIE:

a) *În cazul Ac.*: Privește lichidele / în loc de care beau apă.

b) *În cazul G.*: Acela era elevul / în locul căruia a venit o elevă.

19. COMPLEMENT CIR-CUMSTANȚIAL DE SELECTIE:

a) *În cazul Ac.*: Îmi amintesc / din cîți i-am ales pe campioni.

20. COMPLEMENT DE MATERIE:

a) *În cazul Ac.*: Aceasta este lichidul / din care se extrage țăței.

21. ELEMENT PREDICATIV SUPLIMENTAR:

a) *În cazul N.*: Ion nu este omul / pe care îl socoteai tu.

C. NOTE FINALE:

1. Din prezentare și din exemplificare se poate observa că pronumele relativ poate avea douăzeci și una de funcții sintactice, dintre care cele mai multe apar la două sau trei cazuri gramaticale, iar unele (subiectul și numele predicativ) chiar la patru cazuri.

Comportamentul sintactic al pronumelui relativ este foarte asemănător cu acel al substantivelor, al celorlalte pronume și al numeralelor (să se vadă, în revista de față, articolul nostru precedent

despre funcțiile sintactice ale numelui*, la care facem, aici, adăugarea că la cazul acuzativ apare și a douăzeci și opta funcție, de complement circumstanțial de selecție, omisă acolo, dar exemplificată aici prin pronume relativ, la poziția 19. Ea apare exprimată și prin substantiv, în “i-a ales *dintre participanți*”, prin pronume, în “i-a ales *dintre aceia, dintre unii*” și prin numeral, în “i-a ales *dintre zece pe doi*”).

2. Nu excludem posibilitatea îndeplinirii de către pronumele relativ și a altor funcții sintactice și la alte cazuri decât cele precizate.

3. Ca și în cazul substantivelor etc., cel mai adesea hotărîtor în privința identificării funcțiilor de complement este sensul prepozițiilor sau al locuțiunilor prepoziționale care însotesc pronumele relative.

4. Este necesar să evităm confundarea pronumelor relative fie cu pronumele interogative — acestea pușind apărea în propoziții independente —, fie cu adjectivele pronominale relative corespunzătoare, a căror funcție unică este de atribut adjectival. Astfel, în comunicarea *cine vine?*, *cine* este pronume interrogativ cu funcția de subiect, nu pronume relativ, deci nu trebuie să exemplificăm printr-un astfel de enunț funcția de subiect a pronumelui relativ, iar într-o

comunicare ca “știu / ce gînduri ai”, *ce* este adjecțiv pronominal relativ cu funcția de atribut adjectival, deci nu trebuie să exemplificăm printr-un astfel de enunț funcția de atribut (pronominal) a pronumelui relativ. Exemplificări corecte sunt numai cele încadrabile în construcțiile prezentate în sinteza noastră.

5. Sunt dificile și controversate situațiile în care pronumele relative cu funcție de subiect și de complement sunt precedate de prepoziții cu care nu se construiesc aceleași funcții exprimate prin substantiv, pronume personal, demonstrativ, nehotărît etc. și numerale.

Este vorba de construcții de tipul *de cine*, în “îmi amintesc / de cine vine”, “mi-a fost dor / de ceea ce / de ce-am lăsat”, în care *(de) cine* este subiect (relaționat cu predicatul *vine*, / iar *(de) ce / (de) ceea ce* — complement direct (subordonat verbului tranzitiv *am lăsat*).

Teoretic, orice prepoziție sau locuțiune prepozițională utilizată fie pentru sensul ei, fie pentru că este impusă de verbul determinat, poate precedea pronumele relativ cu aceste funcții sintactice. Astfel, funcție de subiect au și pronumele *cine* și *cel ce*, precedate de prepoziția *lîngă*, respectiv, de locuțiunea prepozițională *în față*, din enunțurile: “voi sta / lîngă *cine*

* L.R., nr.2,3-4, 1993. În acel articol, dintr-o eroare tipografică, a fost omisă funcția de *complement circumstanțial de excepție*, care, în textul înaintat pentru publicare apărea la poziția 20; o reluăm aici (cu rugămintea ca cititorii articolului să o insereze la locul potrivit):

- a) au venit toți, *afară de Ion*;
- b) au venit toți, *în afară de aceia*;
- c) au venit toți, *afară de doi*.

va veni” și “voi sta / în fața celui ce va veni”, în care subordonatele introduse prin pronume relative sunt compleтиве circumstanțiale de loc ale regentelor constituite din predicatul *voi sta*.

Cea mai bună poziție pe care o putem lua este să acceptăm această realitate (altă soluție, aplicată numai selectiv, și mai puțin acceptabilă, constă în divizarea morfologică și sintactică a pronumelui relativ compus în cele două părți ale lui — fapt care-i anulează statutul morfosintactic, astfel că, de exemplu, în cel de-al doilea enunț citat imediat mai sus, *de ceea*, pronume demonstrativ, ar căpăta funcția de complement indirect — al expresiei verbale *a fost dor* —, iar *ce* — pronume relativ simplu — complement direct al verbului *am lăsat*, segmentarea frazei fiind între cele două pronume. În acest fel însă pronumele relativ compus nu se menține între pronumele relative existente în limba română).

Antologia "L. R."

Nicolae IONEL

Mireasma caldă-mi
întunecă ochii. Lăuntrul pulberil
mele apune departe-n Saturn,
cu sângel meu undeva apele
vor coborî. Du-mă, la-mă cu
palmele tale de lut. Să film
țărînă—amîndoi, stins lerburlor
coapte să aburim. Nu mai cînta,
nu mă spune întunecările acestor
margini ce mă petrec. Nu te
ulta la lumina de rouă a ochilor
care mîne s-apeleacă, se stîng.
Sunt din noapte, tot adîncul
lutului meu îți este blîndețea
cu care te-apropi. Ruga mea
de durere dă-n floare cu toti
tell de pe pămînt, îl-o sorb de
pe buze. Mai aproape, mai lung,
mai pustitor, cu genele tale
întunecă-mi ochii.

Klaus HEITMANN
Heidelberg

**EMINESCU
ÎN REPUBLICA
SOVIETICĂ
MOLDOVENEASCĂ**
(III)*

În legătură cu natura acelor piedici nu se pot face decât presupuneri. Probabil că în ciuda hotărîrilor amintite, activiștii culturali răspunzători de aplicarea acestora continuau să se teamă că s-ar putea să fie calificați drept "românizatori" burghezi și naționaliști. În era Jdanov există ocazia pentru aşa ceva, mai ales după ce Comitetul Central al P.C. al R.S.S.M. le reproșase scriitorilor, printre altele, glorificarea trecutului și îngustimea naționalistă, în timp ce, pe de altă parte, în aceeași hotărîre din 22 noiembrie 1948, intitulată **Despre situația literaturii artistice din Moldova sovietică și despre măsurile de îmbunătățire a acesteia**, se amintea de necesitatea îndeplinirii sarcinii trasate în 8 decembrie 1944.

În această situație ambiguă din a doua jumătate a anilor 40, un pas decisiv înainte, pe calea reabilitării depline și a recunoașterii tradiției literare, l-a reprezentat faptul că, în

1950, în scrierea sa intitulată **În legătură cu marxismul** din lingvistică, Stalin însuși a respins, nu numai din lingvistică, marxismul vulgarizator și sociologismul vulgar. Dacă Stalin se amuza aici pe seama acelor trogloditi care, după 1917, declarau că ar trebui distruse căile ferate burgheze, pentru a se construi în locul lor altele noi "proletare" ¹, atunci, *mutatis mutandis*, aceeași observație se poate aplica și anumitor trogloditi din capitala R.S.S.M., Chișinău, care au frînat procesul de receptare a clasiciilor. La începutul lui decembrie 1951, în cadrul unei întruniri științifice care a avut loc la Chișinău, a fost fixat noul curs de restabilire a legăturilor limbii moldovenești, dar și ale literaturii, cu realizările trecutului, ocazie cu care contribuția cea mai importantă a fost adusă de romanistul sovietic Vladimir F. Șismariov. La sfîrșitul lui mai 1953, la Institutul academic pentru istorie, limbă și literatură, a urmat o ședință de lucru care a dezbatut problema editării autorilor clasici.

Din acest moment, reconsiderarea moștenirii literare s-a desfășurat sub semnul autorității lui Lenin, pentru care valorile culturale ale trecutului trebuie și pot să fie recuperate cu două condiții: pe de o parte, ele trebuie să fie corect situate din punct de vedere istoric, altfel spus, să fie interogate în ce privește rangul politico-social ocupat odinioară, iar, pe de altă parte, să fie supuse unei evaluări din

* Continuare. Începutul în nr. 1, 1995.

perspectiva modernă a ideologiei proletare. Din perspectiva acestei concepții leniniste s-a dedus că ar trebui să fie evitată două exagerări: atât sociologismul vulgar nihilist, cît și preluarea nediferențiată, bazată pe aşa-numita acceptare a unui "torrent unic"². Aceasta a fost cadrul în care s-au desfășurat discuțiile, mai ales în deceniul care a urmat. În cursul anilor 50 și 60, atacuri tot mai viguroase au fost declanșate împotriva politicii culturale mai vechi, pusă sub semnul "obscurantismului" și al unui "analfabetism primitiv"³ (pentru a folosi cuvintele lui Andrei Lupan, unul dintre veteranii literaturii sovietice moldovenești), prilej cu care s-a făcut uneori comparația cu "aşa-zisa <<revoluție culturală>> a grupului Mao-Tse-Dung, din China", "acest trist exemplu de distrugere și de profanare a culturii"⁴. Totuși, au fost reluate avertisamentele în ce privește principiul "torrentului unic", potrivit căruia scriitorii trecutului erau considerați cu toții luptători pentru dreptate și progres. Această idealizare a moștenirii culturale s-a generalizat foarte repede în cadrul istoriei literare și, chiar mai mult decât atât, în cadrul vieții literare, pînă la nivelul manualelor școlare. Simion S. Cibotaru, de exemplu, unul dintre susținătorii fervenți ai leninismului și ai realismului socialist (din 1969 pînă la sfîrșitul vieții, în 1985, director al Institutului pentru limbă și literatură de pe lîngă Academia de Științe a R.S.S.M.), le-a reproșat în 1960 unor critici cum ar fi Isaac Grecul, Nicolae Romanenco și Vasile Coroban, alături

de alte mari erori, ignorarea "contradicțiilor" care puteau fi constatare în cazul clasicilor, "înfrumusețarea istoriei" și "o actualizare greșit înțeleasă"⁵. A menține cursul exact, printre Scila și Caribda, s-a dovedit a fi o mare problemă. Controversele din Republica Moldovenească, în ce privește moștenirea literară, nu mai aveau decât un interes local în Uniunea Sovietică. Ele au fost ridicate pe un plan superior în momentul în care, la începutul anului 1962, revista moscovită "Voprosî Literaturî", organ al Uniunii Scriitorilor din U.R.S.S. și al Institutului pentru literatură universală "Maxim Gorkî" de pe lîngă Academia de Științe a U.R.S.S., a început să se ocupe de întreg acest complex de probleme. Într-un articol de fond intitulat **Să ne purtăm cu grijă cu moștenirea clasicilor**, apărut la începutul anului 1962, Jurij Kojevnikov, românist rus și traducător al lui Eminescu, respinge cu hotărîre tendințele nihiliste moștenite din trecut. El pledează pentru profesionalizarea întregii dezbateri, într-un spirit obiectiv și științific, și pentru renunțarea la acuzațiile și defâimările politice. În încheierea acestui articol el recomandă ca studiul moștenirii literare a poporului moldovenesc să nu se facă în mod izolat. Acestui articol i-au urmat o întreagă serie de luări de poziție din Republica Moldovenească, dintre care o parte au fost publicate pe 40 de pagini în numărul 8 al gazetei "Voprosî

Literaturi". În concluziile formulate de redacția acestei reviste se pledează pentru o linie de mijloc, aflată la distanță egală de ambele atitudini extreme. Iată ce se poate citi aici, printre altele: "Teoria literară sovietică a acumulat o bogată experiență în ce privește examinarea unor fenomene complicate din cadrul literaturii trecutului. Teoria noastră literară, care este credincioasă principiului partinității și istorismului autentic, s-a dezvoltat și consolidat atât în lupta purtată împotriva "tulburării" istoriei — subevaluarea moștenirii clasicoilor — cît și împotriva supravevaluării acesteia și a aducerii clasicoilor în prezent, pentru a-i moderniza. Ea respinge cu hotărîre atât îngustimea sociologist-vulgară și sectară în felul în care sunt examinați scriitorii trecutului, cît și "deschiderea" nelimitată a teoriei "torrentului unic".

La rîndul ei, discuția începută de "Voprosî Literaturî" a declanșat și în R.S.S.M. o dezbatere pe această temă, fără ca totuși să fi apărut puncte de vedere cu țotul noi⁷. Se poate spune că, în ce privește atitudinea de principiu, discuția despre moștenirea culturală s-a încheiat la începutul anilor 60; ceea ce, firește, nu înseamnă că reflectă pe tema relației dintre tradiție și modernitate în literatură n-ar fi continuat să se dezvolte. Concluzia oficială a tuturor acestor dezbateri poate fi considerată declarația pe care a făcut-o, în 1965, primul secretar al C.C. al P.C. din R.S.S.M., Ivan I. Bodiu, într-o luare de poziție citată adesea și intitulată

Să se întărească și să înflorească prietenia popoarelor sovietice: "Bogata cultură originală a norodului moldovenesc își are marea sa istorie, ea s-a dezvoltat sub înrîurarea binefăcătoare a gîndirii progresiste ruse. O mîndrie națională a moldovenilor sunt cronicarii Grigore Ureche, Ion Neculce, Miron Costin, scriitorii G. Asachi, B. Hașdeu, A. Donici, C. Negruzz, A. Russo, V. Alecsandri, I. Creangă, M. Eminescu, compozitorii G. Muzicescu, M. Bîrcă, care se situau pe poziții democratice și au făurit multe opere strălucite despre viața norodului, despre lupta lui pentru fericire și propășire"⁷.

Declarația lui Bodiu e interesantă și pentru faptul că în ea este cuprinsă o listă a celor mai importanți scriitori clasici, repuși cu această ocazie în circulație.

În ce privește discuția legată de moștenirea culturală, în perioada de după cel de-al doilea război mondial, se mai poate adăuga ceva, într-o problemă extrem de importantă, pe care, avînd în vedere caracterul rezumativ al prezentării noastre, am lăsat-o pînă în acest moment în suspensie. Așa cum am arătat deja mai sus (în secțiunea a doua a studiului nostru), mult timp receptarea clasicoilor nu a fost posibilă în Moldova sovietică nu numai datorită sociologismului vulgar, răspîndit peste tot în U.R.S.S., ci și din pricina unui obstacol de politică externă, specific domeniului limbii moldovenești: este vorba de faptul că autorii pe care îi enumeră Bodiu în 1965 aparțin în realitate istoriei literare a României, cu alte cuvinte — unei

țări care a fost la un moment dat feudal-o-capitalistă și față de care, pînă în 1944, Uniunea Sovietică s-a aflat într-o relație de adversitate. Timp de mai multe decenii, a-i integra pe acești clasicii tradiției literare a R.S.S.M. însemna să te expui reproșului “românizării”. Rămîne deci să încercăm să explicăm în ce fel a putut fi rezolvată această dificultate suplimentară. De fapt, chiar evenimentele istorice au fost acelea care au oferit rezolvarea problemei. La 23 august 1944, România devine aliatul de război al U.R.S.S., iar la 30 decembrie 1947, ea se transformă într-o republică populară, după model sovietic. Dacă lingviștii, preocupați de normarea limbii moldovenești și de reformarea ortografiei acesteia, sau dacă istoricii literari, aflați în căutarea unor rădăcini tradiționale pentru creația literară actuală, începeau să-și îndrepte privirea dincolo de Prut, o astfel de “românizare” nu mai putea fi condamnabilă, ci chiar dimpotrivă. Cu toate acestea, a fost nevoie de surprinzător de mult timp pînă ce Chișinăul să fie în stare să tragă din această situație concluziile corespunzătoare. După cum am văzut, lucrul acesta a fost realizat abia la Conferința ținută la sfîrșitul anului 1951. Iată noile perspective deschise cu acel prilej de Șismariov: “În legătură cu transformarea României într-o țară de democrație populară și cu realizarea unor reforme care decurg de aici și care pregătesc trecerea la socialism, transformări în cadrul căror se

urmărește dezvoltarea și consolidarea învățăturii lui Marx, Engels, Lenin și Stalin și formarea unei literaturi pătrunse de această învățătură, atitudinea față de limba română ar trebui reconsiderată. Vechea poziție se justifica prin faptul că în România domnea ideologia burghezo-moșierească. Astăzi nu mai există nici un motiv să nu folosim tot ceea ce este pozitiv, de exemplu, literatura și limba acesteia, în acele părți în care nu sunt desfigurate de elemente străine. Însă, firește, atitudinea față de toate acestea trebuie să rămînă critică”⁸.

Avînd în vedere noile împrejurări, istoria literară a stabilit un fel de condominiu româno-moldovenesc, referitor la Eminescu și la toți ceilalți autori pomeniți mai-nainte. În sinteza de istorie literară intitulată **Literatura sovietică moldovenească** publicată în 1955 de Institutul pentru istorie, limbă și literatură de pe lîngă filiala din Chișinău a Academiei U.R.S.S., teoria acestui condominiu este explicată în felul următor: “În vacul (sic) XIX s-ău creat aşa împrejurări că statul moldovenesc s-a împărțit în două. O parte din Moldova a trecut în alcătuința Rusiei, legîndu-și pe veci soarta cu dînsa, alta în alcătuința României. Ca urmare, întreaga moștenire culturală a norodului moldovenesc din vacurile (sic) trecute trebuie să aparțină în măsură egală atât moldovenilor R.S.S. Moldoveniști, cât și norodului român, partea componentă a căruia o

alcătuiesc moldovenii de peste Prut. Așadar toată bogăția culturală, creată de norodul moldovenesc în trecut, este și moldovenească și românească⁹.

Formulele care s-au impus pentru denumirea acestui fond comun au fost “clasica română și moldovenească” sau “literatura moldo-română”. În **Enciclopedia sovietică moldovenească**, Eminescu figurează în calitate de “clasic al literaturii moldovenești și române”¹⁰, iar în **Istoria R.S.S. Moldovenești** din 1967, opera lui este considerată “culmea poeziei moldovenești și românești”¹¹.

Mai rămîne să observăm că luarea în posesie a clasiciilor români de către cultura Republicii Moldovenești a produs o puternică nemulțumire în România. Protestului, care nu putea fi formulat oficial, i-au dat expresie, în mod neoficial și prin aceasta cu atât mai virulent, cei doi istorici, Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, a căror imagine despre istoria României a corespus întotdeauna îndeaproape cu cea a conducerii de partid și de stat de la București. Lucrul acesta s-a întîmplat într-un pamflet publicat în 1976, în Italia, sub titlul **A. M. Lazarev. Un faux-monnayeur de l'histoire și semnat cu pseudonimul Petre Moldovan**. În polemica aceasta îndreptată împotriva unuia dintre cei mai dogmatici reprezentanți ai punctului de vedere sovietic în ce privește controversa latentă dintre U.R.S.S. și România, care s-a desfășurat în cursul anilor

70, pe tema Basarabiei, se explică în chip sarcastic faptul că, în cazul în care cei mai buni scriitori români ai trecutului sănt anexați de către partea sovietică, trebuie să ne aşteptăm ca într-o bună zi și Immanuel Kant să fie declarat filozof rus, întrucît și-a desfășurat activitatea și a fost înmormântat în Prusia orientală, care aparține astăzi Rusiei¹².

4

Atât, deocamdată, în ce privește aspectul teoretic al anexării moștenirii culturale în Republica Moldovenească. În cele ce urmează, să examinăm modul practic în care s-a realizat această anexare, prilej cu care, aşa cum am stabilit chiar de la început, ne vom concentra asupra problemei evoluției receptării lui Eminescu.

După 1944, “situația anormală” care s-a creat a fost aceea că “s-a vorbit mult despre clasici, fără ca operele lor să fi fost editate și făcute cunoscute pădurilor largi de cititori”¹³. Un început timid în ce privește punerea în circulație a textelor l-a reprezentat antologia din 1948, **Literatura veche moldovenească**, destinată școlii și cuprinzînd texte din secolele XVII și XVIII. Secolul XIX va fi abordat abia în 1952, cînd apare următoarea crestomație, intitulată **Literatura moldovenească a veacului XIX**. Aceasta din urmă cuprindea pagini alese din Constantin Stamati, Gheorghe Asachi, Teodor Vîrnăv, Alexandru Donici, Constantin Negruzz, Alexandru Hâjdău, Ion

Sîrbu și Ion Creangă. Este vorba de o perioadă în care editorii nu s-au putut încă decide să-i introducă în antologia lor și pe Eminescu sau pe Alecsandri. În fine, în 1952 s-a trecut și la punerea în practică a hotărîrii C.C. din 1944 de a edita cîte un volum de opere alese ale clasiciilor, începutul fiind făcut cu fabulistul Donici, un scriitor care nu punea nici un fel de probleme politico-ideologice și care, în plus, era foarte strîns legat de cultura rusă. Eminescu a trebuit să mai aștepte alți doi ani. Abia în 1954, la 30 de ani de la constituirea Moldovei sovietice, el a putut fi editat pentru prima oară sub formă de carte¹⁴. Remarcabil este faptul că încă în urmă cu patru ani poetul apăruse într-o traducere rusească, ceea ce înseamnă că interdicția în ceea ce-l privește a fost ridicată mult mai devreme la Moscova decît în Republica Moldovenească însăși¹⁵. Avem aici un exemplu care dovedește încă o dată faptul că în problemele cultural-politice care priveau R.S.S.M., în capitala U.R.S.S. s-a procedat cu ceva mai multă imparțialitate și toleranță decît la Chișinău (ceea ce, de altfel, se mai poate observa și astăzi). Încă din 1952, Eminescu a apărut și într-o traducere ucraineană¹⁶. Pentru Republica Moldovenească poate fi considerată o adevărată operă de pionierat și apariția în anul 1954 a unei cuprinzătoare antologii intitulată **Poezia Moldovei**, în măsura în care Eminescu și ceilalți poeți clasic români sunt prezenți pentru prima dată alături de

scriitorii moldoveni sovietici, într-un context de continuitate neîntreruptă. Despre defectele și slăbiciunile acestui volum — care, de exemplu, indică de două ori (la p. 119 și p. 658) drept an al morții lui Eminescu anul 1899 — nu are rost să discutăm aici. Și nici despre imperfecțiunile de editare filologică a textelor din culegerea de **Poezii**, publicată în 1954, sau din celelalte ediții Eminescu, apărute în următoarele zece ani. Esențial a fost faptul că tradiția literară a devenit din nou accesibilă publicului cititor și în special generației de scriitori tineri din R.S.S.M. Din 1954 pînă la jubileul din 1975 (125 de ani de la nașterea poetului), la Chișinău au apărut, după calculele noastre, 17 ediții Eminescu, printre ele și unele cuprinzînd proza poetului. Despre o nouă calitate editorială se poate vorbi începînd cu anul 1971, odată cu apariția celor patru volume de **Opere alese**, îngrijite de Lazăr Ciobanu și Constantin Popovici. Alcătuite conform unor principii științifice de editare, aceste volume pot satisface mai toate exigențele. Din 1981 avem la dispoziție o altă ediție de **Opere**, în trei volume.

Ca rezultat al acestei activități publicistice pe care editurile *Cartea Moldovenească*, *Lumina* și *Scoala sovietică* au desfășurat-o sistematic și continuu, începînd cu mijlocul anilor 50, Eminescu a putut să circule în Republica Moldovenească în sute de mii de exemplare. Și, înainte de toate, el a devenit demult cunoscut datorită învățămîntului școlar. Dacă tirajul

operelor sale nu poate adesea satisface cererile profesorilor și ale elevilor, lucrul acesta se datorează deficiențelor notorii din sistemul sovietic de difuzare a cărții, în legătură cu care unii pedagogi moldoveni s-au plâns periodic în scrisorile lor adresate săptămînalului "Literatura și arta". "Nu găsim aici decât foarte puține scrisori de Alecsandri și Eminescu", se plînge, de exemplu, o învățătoare din localitatea Anenii Noi, pe data de 20 iunie 1985.

5

Dacă în primele trei decenii de existență a Moldovei sovietice Eminescu a fost mai mult sau mai puțin un nume indezirabil, în cele trei decenii care au urmat, prestigiul său a atins, începutul cu începutul, culmile cele mai înalte. Expresii ale acestei "Eminesciana" (cum va fi numit elogiu adus poetului), care se va confunda adesea cu hiperbolizarea, au fost manifestările jubiliare, de felul celei din anul 1975, sau nenumăratele omagii venite din partea unor scriitori proeminenți și a unor oameni de cultură, chiar și fără astfel de ocazii sărbătorești. "Eminescu nu mai e un poet care poate fi citit sau nu", scria în 1974 Andrei Lupan, unul dintre cei mai talentați scriitori, remarcat încă de la începutul anilor 30. Și mai departe: "E ca un factor întrat (sic) în concepția populară, simbolizând poezia și gîndul înaripate (...). Nu mai poate fi despărțit de idealul nostru de frumusețe"¹⁷.

Sau iată ce susținea în 1975 un alt reprezentant al aceleiași generații, poetul și eseistul George Meniuc: "Arta lui sună ca o muzică divină în catedrală, gravă și solemnă, tulburător de sinceră și profundă. Dacă vrēi să cunoști magia cuvîntului, o găsești la Eminescu"¹⁸.

(Va urma)

NOTE:

¹ Otnositel'no marxisma v jazykoznanii, Moscova, 1950, p. 16. În legătură cu aceasta și cu aspectele pe care le discutăm în continuare, v. Heitmann Klaus, Die Bemühungen um die Literatursprache in Rumänien, // Romanische Forschungen, 68/1956, pp. 378—430, ca și Românische Sprache un Literatur..., p. 114 și urm.

² Pe larg, în legătură cu această teorie leninistă, v. Corbu H., V. I. Lenin și moștenirea literară // "Limba și literatura moldovenească", 3 (1969), pp. 1—6, ca și articolul Moștenirea literară, publicat de același în Enciclopedia sovietică moldovenească, 8 volume, Chișinău, 1970—1981, vol. 4, p. 414.

³ După congres // "Nistrul", 7 (1959), pp. 106 — 120 (aici, p. 117). În legătură cu Lupan, v. I. Șpac, Scriitorii Moldovei sovietice, Indice bibliografic, Chișinău, 1969, pp. 204 — 208.

⁴ Corbu H., În jurul moștenirii literare // "Nistrul", 7 (1967), pp. 130 — 140 (aici, p. 140).

⁵ Probleme actuale ale criticii și istoriei literare // "Nistrul", 10 (1960), pp. 136 — 149 (aici, p. 144).

⁶ "Voprosi Literatury", 8 (1962), p. 106 și urm. (aici, p. 107).

⁷ Referatele și luările de poziție de la o ședință a biroului secției pentru științe sociale, de pe lîngă Academia de Științe a R.S.S.M., au fost publicate parțial, la începutul anului următor, în revista "Nistrul", 2 (1963) și în "Limba și literatura moldovenească", 1 (1963).

⁸ Romanskie jaziki jugo-vostocinoj

Klaus HEITMANN

Evropî i național'ni jazyk Moldavskoj SSR // "Voprosî Moldavskogo jazykoznania", pp. 73 — 120 (aici, p. 120); în limba germană: **Die Romanischen Sprachen Südosteuropas und die Nationalsprache der Moldauischen SSR**, traducere de J. Kramer // "Balkan-Archiv", 5/1980, pp. 156 — 200 (aici, p. 200).

⁹ Literatura sovietică moldovenescă, p. 326 și urm.

¹⁰ Popovici C., Eminescu // **Enciclopedia**, vol. 2, p. 458.

¹¹ Cerepnin L.V. ... (editori), **Istoria R. S. S. Moldovenesci**, Chișinău, 1967, vol. I, p. 677. Conform interpretărilor oficiale sovieto-moldovenesci, această comunitate literară încetează în anii 80 ai sec. XIX (adică odată cu moartea lui Eminescu). Potrivit acelorași interpretări, după 1860, "trăsăturile comune" ale literaturii din Basarabia și din "Moldova de dincolo de Prut" ar mai fi durat încă două-trei decenii. Acesta este punctul de vedere căre poate fi întîlnit la Taranov V.I. și colab., **Istoria R. S. S. Moldovenesci din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre**, Chișinău, 1984, p. 223.

¹² Pamfletul a apărut la Editura Nagard (Constantino Dragan), Milano, Via Larga 11.

¹³ Corbu H., **Permanența moștenirii literare**, p. 146.

¹⁴ Eminescu M., **Poezii**, Chișinău; 384 p., tiraj: 10.000 exemplare.

¹⁵ Eminescu M., **Stihî**, Moscova, 1950.

¹⁶ **Poezii**, Kiev, 1952. În treacăt fie spus, și în continuare au existat în Uniunea Sovietică (de dincolo de R.S.S.M.) preocupări editoriale mult mai susținute în legătură cu Eminescu, un merit deosebit, din acest punct de vedere, revenindu-i lui Kojevnikov. Pentru receptarea lui Eminescu în U.R.S.S., v. M. Novicov, **Eminescu în rusește** // "Revista de istorie și teorie literară", 13/1964, pp. 385—409; D. Copilu, **Eminescu în rusește** // **Romanoslavica**, vol. 15/1967, pp. 45—70; I. Pavelciuc, **Eminesciana traducerilor rusești**, "Cultura", 18 ian. 1970, p. 10 și urm.; E. Loghinovschi, **Eminescu în limba lui Pușkin**, Iași, 1987.

¹⁷ **Destinul omenesc al Luceafărului** // "Nistru", 6, 1964, pp. 19—25 (aici, p. 19).

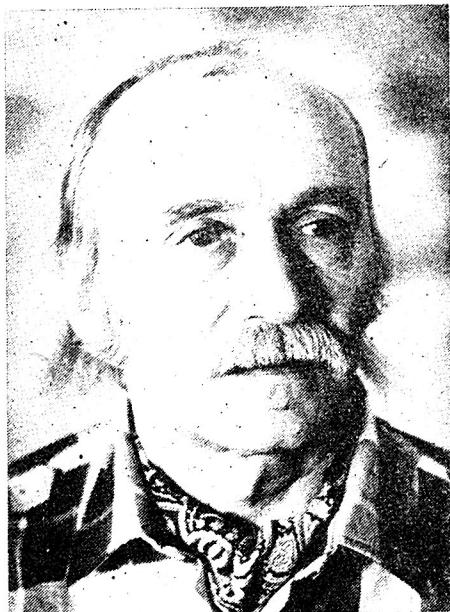
¹⁸ **Geniu** // "Cultura", 18 ian., 1975, p. 11.

Antologia "L.R."

Nicolae IONEL

Și voi fi ceea ce sunt menit
să devin, nu-n exaltare, ci-n
gloria acestel instaurări de
măsură! În uraganul pe care-i
dezlănțui, cu sîngele meu,
— Inteligibil! Cu ritmul ce-mi e
regăsire-n tot largul, cînt, dansă
Descoperirea, în articulările ei
necesare, a Jubilației! Bucurie
— fundament al tuturor
lucrurilor! Atotveghetoare și
păstrătoare în chiar înlima
mîstuirii de tot! Începere-a
sensul care se face viu, viață,
— inviere, învingere, verbi Venire
pe cer! Centru! —Ntrupare! Suflu
care acum tună-ntrre voi!

**LA ANCHETA "L.R."
RĂSPUNDE
GHEORGHE VODĂ**

- 1. De ce scrieți?**
- 2. Înainte sau după ce critica și cititorul au zis ce au avut a zice despre creația Dvs., ce credeți Dvs. înșivă despre cele realizate?**
- 3. Sîntem în plin proces de integrare în cultura întregii români. Cum vedeți literatura noastră în contextul literar românesc? Dar creația Dvs.?**
- 4. Ce aveți a le dori profesorilor de limba și literatura română din școlile de toate gradele?**

1. E totuna cum l-ai întreba pe cel ce cîntă: "De ce cîntăj?" Răspunsul l-ar putea da numai pasarea cîntăreață dacă ar avea grai ca noi. Or, nici nu e nevoie să mai punem întrebarea: ea face ceea ce poate, ceea ce știe să facă.

Orice creație se înalță din mirare, din împotrivire și totul este o reacție la lumea înconjurătoare, la realitățile vieții.

Fiuța umană sensibilă, cu simțurile ascuțite, trăiește diferite stări sufletești și "rîsul-plînsul" nostru sunt un strigăt al stărilor

exprimate, în cazul poetului, în cuvintele ce dau glas singurății interioare a insului creator.

Artistul se naște cu rana psihologică binecuvîntată de zei și tocmai aceste "traumatisme sunt o bogăție din care creatorul se nutrește mereu".

Poate de aceea am scris și scriu poezii, rana încă nefiind vindecată.

2. În fond, și eu și criticii literari, contemporanii mei, am venit în literatură sub regimul sovietic.

Critica mi-a analizat creația în dependență de ideologia comunistă și cerințele ei, mulți dintre critici slujind-o în "biserica" ei.

M-au interpretat în fel și chip: modernist, abstracționist, semănătorist, didacticist, țărănist, concretist și influențat de poezia "română" și cea occidentală. Am avut și aprecieri juste, înțelepte.

Unul din volumele mele de poezii, **Aripi pentru Manole** (**Aripi pentru cădere**, titlu inițial, cenzurat), fusese făcut "praf și pulbere" de Mihail Dolgan în săptămînalul "Cultura Moldovei" de pe atunci.

Am continuat să scriu, cititorii m-au ascultat, mi-au procurat cărțile, ele nu au "îmbătrînit" în librării.

În orașul Tecuci, prin 1991, un medic veni la întâlnirea mea cu publicul din localitate, îmi puse în față toate volumele de poezii editate pînă atunci! Un singur cititor, dar care face mult!

Am scris egal, însă sincer, din convingere și niciodată irresponsabil de ceea ce scriu. M-au chinuit umilință, dizgrația, rana m-a durut și mă doare. N-am scris fără a promova un mesaj în poezie. Am un nivel și un caracter în creația mea, aşa cum mă binecuvîntă Cel de Sus. Sper că cei ce vor avea interesul să facă niște conspecte din ceea ce am scris, neconformiști, vor avea de "văzut" altfel de cum sunt interpretat pînă în prezent. Un tîrnăr, ca vîrstă, poet, și scris la modul interpretării sale personale!

3. Nu e nici un fel de integrare și nici nu mă gîndesc la acest proces. Literatura românească s-a scris și între Prut și Nistru, indiferent de cum ne numim oficial. De aceea doar istoria literaturii române de după George Călinescu va putea să ne aprecieze la justă valoare. Există un singur criteriu — cel valoric.

Cine și cât este. Este sau nu. Rămîne în afara istoriei noastre comune. Procesul literar continuă și suntem liberi să publicăm și să edităm cărți de proză, poezie și.a.m.d. în Țară și aici fără nici un pic de jenă. Dacă rezistăm, da! Public în Țară și public și aici unde locuiesc!

4. Școala noastră face "carte" într-un stil cu biserică mitropolitului Vladimir, adică în stil vechi, înapoiat. Recentele reforme în învățămînt sînt ambicioșe locale și nu orientează învățămîntul în direcția culturii universale, a gîndirii general-umane, ci se reduc la "gîndirea" locală, de formație sovietică provincială.

Profesorii de limba română de toate gradele mai întîi să aibă sentimentul că sunt români în cuget și simțire. În al doilea rînd, să cunoască marea literatură română și cea universală, să deosebească valorile și, iubindu-și țara și neamul, să instruiască elevii în limba română, cu dragoste și admirărie!

Tatiana BOTNARU
Chișinău

SUB SEMNUL MITOLOGIEI NAȚIONALE

Creația artistică a lui Gheorghe Vodă, poet de o certă originalitate, depășește canoanele perioadei în care a activat autorul și se încadrează în albia unor rodnice căutări cu semnificații estetice adânci. Poezia sa este o detașare de pămîntesc, un zbor prelung de pasăre, menit să contempleze germinația semințelor, să scruteze depărtările, să concentreze dorurile și patimile omenești “în greutatea unei lacrimi/ cu miros de cimburel” (*Grîul*). Ea se integrează firesc într-un context folcloric ce pune în lumină complexitatea spiritului autohton, vibrațiile lui interioare. Or, aceasta se realizează și prin apelul poetului la mitologia națională, prin tendința lui de a transfigura în poezie crîmpeie din istoria și viața poporului. Versul poetului descinde dintr-un fond mitic autohton cu vădite accente de poveste, legendă și baladă populară, structurat după anumite coordonate stilistice ale literaturii contemporane.

Filonul folcloric e valorificat în lirica lui Gheorghe Vodă pe linia

unor mituri esențiale, care, după spusele lui George Călinescu, au devenit “pilonii tradiției autohtone” [1, p.58] și împreună cu alți factori asigură originalitatea poeziei. Mitul mioritic al integrării în natură și mitul Meșterului Manole, motivul sacrificiului uman pus în slujba unui ideal estetic, ideea jertfei zidirii și aspirația spre desăvîrșirea creației, în linii mari, marchează esența spiritualității noastre milenare. Aceste laitmotive au evoluat în conștiința artistică a scriitorilor contemporani, s-au cristalizat în diferite simboluri și concepte lirice. Ca toți creatorii autentici, Gheorghe Vodă selectează din arsenalul mitului tradițional anumite înțelesuri, imprimîndu-le o coloratură specifică. *Aripi pentru Manole* este titlul unei cărți editate mai demult, al cărei sens ar putea fi descifrat în funcție de încărcătura mitică ce-o poartă creația poetului. Metafora zborului prefigurează aici “o considerabilă încărcătură în sensuri” [2, p.85], “aripile pentru Manole” fiind pentru înălțare și ascensiune sufletească și exprimînd tentația supremă spre desăvîrșirea creației, aspirația către absolut. Poetul a creat un tărîm artistic cu semnificații mitice individualizatoare, unde legenda Meșterului Manole e privită din perspectiva unui cadru simbolic vizionar, cea a zborului cutezător. Sfidarea teluricului și disponibilitatea pentru vis îi înlesnește personajului liric aspirația spre o dimensiune

existențială care amintește de fabula folclorică:

*O dragoste, aripile nemuritorilor,
Ană, trănicia pietrelor.
Meșterul n-a avut milă
Și te-a zidit de vie.
Dar a rămas la gura prăpastiei
cu aripi de sindrilă.*

Invocarea unor secvențe din mit cedează locul reflecției lirice, simbolul se detașează de narăjunea mitică, fiind integrat într-un context poetic, unde nu se renunță la sursa folclorică, dar și perspectiva de meditație lirică este evidentă. Drama Meșterului Manole pus în fața opțiunii sale existențiale este concepută ca un incomensurabil poem de dragoste, "o sublimare sofianică" [2, p. 177] a sentimentelor universal-omenești transfigurate în spirit modern, prin mijlocirea elementului mitico-poetic. E drept, uneori invocarea personajului mitic e concepută într-un fel oarecum declarativ, dar aceasta nu-și lasă amprenta asupra fondului meditativ al scrierii. Metaforele înfluite de Gheorghe Vodă în albia miticului autohton semnifică dobândirea perenității prin vocație și cutezanță creatoare, prin exteriorizarea sugestiilor artistice din perspectiva lirismului propriu.

Zborul e detașarea de pămîntesc, el înseamnă neastămpărul creației, avântul spre zonele pure ale spiritului. Personajul liric al poeziei lui Gheorghe Vodă își depășește prin zbor propria condiție pămîntească:

*Să umbli la fundul cerului
printre aștrii imaginați de departe,
înseamnă să-ți mai ciștigi
pe lîngă una, singură, o moarte.*

Deseori poetul utilizează o modalitate demitizantă a elementului mitic. Astfel, invocînd metafora aripilor pentru zbor, autorul înlocuiește înțelesurile alegorice prin niște implicații contrastante ce variază cu sensurile inițiale de ascensiune. Și dacă "înălțimea se ia cu altă putere", adevăr la care revine în cele din urmă poetul, de ce n-am recunoaște că viața, existența omenească, chiar și opera de artă pînă a ajunge la desăvîrșire cunoaște deopotrivă momente și stări de spirit contradictorii? "Ne e sortit să coborîm", spune, obsedat de ideea propriei resemnări, poetul. De aceea îndemnul său "Să nu ne facem aripi pentru zbor, /Să inventăm aripi pentru cădere" are o semnificație neobișnuită. Viața omului e privită prin prisma diferitelor aspecte, prin prisma unei dramatice confruntări interioare. Atingînd anumite dimensiuni ale zborului icaric, concomitent mai avem nevoie și de "aripi pentru cădere", căci de multe ori trebuie "să coborîm", să ne resemnăm chiar în fața necuprinselor spații siderale. Iar "aripile pentru cădere" mai sunt și "aripi pentru întoarcere" la rosturile originare ale vieții, la matca spiritualității noastre seculare. Autorul precizează în continuare că "zborul se preface în rotire,/ rotirea e dor de casă".

Clipa întoarcerii, apropiată de dorul de casă, este "mai înverşunată decât urcarea" și presupune dezlegarea unor sensuri de adîncime mitică. E plenitudinea trăirii, sesizată în contradicția ei dialectică la nivelul veșnicei întrebări hamletiene pe care și-o pune nu o dată autorul în percepția mitico-poetică a lumii.

Imaginea fintinii, deseori prezentă la Gheorghe Vodă, derivă și ea din substratul filozofic al legendei despre Meșterul Manole. Caracteristică abordărilor contemporane ale mitului, fintina se proliferează în conștiința autorului ca un simbol al întoarcerii, al revenirii la rădăcini, perceput cu simplitatea și claritatea adevărurilor de totdeauna, fintina e o oază permanentă de lumină, de iubire neîntinată:

... clopote adînc
săpat în lutul ce nu crapă,
unde izvoarele se strîng
și vine sufletul de mi se-adapă.

Gheorghe Vodă explorează înțelesurile filozofice ale laitmotivului mitic și, pe urmele lui Constantin Brâncuși, ne invită la o "masă a tăcerii", unde doar fintina stă cu icoana meșterului în față:

Așteaptă și acum
cu răbdare de piatră,
ascultînd cum se duc urmele lui
în viitor.

Improvizând eternitatea clipei: "clădită în zid", întrebarea retorică "Au nu-i fintina locul meu cel sfînt, /lăcaș adînc de potolire?" prefigurează și ea ideea întoarcerii.

Întrebarea "Oare peste cîte secole meșterul o să se întoarcă?" este subordonată aceluiași concept estetic de proveniență mitică. Autorul face o punte de legătură cu timpurile viitoare, cu generațiile de azi și de mîne, cărora le este adusă spre veșnică amintire fapta Meșterului Manole, imortalizată fie în filiiile de aripă avîntată în zbor, fie în nume de fintină. După cum se exprimă și confratele său de condei, A. Codru: "Beau în cinstea/ celui ce-n țărînă/ Ti-a /cioplit doar numele: Fîntină".

Există în creația lui Gheorghe Vodă scrieri ce se află într-o anumită dependență de modelul popular, păstrînd o vădită detașare de el. Modificările de structură și accentele lirice se convertesc în valori afective apropiate în plan tipologic. Contaminarea zborului icaric cu alte metafore-simbol din arsenalul folcloric denotă predilecția autorelui spre multiple căi de resurrecție mitică. "Aripile pentru întoarcere" îi dau personajului lîric posibilitatea să facă o retrospecție sentimentală în sfera unor meditații cu caracter general-uman, să cugete despre sensurile grave ale existenței, despre integrarea omului în ritmurile primordiale ale vieții:

De la o vreme încoace
semințele văduve nu mai rămîn,
toate se mărită cu lutul.

De la o vreme încoace
pădurea crește mai dreaptă,
lemnul — sănătos.

De la o vreme încoace

*copiii vin trași ca prin inel:
cu părul rebel,
osul viguros,
cu furnicile jocului în talpă.*

Concepute în filieră mioritică, versurile au o deschidere spre ancestral, demonstrând procesualitatea infinită a naturii, curgerea ei ireversibilă. De multe ori autorul renunță la implicațiile directe ale mitului, schimbând înțelesurile inițiale și înlocuind esențele prin simbol. Astfel, de la germinația semințelor, Vodă ne duce cu gândul la rostul unui joc existențial, unde totul e supus unui circuit neîntrerupt:

*Semințele se nasc semințe să facă.
Părinții se nasc să facă părinți....*

Chiar și în poemul **Fenomenul Călușarii** există “un tandru ritual”, acela “de încordări lăuntrice și patimi mari”, pentru a aminti că drama omului “zvîcnind la pieptul fierbinte al scumpului pămînt” sau care “entuziast se ridică-n spații” nu s-a consumat, ci rămîne să însوțească succesiunea generațiilor. “Durerea zborului” spre “albastra vîșnicie a zării” și resemnarea întoarcerii e senina integrare într-o lume selenară, superioară în esență ei, formulată din simetrii obscure, unde “imaginea folclorică nu cunoaște fantasticul propriu-zis” [3, p. 45], dar se dispersează spre tărîmuri imateriale, ca la “alt început”.

Utilizarea elementelor și structurilor lirice din arsenalul mitologiei autohtone aduce în opera lui Gheorghe Vodă o notă de

împrospătare, de efervescență lăuntrică. Îndărătul unor viziuni moderne alimentate în bună parte de mit se profilează acea sobrietate miraculoasă, în care s-au concentrat ideile de materialitate și spiritualitate zămislite de-a lungul veacurilor de popor.

Poetul e un scrutător de înălțimi, relevînd tentația zborurilor și întoarcerilor cu un sentiment de solitudine nostalgică, dar și de reverie, de profundă încîntare în fața universului. Or, descendența din mit îi oferă și în continuare șansa unor “zboruri” noi, învăluite într-o lumină de taină, și poate încă nebănuite, dar întotdeauna necesare evoluției sale scriitoricești.

BIBLIOGRAFIE :

1. Călinescu G., **Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent**, București, 1982.
- 2.. Botezatu E., **Poezia meditativă moldovenească**, Chișinău, 1977.
3. Papadima O., **O vizionare românească a lumii**, București, 1941.

Alexandra GHERASIM
Chișinău

ACTUALIZĂRI COTEXTUALE ÎN STRUCTURILE METAFORICE

(*Schiță de analiză a poeziei
Formular de Grigore Vieru*)

Ca parte integrantă a conceptului de mare circulație în cercetarea lingvistică și literară din ultimele două decenii — cel al intertextualității — cotextul reprezintă enunțul literar în care au apărut pentru prima dată anumite secvențe lingvistice. Relația de coprezență între două sau mai multe texte, și cel mai adesea prezența efectivă a unui text în altul sînt numite de G. Genette *transtextualitate* (2, p. 89) sau *transcendentă textuală*, manifestată, după părerea autorului, în următoarele forme: citatul (formă explicită, literală), plagiatul (formă mai puțin explicită, dar literală) și aluzia (și mai puțin explicită, și mai puțin literală). Astfel G. Genette plasează restrictiv intertextualitatea la nivelul strict al literalului.

Generalizantă pentru opțiunea noastră e și afirmația lui Tz. Todorov că "... este o iluzie să

crezi că opera are o existență independentă. Ea apare într-un univers literar populat de operele deja existente, în care se integrează. Fiecare operă de artă intră în relații complexe cu operele trecutului" (5, p. 126).

Semnul verbal poate să devină matricea unor accepțiuni diferite în virtutea principiului interpretării multiple, iar ridicat la rangul de formă — să treacă prin întîmplări extraordinare. Un eveniment neprevăzut, dar mai ales o plasare originală pot provoca aceste fenomene, mai bine zis — un soc ce generează cu o forță exterioară și superioară datelor istoriei, cele mai ciudate fenomene de distrugere, de deviație și de invenție. Dacă de la aceste straturi profunde și complexe ale vieții limbajului trecem la regiunile superioare, unde ele dobîndesc o valoare estetică, vedem verificîndu-se o dată în plus principiul formulat mai sus ale căruia efecte le vom constata pe parcurs; semnul semnifică, dar, devenind formă, el aspiră să se semnifice, și creează un sens nou, și cauță un conținut, regenerat prin asociații, prin dislocări de sintagme verbale. Lupta dintre geniul purist și cel al improprietății, acest fenomen inovator constituie un episod, violent antonimic, al dezvoltării (3, p. 144). El poate fi interpretat în două feluri: fie ca un efort către cea mai mare energie semantică, fie ca un aspect dublu al acestui travaliu intern, ce dă naștere unor forme în afara materiei fluctuante a simțurilor.

Vorbind despre pluralitatea de relații ale semnului în virtutea principiului intertextualității și raportându-le la noțiunea de *reprezentare* în accepția lui C. Buhler, E. Coșeriu afirmă că în jurul reprezentării există un mănușchi de funcțuni de evocare cu acea bogată ambiguitate a cuvântului care poate denota cu precizie ceva, fără a renunța în același timp și la alte denotații. Adică avem o denotație și în același timp ni se amintesc altele. Altfel spus, avem această posibilitate de evocare (1, p. 153).

Dar să verificăm atare percepțe în procesul analizei poeziei lui Grigore Vieru **Formular** din perspectiva relațiilor ce se stabilesc între entitățile cotextuale, relevînd procesele semantice care au condus la apariția discursului poetic.

Valoarea denominativă a cuvântului-titlu, conform DLRM, este următoarea: "coală de hîrtie (imprimat) cu un text și cu spații albe care se completează în vederea întocmirii unui act, a unui tabel etc.". Întrebările sunt pur denotative, ele nu conțin nici o figură și chiar aparțin limbajului pe care-l manifestă un text nonpoetic,

caracteristic stilului oficial-administrativ, deci în vecinătatea extremității terminologicos-științifice.

Caracterul formular ca modalitate de organizare a imaginariului și a limbajului în poezia analizată pune probleme interesante. Una din ele ar fi elucidarea modului de generare a metaforelor care își au sorgintea în constituirea semantic-opozițională a enunțului literal cu valoare de răspuns-repliță și referențialitatea empirică. Constatăm că deplasarea de sens care generează figura se produce la interacțiunea semantică dintre răspunsul scontat și cel literal-opozițional.

Considerind poemul ca un text integral, suntem în drept să-l interpretăm în parametrii literarității, adică ai expresivității și ficțiunii. Pentru a facilita analiza, expunem textul în trei coloane distincte, în prima ordonînd interogațiile, care, eventual, ar putea constitui o anchetă, în a doua — răspunsurile scontate și în ultima — replicile literale.

Textul dialogal este alcătuit din unul sau mai multe cupluri de

A	B	C
1. Numele de familie și prenumele?	Vieru Gr.	Eu.
2. Anul de naștere?	1935	Cel mai tînăr an: cînd se iubeau părinții mei.
3. Originea ?	Moldova, s. Pererîta	Ar și seamăn dealul acel din preajma codrilor.
4. Profesiunea?	Scriitor	Știi toate doinice. Îmi iubesc plaiul.
5. Părinții?	Numele părinților	Am numai mamă.
6. Numele mamei?	Eudochia	Mama.
7. Ocupația ei?	Târancă	Așteaptă.
8. Ai fost supus judecății vreodată?	Negație-affirmație	Am stat niște ani închis: în sine.
9. Rubedenii peste hotare ai?	Negație-affirmație	Da. Pe tata. Îngropat în pămînt străin. Anul 1945.

tipul intervenție-repliță sau întrebare-răspuns ca unități sintactico-semantice "centrate asupra aceleiași teme și construite în baza unor modele (sintactice) identice sau similare" (6, p.159). Când un asemenea cuplu sau o succesiune de cupluri se inserează într-un alt tip de text, deși își păstrează o anumită autonomie sintactico-semantică, își poate asuma și o funcție de liant textual, în raport cu un cotext anterior sau ulterior sau cu un alt cotext.

Cotextul în care au fost inserate inițial întrebările este identificat cu ușurință de toți participanții la comunicare, iar chezașia ambiguității interpretării constă într-o activitate cognitivă în două trepte: conștientizarea cotextului anterior și refuncționalizarea lui prin raportare la discursul literal. Gama de relații semantice astfel obținute actualizează echivalențe și contiguități interdependente.

Conotațiile se declanșează începînd cu prima repliță din coloana C. Deoarece *numele propriu* în poezie are o funcție semantică ambiguizantă care rezultă din suprapunerea sincretică a mai multor lumi posibile, cărora numele propriu le aparține simultan, avînd ca rezultat o "omonomie referențială" (5, p: 150), autorul preferă pronumele personal *eu* (coloana C), informație care trimită la un referent de fiecare dată unic și univoc grație statutului său de formă vidă, coincident cu locutorul, menit să permanentizeze *eu-l* acestuia. În cîmpul semantic

influențat de forța creativității toate elementele se dispun într-o anumită armonie, într-o anumită formă, cum se întîmplă și în textul analizat. Valoarea estetică este direct legată de bogăția, originalitatea și caracterul sistematic al conotațiilor termenilor. Nivelul subtil al opoziției individualizare-generalizare este reluat de autor în cuplul al șaselea cu referire la dialectica semelor maternității.

Și cum *numele propriu* este perceput ca o categorie verbală cu o funcționalitate textuală diversă și complexă, cu prezența în sfera semantică a umanului (antroponime), a spațiului (toponime), a timpului (crononime), în textul analizat acestea sunt preluate de pronume, aplicîndu-se succesiv strategia de individualizare continuă și a noțiunilor implicate în acest mod.

Respecîndu-se principiul primordial al metaforizării — substituția — s-a redat în mod original ideea de temporalitate prin metafora *cel mai tînăr an*, care conferă informației din coloana C și un reper calitativ vizavi de cel temporal din coloana B, idee actualizată și în subordonata temporală *cind se iubeau părinții mei*.

Toate cuplurile întrebare—răspuns nu constituie altceva decît un joc în trepte, ordonat în succesiunea logică individualizare—generalizare. Pentru a reda nuanța metaforică de inconfundabil, poetul își desemnează originea printr-un fascicul de circumstanțe contextuale locative și cauzale, relateionate prin sferele semantice ale substantivelor *deal*,

codri, doine, care generează similitudini și diferențieri concomitente, altfel spus — metaforă, valoarea concretă a termenilor opoziției permisind multiple semnificații.

Propoziția *îmi iubesc plaiul* poate fi interpretată metaoric numai fiind raportată la noțiunea de *profesiune* ce se conține în întrebare. Or, rostul oricărei activități umane se reduce în esență la ceea ce relevă poetul în altă parte: “a încuraja soarele să răsară și femeia să nască”. Posibilitatea unei asemenea interpretări este susținută contextual și de reluarea cu scop individualizant a ideii în replica a șaptea. Predominarea faptului de *a aștepta* asupra pluralității de ocupării a unei femei de la țară se inserează tensionant în sfera semantică a noțiunilor *iubire, dragoste* în virtutea echivalențelor convergente din replica de la urmă, care are o referință ambiguă.

O interesantă împetritire de relații semantice se produce în cuplul al optulea (— *Ai fost supus judecații vreodata?* — *Am stat niște ani închis: în sine*) — prin explorarea sferelor semantice ale lexemelor *judecată* și *a închide*. Din sfera semantică a substantivului *judecată*, disociat în semnificațiile (DEX): “1) facultatea de a gîndi logic, rațiune, inteligență, gîndire; 2) formă logică fundamentală, exprimată printr-o propoziție în care se afirmă sau se neagă ceva; 3) acțiunea de a judeca; dezbatere judiciară, proces, județ, soluție dată într-un litigiu”, este actualizată ultima semnificație cu valoare

tranzitivă. Răspunsul creează o tensiune emoțională și estetică prin returnarea sensului tranzitiv (ca urmare a procesului de judecată, de a izola o ființă într-un spațiu închis, îngrădit, de a băga la închisoare) de unul reflexiv, valorificat în locuțiunea *a fi închis în sine* cu sensul de “a se retrage, a se izola”. Condensarea semantică în această secvență poetică e explicabilă și prin evocarea cotextului expresiei frazeologice înglobate, care generează duble rezonanțe conotative. Relevanța procesului este marcată și prin forma grafică a enunțului, expresia *a sta închis în sine* fiind voit parafrazată și segmentată prin două puncte, întrucătarea necesității unei interpretări ambigue.

Interacțiunea și interdependența cotextelor ne-a impus un demers analitic pe orizontală și pe verticală și o cuprindere într-o perspectivă cît mai largă a operei în toată întinderea ei și o pătrundere în adâncime spre străfundurile creativității, unde-și au rădăcinile metaforele și simbolurile. În acest sens ni se pare eloventă remarcă cercetătoarei J. Kristeva că limbajul poetic apare ca un dialog de texte; orice secvență se face în raport cu o alta provenind dintr-un alt corpus, astfel încât orice secvență este dublu orientată: către actul de reminiscență (evocarea unei alte scrierii) și către actul de somație (transformarea acestei scrierii) (4, p. 181).

În urma celor examineate constatăm că mesajul poeziei *Formular* se încheagă dintr-o origi-

nală optică a autorului, optică ce vizează mijloacele formale prin care se exercită persuasiunea și efectele iconice asupra cititorului și relațiile de incluziune de natură sinecmetică.

Cercetând un aspect al metaforizării, în speță cel rezultat din simbioza cotextelor, constatăm că relațiile de echivalență ce se stabilesc între termenii metaforei prin disocieri semantice componente sunt ușor detectabile în virtutea posibilității de reconstituire fără mari dificultăți de către cititor a cotextelor în care sunt utilizate astfel de secvențe.

O altă concluzie ce se impune se referă la complementaritatea relațiilor cotextuale și contextuale, natura lor fiind de intercondiționare.

Efectele poeticostilistice obținute pe această cale își dublează valoarea estetică prin evocare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Coșeriu E., *Prelegeri și conferințe*, Iași, 1994.
2. Genette G., *Palimpsestes*, Paris, Seuil, 1982 // *Terminologie poetică și retorică*, Iași, 1994.
3. Focillon H., *Viața formelor*. Ed. Meridiane, București, 1977.
4. Kristeva J., *Semiotike. Recherches pour un semanalyse*, Paris, Seuil, 1969.
5. Todorov Tz., *Les catégories du récit littéraire*, // *Comunications*, 1966.
6. Vlad C., *Sensul, dimensiune esențială a textului*, Cluj-Napoca, 1994.

Antologia "L.R."

Nicolae IONEL

N-a fost nici o fericire pe lume înainte de a-l fi privit ochii, nici o fericire pe nici un pămînt și-n nici o făptură de pulbere, și ce s-a întîmplat acum între privirile noastre, nu, ci în acel ceva cărula privirile noastre să-l fie simbol într-o indestructibilitate plină de deznaidejde și de durere, — nu va mai fi ajuns niciodată de nici o flință pe nici un astru, și chiar gîza ce va nunti cu gîza sau zeul cu zeea lui, se vor adăpa din clipa aceasta și se vor mîntul prin ea, la nesfîrșit, la nesfîrșit.

Marcu DELEANU
Reșița

LIMBA ROMÂNĂ SMULGE GRATIILE

(ANALIZA LINGVO-STILISTICĂ A VOLUMULUI *LUPTA CONTINUĂ* DE ILIE ILAȘCU)

*Textele care fac obiectul cercetării de față au apărut inițial în "Tara", între 8 decembrie 1992 și 21 decembrie 1993. Subtitrare Scrisori din infern, aceste "mesaje ieșite dintre zidurile închisorii și grătiile cuștii" (9) au fost adunate de Iurie Roșca în volumul *Lupta continuă*, -Chișinău, Editura "Minerva", 1994.*

1. Vom supune deci analizei lingvistico-stilistice fragmente de limbă română arestată încă în cărcera slavilor de răsărit. Date fiind condițiile speciale în care au fost rostite sau scrise aceste texte, ca și drumul lor complicat spre tipar, se pune întrebarea firească, în ce măsură scriitura ajunsă nouă aparține sută la sută lui Ilie Ilașcu, respectiv dacă și cît au intervenit ziariștii sau editorul?

1.1. Un prim argument în favoarea autenticității textelor este personalitatea puternică a lui Ilie Ilașcu. Dacă adăugăm și condițiile, situația limită, testamentară, în care și-a conceput și rostit cuvintele, trebuie să acceptăm că nici un re-

dactor sau editor nu-și putea permite modificarea expresiei lingvistice a ultimelor sale dorințe. Ar fi fost o impietate față de statutul special și față de statura civică a celui ce și-a asumat un destin tragic.

1.2. Proba celor spuse mai sus se poate face comparînd textul tipărit cu intervențiile lui Ilie Ilașcu la televiziune sau la radio: nu există nici o deosebire. Ca și în placheta *Lupta continuă*, Ilașcu vorbește coerent și logic o limbă română curată, care nu are nevoie de retușuri publicistice. El are darul și harul exprimării directe, fără ocolișuri, într-o română clară și convingătoare. Comunicînd doar lucruri esențiale, Ilașcu nu folosește cuvintele ca să-și ascundă gîndurile.

1.3. Intervențiile editorilor se rezumă la stabilirea titlurilor sau supratitlurilor gazetărești, aspect asupra căruia vom reveni.

2. Propunîndu-ne, aşadar, să analizăm lingvistico-stilistic această carte ca pe un text de autor, nu putem ignora reprezentativitatea lui pentru o categorie mai largă a românilor de peste Prut, ca și măsura în care limbă română poate servi intereselor național-politice și cultural-economice ale românilor din Basarabia. Vom trata deci, în prima parte, limbă română în Republica Moldova, așa cum se prezintă aceasta în volumul *Lupta continuă*.

2.1. La nivel fonetic textele au forma literară actuală din cele mai riguroase publicații românești; răvagi "ravagii" (50) poate fi și o greșeală de tipar. Sunt și â, ce constituie obiectul unor

neînțelegeri între academie și lingviști,⁹ au, pentru autor și editor, semnificații plasate mai presus de orice dezbatere filologică.

2.2. În plan morfolitic, nu am înținut nici un fapt de limbă diferit de aspectul standard al românei literare, cu excepția unor prepoziții despre care vom discuta în capitolul următor.

2.3. Domeniul sintactic înregistreză cîteva calcuri sau greșeli de limbă.

2.3.1. Am reținut regimul sintactic diferit al unor verbe, respectiv complemente construite cu alte prepoziții decât cele uzuale: *se află la libertate* (68, 83); *știrile ce apăreau pe paginile ziarului* (82). A se adresa nu are complementul indirect în dativ: *mă adresez către domniile voastre, către rațiunea dumneavoastră* (75, 87); *nu ne adresăm după ajutor...* (14).

Obiectul direct al verbului *a pretinde* este înlocuit de complemente cu *la*: *Nu pretindem la nimic altceva decât la numele de fi ai Neamului Românesc* (84); *Noi nu pretindem la Sibirul lor* (89). Prepoziția este reluată în preajma verbului *a spera*: *La altceva nu am la* (evidențierea noastră) *ce spera* (46). *A contacta (pe cineva)* devine *cu care aş fi contactat* (53). Prin contaminare cu *a se supăra*, verbul *a mîgni* devine reflexiv: *m-am măhnit nespus...* (76). Am reținut și un supin în locul infinitivului: *nu se poate de înțeles* [=înțelege] (67).

2.3.2. La granița sintactică dintre folosirea curentă/corectă a limbii și forma primită de aceasta sub influența unor puternice stări

emoționale se plasează anacolul lui: “*La revedere. Vă iubesc, Popor Român!...*” (68). Sigur că aici avem mai mult decât un hiperurbanism sintactic. A se adresa poporului român cu pronumele *te* își pare lui Ilașcu o lipsă de respect: “*Aș dori să mulțumesc încă o dată tuturor; să-mi iau rămas bun și să vă spun: rămâneți cu bine, popor român. Eu vă iubesc...*” (71).

2.4. Lxicul cuprinde mai numeroase fapte de limbă specifice subdialectului moldovenesc:

— *bunéi* “bunici, bâtrâni” (90); *ziua fatală când bunéii și părinții noștri au fost încătușați...* (91);

— *muscalul* (83), *numaidecât imediat*” (66), dar și “*neapărat, necondiționat*” (67), *a se căina* (88) etc;

— *poamă* “struguri, rodul viei”: *Și mărul nostru, și poama noastră, și carnea noastră...* (91).

2.4.1. Spre aceeași arie lingvistică trimit cîțiva termeni și locuțiuni cu valoare poetică, ușor arhaizanță:

— *ce gânduri mă bântuie* (87); *comenduire* (11, 56); *am dovedit* “am reușit, am izbutit” (47); *judecată* “complet de judecată, tribunal, instanță judecătoarească” (52, 55); *neprietenii* (90); *forțele imperiale ale Rusiei oploșite la Tiraspol* (48); *poporații*: *doar și în Siberia locuiau oameni, poporații* (61);

— *n-a prins la minte* “nu a pricoput, nu a înțeles (jocul)” (cu subtext ironic — 59); *să tragem nădejde* (46); *mi-am îndoit genunchiul* “am îngenunchiat”, dar și “am cerut iertare” (93).

2.4.2. Se întâlnesc însă și locuțiuni sau sintagme nominale mai puțin obișnuite pentru *a conveni* (*în libertate nu le suntem convenabili* — 44) și *a miza* (*forțele roșii din Rusia fac o miză mare aici [=fac un joc]*) (19).

Reținem și cîțiva termeni cu alt sens decît cel curent: *de ce ni se incriminează că am fi agenți...* (51, 53, 56); *și-au usurpat în mod ilegal puterea* [=și-au însușit, și-au arătat] (72); *vă interzic să manipulați cu persoana și viața mea la masa tratativelor* (75).

2.4.3. Domeniul formării cuvintelor este ilustrat în primul rînd prin termeni derivați: *gunoisti* “gropile de gunoi ale orașelor” (11); (comunismul și neocomunismul) *chișinăuan* (16); (organizație) *opozitionistă* (66), alternând cu *de opozitie* (78); *interfrontul* (34); *interfrontiștii* (34); *ultrapatriotii* [= naționaliștii] (42). Într-un loc se spune (formațiune) *antilegală* (61) pentru ceea ce îndeobște numim *ilegală*, Ilașcu simțind că *antilegal*, deci “împotriva legii”, este ‘mai acuzator decît *illegal*, adioă “fără lege, în afara legii”.

Procedeul compunerii este însă elocvent pentru modul în care Ilașcu folosește mijloacele expresive ale limbii. El formează cuvinte compuse precum *procurorul-impostor* (79), *proces-farsă* (44), *fascisto-comunist* (11, 14), dar și *Tara-mamă*, *Patria-mamă* (93). Recurente sunt adjectivele *aşa-zis(ul)*, *aşa-numit(ul)*, caracterizînd persoane, întimplări sau stări de lucruri pe care Ilașcu le contestă *în temei*

“îndeosebi, mai ales” (11). *Temelia și documentarea* îndreptătesc sau nu, anumite situații: *lipsa unei asemenea temelii* (a statutului de drept nistrean — *n.n.*) *nu poate atrage după sine consecințe legale* (18); *am urmărit, am fixat, am documentat* (=am. dovedit cu documente) *toate aceste abuzuri* (49); *siberii*, ca substantiv comun (91), poate fi și el încadrat la formarea cuvintelor prin schimbarea categoriei gramaticale.

3. Lupta continuă, ca text de autor, cuprinde, în plan științific, o mulțime de aspecte specifice.

3.1. Acestea sunt determinate în primul rînd de *situatia limbii* în care se află autorul în momentul scrierii/vorbirii. Se poate spune că Ilie Ilașcu își transmite mesajul ideatic și emoțional de dincolo de moarte: “eu am făcut ce mi-a stat în puteri — *am murit* pentru voi și pentru idealul sfânt” (13). *Moartea* este, într-o formulare eufemistică de sorginte folclorică, o *plecare* înaintea căreia cel ce se duce lasă mesajul de pe urmă: “Nu am putut să *plec* fără a vă scrie câteva cuvinte...” (83). Ilașcu se consideră un om norocos pentru că a avut prilejul să-și rostească lumii întregi crezul său: “Noi suntem favorizați de soartă, întrucât despre noi s-a putut afla. Dar căți români de-a noștri au plecat în nemurire, jertfindu-se în tăcere” (84).

Caracterul testamentar al celor spuse/scrise de Ilie Ilașcu pune întregul text sub semnul adevărului ultim, ca în orice ritual de *trecere-petrecere*: “La creștini, întotdeauna *cel ce se petrece*, dacă are posibilitatea, își iartă dușmanul și

pe patul de moarte spune numai adevărul. Eu în prezent mă aflu în aceeași situație de <<petrecere>>. Încă *nu-s petrecut*, dar *nici trăitor nu mai sunt*, și nu am de gând să vă mint” (92).

3.2. Tonălitațile grave ale rostirilor lui Ilăscu nu permit textului familiarisme specifice stilului oral și vorbirii populare. Puținele exemple de acest fel sunt simțite ca expresie a intimității și comuniunii/comunității. Ele pot fi citite și ca manifestări de tandrețe ale celor ce, înainte de marea trecere, suguiște pentru a îndulci amarul înfrîngerii și al despărțirii: “Am fost la București de câteva ori și am fost alături de <<golănimea>> din Piața Universității. Am mers de câteva ori până la Guvern împreună cu <<golianii>>. Am scandat și eu lozinci. Mă rog, poate n-am avut atunci dreptate că am scandat împotriva lui Iliescu. *Ei, dar să mă ierte dumnealui*. Atunci erau niște condiții, acum sunt altele” (22).

Mai apar, în poziție sintactică de cuvinte sau construcții incidente, *adicătalea* (62), *iaca-iaca* (88), *Dumnezeu cu dânsii* (46), *a lău tăta de la gură* (89): “O lume întreagă trăiește în prosperitate cu legi neschimbate de sute de ani. Numai noi, conduși de bravii comuniști, tot inventăm biciclete cu roți pătrate și tot ne căinăm împrejurul lor că nu se învârtesc, promișind că *iaca-iaca* măine se vor porni. Numai în acest imperiu rusesc se putea trăi după legi contrare naturii” (88).

3.3. Tonalitaților grave ale textului se potrivesc disprețul (*e mai mare scârba* — 27) și ironia

mușcătoare cu care sunt descântăți basarabenii ce se tem de reîntregire: “...vreau să vă descânt de speriat pe toți cei care fluturați sperietoarea Unirii cu Patria-mamă România” (93). O autoironie trist-amară este cuprinsă în formularea “*colegul nostru de cușcă*” (28).

3.4. Trăsăturile stilistice ale textului sunt determinate și de *speciile publicistice alese* de autor: *apeluri* (38, 74, 87), simple *cereri* sau *cereri-memoriu* (14, 15) către instanțe, organizații sau oameni politici, *declarații* curente (14, 27, 33, 71, 82): “am scris această *declarație* personal, drept care semnez...”) sau *declarații-protest* (17, 26), *discursuri* (48: “în loc de ultimul cuvânt...”), *interviuri* (21, 29, 44, 67) ori simple *cuvinte* “rostite din cușcă” (27), scrise din “camera pentru detenție preventivă” (13) sau din “celula pentru condamnații la moarte” (58, 69, 82).

3.5. Așadar, textele lui Ilie Ilăscu se subsumează *discursului politic*, o variantă a *discursului public* (Micău Paul, *Semiotica lingvistică*, 1977, p. 148). Asemenea modalitați de expresie se slujesc de o semantică și o sintaxă organizate după specificul retoricii. Dacă ar trebui să-l încadrăm pe Ilie Ilăscu într-o formulă stilistică după modelul folosit de Tudor Vianu în *Arta prozatorilor români*, cel mai bine îs-ar potrivi grupul *scriitorilor retorici* (Eliade, Bălcescu, Russo): “Autorii acestei epoci mai mult vorbesc, decât scriu. Chiar când manevrează condeiul, ei rămân oameni publici, individualitați avântate în largul vieții practicee și

politice pentru care doresc să cucerească noi valori sau pe care doresc *s-o îndrumeze către țeluri necunoscute sau părăsite de multă vreme*" (s. n.) (vol. I, București, 1966, p. 23—24).

3.5.1. Stînd sub semnul retoricii, în *Lupta continuă* se întîlnesc numeroase tehnici ale acesteia: întrebarea și exclamația retorică, amplificarea, enumerația, antiteza, repetiția, reluarea, similaritatea, paradoxul, elipsa, hiperbola, substituțiile retorice (sinecdoce, metonimia) și metafora. Toate aceste procedee sunt puse la lucru pentru a ilustra ideile și atitudinea civică ale încarceratului de la Tiraspol, a cărui tragedie personală nu-l face să-și piardă judecata dreaptă asupra realităților de interes general: "Rusia are interesele ei *aici, în Basarabia, în România, în Balcani*. De aceea nu ne poate tolera pe noi, pentru că suntem unioniști, suntem pentru Reîntregirea Țării." (45); "Noi nu suntem independenți. În prezent suntem independenți numai față de țara noastră, România" (46).

Retor vizionar fiind, Ilașcu își îmbracă premonițiile (de rău augur) în armura impresionantă a retoricii:

"Domnilor conducători ai Republicii Moldova, împrejurările au fost de aşa natură încât azi vă aflați în fruntea acestui *stat care cu greu poate fi definit ca un stat*. Cu hotar de sărmă ghimpată la Prut și cu poarta deschisă vraите la Răsărit. *De cîne ne păzim? Ne putem oare considera națiune civilizată dacă punem lacătul în fața fratelui și*

întindem covor moale străinului?" (77).

Presimțind recenta aderare (economică?) la C.S.I., pericolul federalizării Basarabiei și temînduse că viața lor va fi obiect de sătaj pentru acceptarea unei independențe ciuntite, Ilașcu roagă parlamentarii de bună credință "să nu se lase induși în eroare de fariseicele intenții ale guvernărilor comuniști și să nu accepte aceste <<propunerii>>. *Viețile noastre nu costă nimic, dacă pot fi schimbate pe asemenea cedări rușinoase!*" (39).

3.5.2. Formulările apoftegmatice subliniază tristețea născută din constatarea că ești trădat de către ai tăi: "Ne-a întristat informația care ni s-a comunicat că oficialitățile de la Chișinău nu doresc să se întîlnească cu noi. Să nu ai parte de aşa zile când străinii te vor susține, iar ai tăi te vor vinde [...]. Dar Dumnezeu e mare și le vede pe toate și la vremea lui fiecare va primi după faptă din plin. Istoria îi va pune la locul lor pe toți.

Lașitatea și trădarea i-a pîndit deseori pe români în istoria lor" (28—29).

Unele aforisme sunt structurate semantic pe termeni antonimi (*demnitate/rușine, a muri/a trăi*): "Nu am dori să ajungem acele zile din viitorul imediat sau mai îndepărtat când urmări ne vor blestema pentru faptul că nu am înțeles la timp că este mai bine să mori cu demnitate decât să trăiești o viață în rușine" (41).

3.5.3. Nu lipsesc nici pasajele de inspirație paremiologică: "Lupul a rămas același. S-au schimbat

poate metodele și tactica” (45); “Vă rog să votați la 27 februarie cu mintea românului cea de pe urmă!” (90).

3.5.4. Finalurile unor texte capătă și ele aspectul aforismelor. Căzînd ca niște sentințe formulate scurt, conclusiv, sînt așezate uneori, tipografic, la alineat, pentru a fi mai bine puse în valoare: “...rămâneți cu bine, popor român. Eu vă iubesc” (71).

“Trăiască România Mare!
Popor Român, noi te iubim!
Rămâneți cu bine” (13);

“Nu obișnuiesc să cer călăilor îndurare” (72);

“Rămâneți cu bine. Dumnezeu să vă ajute” (83).

O discuție aparte comportă finalul discursului rostit în loc de “ultimul cuvânt”:

“Lupta continuă” (63).

Această propoziție simplă, scoasă din context și plasată în fruntea volumului, poate fi citită aici și ca o formulare nominală în care *continuă* devine atribut sinonim cu *permanentă*. Ar fi trist ca, după cum se prefigurează în conjunctura politică actuală, această luptă *continuă* să devină luptă *în zadar*, iar discuțiile filologice, și nu numai, simple vorbe de clacă.

3.5.5. În general, textele lui Ilie Ilașcu nu au titluri. Cele stabilite de gazetari, în aceeași modalitate retorică (sentențios și lapidar), conțin fragmente semnificative ale discursului, concentrînd metaforic virtuți ale acestuia: *Un an de martiriu, un an de rezistență; La Tiraspol latinitatea strigă din cușcă* (17); “*Ei ne pot doar omori, de*

învins niciodată” (27); “*Cu România trebuie să fim împreună și la bine, și la rău*” (29); “*Eu îmi voi duce crucea până la capăt*” (69) etc.

3.6. Stilistica textelor lui Ilie Ilașcu este determinată și de conținutul acestora.

3.6.1. Caracterul marcat protestatar și contestat al discursurilor sale are ca obiect fărădejgea instalată, după opinia lui, în Republica Moldova, vizînd situația politico-economică, stările social-naționale explozive, *vacuumul* (38) civic și democrația de paradă. Permanenta stare de alarmă ridică virtuțile artistice ale limbii române la temperaturi incandescente. Expresia “sentimentelor de indignare și revoltă” (cum spunea Tudor Vianu despre Eliade Rădulescu), a refuzului de a recunoaște situația existentă se traduce semantic prin cuvinte alese ca un puroi din buba degajînd stări febrile pe care Ilașcu le crede, le dorește, le-ar vrea colective, dar care se pare că nu sînt decît nobile atitudini personale sau ale unui grup tot mai restrîns. Privind textele ca expresie a unei drame personale, stilistica lor capătă conotații tragice.

3.6.2. Dar ce contestă Ilașcu în pamfletele sale, prin lexicul ales preponderent din sfera negativului, prin hiperdeterminări cu atrbute degradante la adresa persoanelor sau realităților de care se face vorbire?

Ilașcu protestează împotriva forțelor regimului a cărui victimă este. Convins că acestea constituie sursa tuturor relelor, le numește cu substantive și determinanți lipsiți de

orice reverență. Tot ce ține de comunism se asociază cu noțiuni depreciative: (regimul) *fascisto-comunist* (11, 14), *dictatorial-comunist* (39), (forțele) *extremiste și procomuniste* (11), *reacționare comuniste* din Rusia și *neocomuniste* de la Chișinău (14); un regim *fascisto-comunist* de culoare rubinie (12, 14); elita *bolșevică treapădă* la Moscova încheind tratate de formare a unui nou imperiu rus (29).

3.6.3. Consecința firească a dezlănțuirii acestor forțe ale răului este atmosfera de Sodomă și Gomoră, caracterizată printr-un lexic apocalitic: (mișcări) *mârșave*, *leopardăturile* (smirnoviste — 39), *criminali* (de stat), *tărfe* (naționale) (29, 40), *torționari*, *barbare* metode staliniste (12), *monstru*, *virus* (12), *vârsările de sânge*, *măcelul* (de la Moscova — 61), *hoardele slave* (61), *banda turmentată* a lui Smirnov (35), *abuzuri*, (formațiuni militare) *banditești* (27, 36, 43), *clica smirnovistă* (11) etc.

3.6.4. Lipsa de legitimitate a autorităților de la Tiraspol este subliniată cu mijloace lexicale, fonetice, ortografice și de punctuație: *asa-zisa* republică nistreană (11), cu *asa-numitul* președinte al r.m.n. (72). Punerea în ghilimele, scrierea consecventă cu litere mici sau prescurtarea titulaturii oficiale sunt forme stilistice de minimalizare a forțelor separatiste.

3.6.5. Caracterul rău intenționat al procesului, originile oculte ale *scenariului* (44) sunt evidențiate prin termeni din sfera

semantici a *spectacolului* (18) “din teatrul absurdului” (49), a *farsei* (juridice — 43, rușinoase — 42) și înscenării (judiciare — 20, 21). *Aşa-numitul* (37) sau *asa-zisul* (26, 41) proces judiciar (proces-farsă — 44), cu *trucurile* (44) de rigoare, este orchestrat de *asa-numita* (37), *asa-zisa* (72) judecătorie supremă, din *asa-zisul* complet de judecată (42) făcând parte o judecătoare *impostoare* și *procurorul-impostor* (79).

3.6.6. Moralitatea persoanelor, justitia actelor politice, totul este apreciat prin prisma idealului de reîntregire, ideal pîndit de nenumărate *pericole*: *cedări rușinoase* (39), *separatiștii tiraspoleni* (40), adepții *federalizării* (40), forțele *proimperiale* (21), structuri *mafiotice* (26), toate amestecate într-un sănătă și joc politic *murdar*, izvorât din sămânța *rea* semănătă de ruși în Basarabia (58). Mult cîntării eliberatori nu sunt altceva decît *venetici* (27, 40) *vântură-lume*, *veniți de aiurea* (29). Prefixele privative slujesc aceleași intenții acuzator-contestatare: *acțiunile anticonstituționale*, *ilegale* (11), elemente *antinaționale* (39).

3.6.7. Nu sunt uitate nici activitățile duplicitar-colaboraționiste ale autorităților aflate în cărdăsie cu *bandiții* de la Tiraspol (30, 31), români *mancurtizați* (31), *fariseicele* intenții ale guvernatorilor *comuniști* înveliți *fariseic* în tricolor, care au înjugat acest popor (39).

3.7. Dar, dincolo de numeroasele contexte și cuvinte care generează o scârbă și o silă

generală, ce susține totuși Ilie Ilașcu? În puține pasaje, dar prin aceasta mai pronunțat puse în valoare în comparație cu redundanța protestatar-contestatară a textului, Ilașcu vorbește, cu discreție și bun-simț, despre oamenii *cinstiți și demni*, amintește forțele *democratice* (39) și face distincția necesară între *națiune, stat și gubernie* (41).

3.7.1. În antiteză cu minimalizarea, inclusiv fonetică, a *r.m.n.*, el vorbește despre *statul independent Republica Moldova* (18, 20). În esență însă Ilașcu face elogiu *Tării*, al *Unirii*, al *Reîntregirii*, scrisă, aceasta din urmă, cu majusculă și în interiorul propoziției (21, 83). Țara, cu literă mare, este mai presus de o anumită formă de guvernămînt:

“Eu nu am o republică. Eu am o Țară: România. De aceea anume ei mă adresez mereu” (32).

3.7.2. De un tratament fonetic preferențial se bucură, pe lîngă formula de politețe “*Domniile Voastre*” (*passim*), mai ales următoarele noțiuni: *Mișcarea de eliberare națională* din Basarabia (82), *Neamul Românesc* (84), *Unirea cu România* (67), *Marea Unire* (86). Scrise cu litere mari în cuprinsul enunțului, aceste sintagme sănătate, prin simbolism fonetic, alături de cele sacre: *Domnul cel Sfînt* (90) și, de ce nu, *România Mare* (63), ca element sacru al specificului nostru național. Ca un cod grafic ce orientează cititorul spre selecțarea anumitor mesaje, majusculele se întâlnesc într-un întreg alineat din celebrul — și sub raport stilistic —

APEL AL CONDAMNATULUI LA MOARTE ILIE ILAȘCU CĂTRE ALEGĂTORI:

“Ce doresc eu poporului meu basarabean? Unire, Libertate, Credință, Prosperitate, Speranță, Dreptate, Cultură națională, Sănătate, Iubire, Blîndeț omenească pentru oameni, Furie pentru dușmani. Atât!” (88).

Acest *apel* ar merita o analiză stilistică aparte și, dacă numai el ar fi fost scris de Ilie Ilașcu, ar fi suficient pentru a demonstra virtușile semantico-stilistice ale limbii române literare vorbite în ceea ce a mai rămas din Basarabia istorică.

4. În concluzie putem spune că stilistica, retorica textului sănătate angajate în slujba sublinierii vizuinii lui Ilie Ilașcu asupra realităților social-politice. Discursul său național-civic se amplifică pe o spirală ascendentă, de la cei trăitori în mizeria trădării de țară la salvarea morală prin aspirație către alegoria *Patria-mamă*. Calea de la păcat spre purificare parcurge trei trepte: (cea mai de jos) *cărdășia* cu autoritățile de la Tiraspol (30); (intermediară) distincția netă și consecventă între “statul independent Republica Moldova” și între autoritățile *chișinăuiene*; iar sus, în lumină (treapta a treia, a ridicării din păcat), *Țara*. La început un “colț de țară rupt dintr-un întreg” (39), apoi *Patria-mamă* (67), reluată cu determinant apozițional: *Patria-mamă România* (93), *Țara-mamă România* (67) și chiar *mama-România* (93). Însăși aspirația către universalitate, respectiv integrarea europeană trece prin “integrarea

fără rezerve și în toate domeniile cu *Tara-mamă România*" (76).

Concentrarea majorității procedeelor stilistice specifice retoricii — și nu numai — ne întîmpină în ultimul alineat din *Lupta continuă*:

„În încheiere, vreau să vă descânt de speriat pe toți cei care fluturați sperietoarea Unirii cu Patria-mamă România. Dragii mei basarabeni, oare se va găsi măcar unul dintre voi care ar spune că mama voastră care v-a dat viață e săracă și urâtă? Oare nu mama fiecăruia e cea mai frumoasă și cea mai bogată?! Nu în bani e fericirea, banii vin și se duc, iar mama rămâne. Atunci cum puteți afirma că maica noastră România e urâtă și săracă? Mi-e rușine să scriu aceste rânduri. Mama nu ne trage astăzi de mâncă. Am fost orfani în îmbrățișările fariseice ale <<fratelui mai mare>>. Vreți să trăim mai departe în acest orfelinat? Ori poate ne luăm inima în dinți și ne ducem la ea să ne încălzim, să ne ierte că am fost atâtă timp străini și s-o iertăm că n-a putut la vremuri triste să-și apere fiica Basarabia?! Eu unul mi-am îndoit genunchiul. Îmi pare rău că n-o să am posibilitatea să vă văd pe toți de mână lângă mama România. Dar acolo, sus, eu mă voi ruga pentru voi, pentru Țara noastră România.

Rămâneți cu bine, Români basarabeni. *Tara-mamă* vă așteaptă!” (93).

Antologia "L.R."

Nicolae IONEL

Din tălpi pînă-n creștet sunt
vîlui! Mi s-a desfundat, mi s-a
deschis înîmlă! M-am reciștigat!
M-am regăsit! Sunt un orfem
azvîrlit în văzduh! Restitul cerului
cer respirînd! Sunt volt din
centrul unei bucurii veșnice! Sunt
libertatea a ceea ce simt fără
margini! Putința comununil cu tot
ce-l flință, pînă-n sferele
expansiunii Jubilației! Fericesc în
mine o pogorîre a unei lumini ce
umple tot ce văd! Îmi sunt
accesibili din firul de larbă, din
stele, din adîncul iluminat al înîmlii!
M-am trezit! Cînt pentru zel!
Sunt întreg!

Viorica GORĂS
Chișinău

**STILISTICA
NEOLOGISMELOR
ÎN POEZIA
DE TINEREȚE
A LUI GEORGE MENIUC**

Stilistica neologismului cu valorile artistice sau cu virtuțiile estetice ale acestui strat lexical a constituit un subiect de preocupare și de investigații teoretice și practice atât pentru lingviști, cât și pentru critici literari, scriitori.

Mult timp s-a vehiculat ideea că "neologismele au darul de a coborî temperatura afectivă a exprimării, conferindu-i un coeficient superior de "impersonalitate" și "cerebralitate", deoarece acești termeni sunt în majoritate monosemantici, săraci în sensuri, văduviți în nuanțe și lipsiți de privilegiul conotațiilor" [1, p. 9]. Or, tocmai contrariul a fost demonstrat în secolele XIX și XX prin opera multor maeștri ai condeiului, care au revelat că, pe lîngă precizie și claritate, noutate și originalitate, neologismele posedă și expresivitate, și plasticitate.

Dacă în literatura științifică, tehnică, oficial-administrativă neologismele, după ce s-au răspândit și s-au generalizat în comunicare, comportă doar funcție denominativă, în stilul beletristic și,

parțial, în cel publicistic, sănt foarte evidente valențele lor expressive. Scriitorii nu recurg la utilizarea cuvintelor noi doar din cauza deficitului de noțiuni în limbă, ci, în cele mai dese cazuri, cu scopul de a comunica exact, nuanțat, pentru a împrospăta și a "contemporaneiza" mesajul. Căci, în ultimă instanță, "nouitatea este un factor important în ceea ce putem numi cu toată dreptatea viața cuvintelor, adică sufletul pus în ele de subiectele vorbitoare: cu cît un cuvînt e mai nou (și nu numai în sens cronologic), cu atît poate avea o expresivitate mai mare, fiindcă n-a fost prea des întrebuințat și, în consecință, își păstrează frâgezimea semantică, plasticitatea, vigoarea" [2, p. 13].

Folosirea neologismelor de către scriitori este dictată și favorizată chiar de aria tematică și de problematica abordată. Intelectualiștii și estetii (clasificare stilistică propusă de T. Vianu) întrebuințează multe unități lexicale neologice. Ca exemple clasice din istoria literară pot servi numele poetilor A. Macedonski, T. Arhezi, L. Blaga, I. Barbu și ale prozatorilor G. Galaction, G. Călinescu, Camil Petrescu și alții. Vianu afirma în acest sens: "Scriitorul care folosește neologismul... dovedește că își sprijină impresiile prin elementele culturii lui și că în receptarea imaginii lumii a trecut dincolo de naivitatea impresiei în sfera reflecției... Căci stilul neologic e un stil intelectual" [3, p. 88].

În încercarea noastră de a schița unele considerații referitoare

la stilistica neologismului se anunță de mare importanță constatarea că fondul lexical neologic, cu preponderență cel latin, a constituit o sursă nesecată pentru cei ce plăsmuiesc imagini verbale. Cauze ale întrebuișterii neologismelor, în afară de cele de ordin estetic, enunțate în expunerea anterioară, sunt și cele de ordin social, care meritau să fie menționate mai întâi, cele generate de contactul cultural dintre popoare și limbi, de procesul intens de internaționalizare la diverse niveluri din ultimele decenii ale veacului nostru.

Deși în epoca modernă de evoluție a limbii literare “interesul cultural pentru neologisme a fost larg și constant” [4, p. 3], reacțiile, atitudinile și, respectiv, utilizarea s-au dovedit foarte contradictorii.

Oricum, convingerea lui Horațiu că scriitoruloricind a avut și va avea dreptul să creeze cuvinte noi rămîne în continuare actuală. La noi, însă, inovațiile lexicale, creațiile neologice de autor sunt extrem de puține, iar majoritatea cuvintelor noi au fost luate din limbile de cultură universală.

În secolul XIX problema de bază în legătură cu neologismele viza utilitatea și necesitatea lor. O oglindire panoramică a situației din acea perioadă, cînd se dezlănțuie campania puriștilor și orice cuvînt de origine străină, indiferent de vechimea întrebuișterii lui în limbă, era considerat ca un atentat la individualitatea romanică a limbii, ne-o oferă T. Maiorescu în celebrul articol *Neologismele* (1881).

Nici *Dicționarul academic* al

lui Laurian și Massim, nici *Istoria...* lui P. Maior, nici *Lexiconul de la Buda*, nici *Tentamen Criticum* al lui A. T. Laurian, nici multe alte intervenții publicistice ale oamenilor de cultură de la mijlocul secolului trecut n-au avut efectul *purist* scontat, și cuvintele de origine străină, assimilate de limba română și intrate pe deplin în comunicare, au fost și continuă să fie considerate, în marea lor majoritate, de neînlocuit, mai cu seamă cele din uzul maselor largi de vorbitori.

Deși neologismele s-au impus ca mijloc esențial de îmbogățire a vocabularului, interes stilistic propriu-zis ele n-au suscitat decît în perioada interbelică, atunci cînd scriitorii de vază au început să le utilizeze în proporții sporite, mai ales grație unor conotații și valențe estetice. George Calinescu, distins mînitor al neologismului, reflectă: “În momentele culminante ale dezvoltării unei limbi, care coincid totdeauna, în perspectivă istorică, cu salturile raționaliste, cum se întîmplă cu secolul luminilor, tendința limbii literare este de a fi abstractă, exactă, ca și aceea a științelor, o limbă de idei clare și distincte, grația venind ca și în muzică din melodie și timbru instrumental... Cum și literatul foarte intelectualizat simte trebuința exactității, nu-i de mirare că recurge uneori la neologisme” [5, p. 6].

Este evidentă folosirea neologismelor în funcție de nevoile stilului. Omul de știință vrea să se exprime exact, fără echivocuri, iar

literatul — să dea textului prospetime, prestanță deosebită, eludînd banalul, ordinarul, comunul.

“Neologismul, coborînd din altă atmosferă, aduce altă nuanță decît echivalentul de baștină” [6, p. 13]. Și la aceste nuanțe sînt foarte sensibili scriitorii, creînd cu ajutorul lor imagini artistice originale.

Încercînd a face o privire generală asupra literaturii basarabene sub aspectul limbii în general și anume prin prisma utilizării neologismelor în special, conturăm unele caracteristici care diferă substanțial de particularitățile lingvistice ale celorlalte provincii românești. Bineînțeles că vitregele condiții istorice și-au lăsat amprentele lor.

Cei peste 150 de ani de ocupație rusească au avut un impact cultural profund, ale cărui consecințe au culminat prin nerecunoașterea apartenenței la neamul românesc și a limbii române ca prim factor de identificare a națiunii. Inventarea limbii “moldovenești”, ca limbă romanică independentă, a avut un succes local cu repercusiuni periculoase în evoluția firească a limbii, conservată la nivel de grai, subdialect și “imbogățită”, pe unde forțat și programat, pe unde firesc și inconștient, cu “neologisme” (barbarisme) rusești care începeau

să atenteze chiar la individualitatea romanică a limbii.*

În linii mari, cu multe excepții în perioada interbelică și în cea contemporană, limba literaturii basarabene a fost populară, cu nuanțe arhaice, deosebită de limba literaturii din Țară mai mult la nivel lexical; neologismele latine ce definesc procesul de modernizare a limbii române fiind mai puține, majoritatea parvenind prin filieră rusă.

Vom ilustra prin analiza stilistică a neologismelor folosite de G. Meniuc în creația sa de pînă la 1940, inclusiv în poezile publicate în anii 1937—1939. Ne vom referi în mod special la debutul său poetic — placheta **Interior cosmic****, care cuprinde 14 opere selectate cu exigență din cele apărute în periodicele vremii, și la alte texte din această perioadă, reluate (selectiv) ulterior în culegerile **Vremea Lerului** (1969), **Florile dalbe** (1979), **Toamna lui Orfeu** (1983) și **Preludiul bucuriei** (1988).

Tinărul poet de numai 21 de ani vine în literatură din tradițiile poeziei naționale, versurile populare fiindu-i primele “chei” cunoscute, dar și din școala poeziei universale, receptiv fiind îndeosebi la experiențele simboliste. “Sentimentul solitudinii, conștiința “interiorului devastat”, atmosfera obscură, dominată de tenebre, o vizuire poetică “ocluzionantă”,

*O caracterizare amplă a situației este redată în culegerca **Povară sau tezaur sfînt** (Despre starea limbii moldovenești), alcătuit de I. Lupan, Chișinău, “Cartea Moldovenească”, 1989.

“Interior cosmic” — apare la editura “Itinerar”, Chișinău, “are numeroase ecouri în presa vremii, fiind apreciată de redutabili critici literari și consemnată mai tîrziu de G. Călinescu în monumentală sa **Istorie a literaturii [7, p. 27].

uneori o stare nedefinită de apocalips, versuri intoxicate de neliniște” [2, p. 8] sănătatea cîrstei tangențe ale creației timpurii a lui Meniuc cu mișcările decadente din literatura universală.

Prin volumul său de debut Meniuc se situează în contextul literaturii române alături de T. Demetrescu, D. Anghel, G. Bacovia.

Așa cum Eminescu “risipește cu dănicie în primele sale creații un număr mare de neologisme” [8, p. 14], G. Meniuc (longo intervallo) se lasă “furat de rezonanța savantă” a acestora. De fapt, tinerețea a fost totdeauna mai deschisă și mai sensibilă la nou. Pasiunea pentru cuvintele noi, proaspete, “neostenite de uz” va persista în scrierile lui Meniuc toată viața. Totodată neologismele asociate cu arhaisme și regionalisme dau operei lui un farmec aparte, demonstrând cu prisosință erudiția și enciclopedismul artistului.

La o simplă enumerare de titluri ale poeziei — Preludiu, Cerc medial, Geneză, Cosmogonie, Ciclu sfîrșit, Elegie, Episod, Cleștar impur, Interval, Interior răvășit, Naufragiu, Peisaj, Paradisul pierdut, Poem, Muzeu — putem remarcă ușor utilizarea frecventă a neologismelor din fondul latino-romanic.

Raportate la părțile de vorbire, neologismele din creația lui Meniuc de pînă la 1940 se prezintă astfel: 178 de substantive, 62 de adjective, 8 verbe și 11 adverbe.

Deși substantivele folosite în număr mare oferă textului în ansamblu un aspect static, această

caracteristică este neutralizată de energia interioară a versurilor, de fondul lor ideatic.

Meniuc e un poet meditativ [9, p. 20]. Subiectele de combustie reflexivă fiind diverse, deseori strecoară în sufletul eroului liric o stare de neliniște, care culminează uneori într-o euforie. **Interior cosmic** sintetizează două orientări tematice distințe ale tînărului poet. Pe de o parte, se prezintă lumea reală a “tavernelor” și “umbrelor”, iar pe de altă parte — se conturează spațiile cosmice “pure” în care se refugiază spiritul.

Cele mai multe neologisme sunt întrebuințate pentru a crea imagini din domeniul filozofiei, al stărilor de suflet, al muzicii și naturii.

Orientarea filozofică a poeziei de tinerețe este anunțată de însuși titlul plachetei de debut: **Interior cosmic**.

Copleșit de imensitatea și misterul legităților universale, personajul liric, cerebral și reflexiv, dar în același timp sentimental și emotiv, se vrea potențial cuceritor al universului prin vioara inimii: “Nu-i nimeni să surprindă zbuciumul *erelor, cosmos mut*” (**Cosmogonie**). Solitar, poetul se aruncă în tumultul cosmogonic care-l vrăjește, îl umple de bucurie, îl înaripează, dar îl și tulbură și dezarmează adesea: “... *Emoții universale* de-a valma s-au clintit: / Atîta neodihnă și larmă de nestins” (**Ce vrajă**), “... Neliniști *cosmice*, călătorind prin *infinit*. / Îmi comunică larma, înzecit” (**Bucurie**).

Avântul tinereții, frămîntările și entuziasmul, firești vîrstei, trezesc în suflet *larmă* și *cascade*. Asemenei șuvoiului de apă ce cade zgomotos din înălțimile montane, vrăjind inima, dar și înfiorînd-o, interiorul, cuprins de neliniști, tulburat de mister, se răvășește.

Stările de spirit, degajate de poezie, oscilează, de fapt, între plus și minus, extremele evidențiindu-se prin ilustrare antitetică: “Vreau să iubesc odată ca iadul, / În mine focurile, în mine *cascada*” (**Preludiu**), “Dulci zgomote de patimi se prăvălesc *cascadă*, / Sensibil cîntă lira și-n degete, și-n sînge” (**Cleștar impur**).

Imaginea cascadei reapare și în poezia de maturitate: “Întîrziate patimi — *cascade* în surdină” trezesc o sfîșietoare nostalgie odată cu venirea Mărțișorului și fac “să treșără umbra ca-n noapte alăuta, / Cînd o cuprinde dorul sălbatic și năting”.

Alături de împrumutul mai vechi “larmă”, cuvînt uzitat poetic, împrumutul neologic “cascadă” aduce în textura și în spiritul poeziei vitalitate și tumult, alimentează din abundență atmosfera: “*Cascada* unui suflet mare în eternitatea sa / Își mînă visurile în constelația Lirei” (**Rembrandt**).

Motivele-cheie din poezia filozofică: *spațiul*, *timpul*, *universul*, *materia*, *armonia* — sunt încadrate în imagini originale, care-l prezintă pe poet în confruntare cu nemărginirea și eternitatea, destinul identificîndu-l astfel: “Ca toți în timp și *spațiu* mărginit, / Eu, nefiind departe de pămînt, / M-am

ridicat pe scări spre *infinit* / Cu *verbul* meu de ciocîrlui și vînt” (**Destin**).

Deși majoritatea substanțivelor neologice din arealul filozofic apar în poezia lui Meniuc la singular, “îndemnînd la reflecție, la meditare, în deplină concordanță cu caracterul filozofic al versurilor” [10, p. 181], remarcăm și originalitatea stilistică a pluralului, pe care Albert Thibaudet l-a definit precum urmează: “Pluralul este incorporat visării, care multiplică și vaporizează totul; el anulează liniile netede pe care le vor lua obiectele individuale” [10, p. 184].

“Înfiorat de *spați*: *muzicale*, reci” (**În surdină**), poetul exclamă, dormic de mișcare și trăire intensă: “Of, inimă, să nu fumegi în tine rugăciunile, / Tu leagănă *armoniile* în toate viorile” (**Hălduire**).

În altă poezie, însă, constată oarecum resemnat: “*Spații*, goale de vreme, oftează / Sub veștede stele, bezne eterne” (**Ciclu sfîrșit**).

În categorii filozofice cugetă poetul și atunci cînd exteriorizează anumite impresii lăsate de mediul imaginației sale. Astfel, adjectivele neologice din expresiile: emoții *universale*, risipit *celular*, avatar *universal*, genuni *haotice*, zodii *ancestrale*, interval *celular* creează epiteze de valoare afectivă profundă.

Neologismul de origine franceză “*crepuscul*”, vocabulă poetică consacrată, introduce în poezia lui Meniuc o atmosferă de mister și miracol. El alternează cu sinonimul neaoș “*amurg*”, frecvent și acesta în peisajul creat de

Meniuc, încetătenit în lirica românească simbolistă mai ales grație lui Bacovia, care-l pune în mai multe titluri de poezie (*Amurg*, *Amurg de toamnă*, *Amurg violet*, *Amurg de iarnă*, *Amurg antic*). “Blînda seară”, “bcuratul amurg”, “amurgul de vară-mbălsămat” coboară lin în imaginea poetică, relevînd seninătate și acalmie. Dar tot aici, nu prea departe, “moartea în *crepuscul* se plimbă”, și “devastatul *crepuscul*” sugerează o stare de declin, de sfîrșit.

O deosebită originalitate obține și adjecativul neologic “crepuscular” derivat din substantiv, care, pe lîngă muzicalitatea cu care se încadrează în armonia versului, este încărcat și de semnificații poetico-filosofice: “... și liniștea nu-i liniște, ci *avatar / Universal, multicolor, crepuscular*” (Ciclu sfîrșit) sau: “Peste regrete, peste ani a trecut / Neliniștea apelor, *crepusculară*” (Unire).

Oricîte frustrări și dezolări i-ar aduce lumea în care se zbuciumă personajul lîric, exclamația imperativă “A fi: Bucurie și nu devastat *crepuscul*” dezvăluie optimismul, sfidează incertitudinile și vrea să rupă cătușele tristeții.

Limbajul poetic este invadat de sentimente triste de diverse tonalități: *nostalgie*, *deziluzie*, *obsesie* (a morții, a sfîrșitului, a fantomelor), *disperare*, *regrete* — cuvinte din fondul neologic latino-roman și care se succedă în pînza poeziei cu unitățile lexicale autohtone, marcate stilistic: *tristețe*, *răvășire*, *deznădejde*, *durere*.

Dacă ar fi să “dezghiocăm” etimologia cuvîntului *nostalgie* (gr. *nostos* = întoarcere, *algos* = durere), am constata că întoarcerea la durere, la o stare deprimantă, cauzată de dorința regăsirii, a revederii a ceva drag, pierdut în trecut, răvășește eul poetic: “Trec podul *nostalgiei*, peste rîul *obsesiilor*, / și împrejur un *cor abrupt* al mării...” (Rîsul umbrei).

Marea de tristețe este cauzată/motivată și de *deziluzie* ca “cea mai grea dintre înfîngerî”, legată pe verticală lingvistică de “*naufragiu*” (frîngerea navei — descifrare etimologică), neologism cu frecvență și expresivitate aparte în creația lui Meniuc. În poezia Naufragiu descrierea artistică este consistentă în imagini marine: “Lopețile s-au rupt în smoala valurilor; / ... Pești de argint și nimfele mării / Cîntă pe harfe și leagănă somnul tăcerii”.

Tensiunea crescîndă a poeziei capătă deznodămînt mioritic: “Ti-e frică, suflete? Prin grădina miilor de alge / Pași nevăzuți ușor au să calce. / Deasupra bulgări fosforescenți au să cadă / Ca la nunta ciobanului din baladă”.

Paradisul marin este “împăienjenit de vechi melodii”, acompaniat de simfonia lianelor, ornamentat de scoicile fermecate. Parcurgerea imaginilor marine ce conțin cuvinte neologice ar fi incompletă fără reliefarea altui neologism, înrudit semantic cu atmosfera mării și colorat poetic de Meniuc: *pelagic* (fr. *pelagique*, cf. gr. *pelagos* — mare) : “Murmur *pelagic* răzbate de sus, vertical / și

scoici, și transparente, și-n veci
itinerar” (Acestui april).

Pentru a exprima stările *dezolate* și *deprimante*, poetul se retrage *solitar pe litoral*, splendorile naturii *autumnale*, nocturne, glaciale îi sunt familiare. (Toate cuvintele evidențiate sunt neologisme de origine romanică.)

Din alt registru tematic, dar generat tot de aspirațiile și idealurile vîrstei, face parte și epitetul neologic *candid*. În poezia *Mâine albinele* este utilizat ca oximoron pentru “moarte”, a cărei prezență de moment l-a determinat pe autor la reflecții lirico-filosofice, nicidcum, însă, la condamnarea ei: “*Candidă* și vie, și Dumnezeu s-o capete, trudă grea...”. În *Interior răvășit* epitetul este obișnuit, cu alură idilică: “... S-au smuls din rădăcini / Atîtea flori *candide* cusute cu lumini”.

Meniuc exploatează dubla accentuare a acestui neologism, îl încadrează armonios în muzicalitatea versului, evidențindu-i în contextul metaoric nuanțele morale de puritate și neprihănire. În poezia timpurie a lui Meniuc întîlnim întreaga familie neologică a lexemului *candid*: *incandescent*, *incandescentă*, *candoare*, *candidat*, a căror înrudire a fost demonstrată printr-o ingenioasă analiză lingvistică pe verticală de G.I. Tohăneanu în carteia *O seamă de cuvinte românești*.

Poezia lui Meniuc din această perioadă se caracterizează și printr-o muzicalitate aparte, redată atât prin “succesiunea melodică a

silabelor, cuvintelor și versurilor, orchestrata într-o cadență ritmică uluitoare” [9, p. 20], cât și prin cuvinte care sugerează melodia: o serie de termeni muzicali ca *acord*, *armonie*, *cadență*, *ritm*, *sonor* etc., inclusiv denumirile diferitelor instrumente, majoritatea fiind de natură neologică. Aspectul lexical al muzicalității este destul de pestriș atât din punct de vedere tematic, cât și din cel etimologic.

Simfonia lianelor, *arpegiul* viclean din frunza de metal, *melodiile* minerale, *solfegiile* ce le bea ciocîrlia în azur, *preludiul* bucuriei sunt imagini cu termeni neologici ce redau “atîta sfîșiere sonoră pe pămînt”, copleșind sufletul poetului.

În versul lui Meniuc cîntă *flautul* și *clavirul*, *mandolina* și *chitara*, *lira* și *violina* (instrumente muzicale moderne și, evident, cu nume neologice, împrumutate din limba italiană, cu excepția cuvîntului *clavir*, care vine din germană — *Klavier*), dar se aud și “*fluierul* tatei în vie”, și armoniile legăname de *viori*, “vrăbii zglobii de metal”, și *naiul* prin care “întreg pămîntul poate a grăit”, și clinchetul *clopoțeilor*. Acestea din urmă sunt cuvinte care ne întorc imaginar către vechime, la vatra unde se doinește cu dor.

O configurație poetică variată are la înărul Meniuc și perechea antonimică *infern* — *paradis* cu sirurile sinonimice *iad*, *gheenă*, *abis*, *genune*, *prăpastie* și *rai*, *azur*. În sufletul trubadurului persistă dilema: “Azur sau iad să depăn?” Si în acest caz neologismele latino-

romanice alternează cu sinonimele din fondul lexical vechi.

În încheiere este important să remarcăm atât cantitatea/abundența, cât și calitatea/ponderea stilistică a neologismelor în poezia tînără a lui Meniuc. Credem că aceste laturi sunt echilibrate, fără ca una din ele să se impună.

Interesul pentru neologisme în poezia lui Meniuc crește și cînd încercăm să raportăm textele la scrierile altor autori basarabeni din generația lui sau chiar și la cei de mai tîrziu, pînă la "optzeciști". Diferența lexicală e ușor observabilă chiar la o parcurgere sumară a textelor. Unitățile lexicale noi sunt integrate stilistic în poezie, toate fiind cuvinte împrumutate, dar adaptate la legile fonetice și morfologice ale limbii române. Motivele filozofice, livrești care predomină în poezie au fost "înveșmîntate" adekvat în expresie neologică.

Prezență lirică neordinară, George Meniuc a exprimat în mod pregnant căutările și orientările poeziei basarabene.

Stilul lapidar și sugestiv, structurarea specifică a frazei, economia lingvistică, exploatarea creațoare a cuvîntului sunt doar cîteva din particularitățile ce nu trebuie neglijate.

Dintre multele aspecte ale poeziei lui Meniuc ce merită atenția cercetătorilor n-am evocat decît unul, însă de importanță majoră — stilistica neologismelor. Apropierea de textele poetului prin lentila acestei perspective ne permite să concluzionăm că G. Meniuc și-a

meritat calificativul de poet intelectual, că fantasia și spiritul asociativ au colaborat în mod fericit cu subtilitatea lingvistică, sensibilă și deschisă către nou și modern.

BIBLIOGRAFIE:

1. Tohăneanu G. I., **G. Călinescu și neologismele**, în "România literară", anul XX, nr. 39, 1987.
2. Iordan I., **Stilistica limbii române**, București, 1975.
3. Vianu T., **Arta prozatorilor români**, București 1966.
4. David D., **Sinteze de limbă română literară**, 2, Universitatea din Timișoara, 1980.
5. Călinescu G., **Chestiuni de limbă**, în: "Contemporanul", nr. 21, 1962.
6. Moraru L., **Maiorescu și neologismul**.
7. Lungu E., **Poetul armoniilor ascunse**, prefată la **Preludiul bucuriei** de G. Meniuc, Chișinău, 1988.
8. Tohăneanu G. I., **Studii de stilistică eminesciană**, București, 1965.
9. Botecatu E., **Cheile artei**, Chișinău, 1980.
10. Cîmpeanu E., **Substantivul. Studiu stilistic**, București, 1975.

**Lucia CIFOR
lași**

ARGUMENTE PENTRU O NOUĂ POETICĂ

**Viziune asupra creației
lui N. Ionel**

Este cel puțin o probă de temeritate să pretinzi astăzi a te ocupa de ceva *nou* (iar, pe de altă parte, doar noutatea solicită interesul și justifică efortul de a o întâmpina), mai ales cînd pleoaria pentru *noutate* vizează *poetica*, termen ce denumește domenii ale literaturității, guvernate de principii cînd imanente operei literare, cînd decurgînd din receptarea acesteia, conținînd (ori vorbind despre) proiecte semiotice și practici textualiste mai mult sau mai puțin acceptate. Cînd *noua poetică* mai invocă și suportul *argumentelor*, aşa cum o indică — fără modestie — titlul, interesul, ca și scepticismul față de propunerea (lucrării) de față pot deopotrivă să sporească.

Un prim prilej de augmentare sau de diminuare a acestor reacții este precizarea, necesară din capul locului, că *argumentele noii poetici* sînt (din) operele unui scriitor român contemporan al cărui nume, Nicolae Ionel, chiar rostit, nu este mai puțin ocultat, dată fiind (ne)recunoașterea operei lui în

lumea literară. El a scris mai multe volume de poezie¹, formînd un unic “Poem al limbii”² (cum ar putea fi numită creația lui), și tragedii³, a căror valoare urmează să fie descoperită. Despre poezia și teatrul său nu se poate vorbi preutindeni decît în chip cu totul neobișnuit, neobișnuitul doveindu-se singurul mod adevarat receptării poeziei lirice și tragicе pe care poetul a creat-o în limba română, dar nu numai pentru limba română. Clasicele strategii ale receptării, îndatorate cum sînt tehnici literare fixate de codurile poetice, retorice ori larg culturale, ale unor epoci sau curente literare, își pierd, în cazul operei lui Nicolae Ionel, dacă nu funcționalitatea, atunci relevanța pentru ceea ce este nou în arta sa.

Poezia lui reface intuiția Logosului originar. *Limba ca fenomen originar* este principala cucerire a liricii sale, o lirică *inspirată*, cu totul rară și neobișnuită, mai ales în a doua jumătate a secolului XX, care este aproape lipsită de poezie lirică. Incongruența receptării obișnuite față de poezia inspirată se explică prin dificultățile înțelegерii *caracterului originar al limbii*, care nu se deduce și nici “nu poate fi demonstrat prin fapte reale”, dar poate “să fie surprins *printr-o experiență a limbii lipsită de prejudecăți*”, conform filozofiei heideggeriene⁴. Întreaga poezie a lui Nicolae Ionel, ca și traducerea operei lui Vergilius realizată de el⁵, oferă mari posibilități pentru o astfel de experiență a limbii.

Recucerirea originarității limbii se concretizează într-o nouă

realitate poetică, întemeind (sau fiind întemeiată de) un nou *tărîm al limbajului*, în care pot fi cercetate și înțelese și argumentele *noii poetici*. Cercetarea nu poate fi întreprinsă în afara unei receptări adecvate, receptare asigurată de existența deprinderii de a asculta cum "limba vorbește"⁶, mai ales că în poezia lui Nicolae Ionel doar "limba vorbește" ("die Sprache spricht")⁷. Cei pe care "vorbirea limbii" din opera poetului nu-i va ajuta să facă, fie și pentru prima oară, experiența singulară a limbii inspirate, afirmațiile și tot demersul nostru să li se vor fi părînd disproporționate, într-atât de importantă este o receptare inspirată (conaturală inspirației poetului).

Pe noul *tărîm* al limbajului creat de poezia lui Nicolae Ionel pot fi remarcate *alte* coordonate ale *existenței poetice* decît cele apreciate îndeobște ca atare. Aici, limba și lumea sunt una, hiatusul dintre existență și reflectare este anulat, fiindcă, în noul *entos*, limba aduce și concentrează totul în *prezență*⁸, prilejuind o cunoaștere plenitudinară și nonopozitivă, diferită de cunoașterea empirică și intelectuală, pe care nu le anulează, deși le presupune drept consecutive cunoașterii dintui. Trăsăturile acestui nou mod de a fi al poeziei ioneliene devin mai elocvente prin discutarea poeziei în contextul literar în care se plasează. Cel mai la îndemâna este contextul *istoric* al poeziei din intervalul ultimelor două secole, mai precis, de la romantism încoace. În tot acest timp, poeticile se succed și se dezvoltă în termenii conflictuali ai rosturilor ultimative pe care le

animă (fără a și le asuma întotdeauna) mai ales prin marii creatori (subiecți universali) care creează împotriva tradiției, dar și cu ajutorul acesteia, țintind să se plaseze în afara oricărei tradiții și rămînînd mereu în limitele vreunei.

În receptarea de pînă acum a operei lui Nicolae Ionel s-a cam abuzat de contextualizarea istorică, fapt care explică, măcar în parte, parțialitatea judecăților de valoare, ca și nonpertinența unora dintre ele. Nici estetica romantică, nici cea modernistă (ori postmodernistă) nu conțin bune grile de lectură a operei lui din pricina diferențelor multiple care le separă pe cele dintîi de cea din urmă.

Dintr-un anumit punct de vedere, poética romantică reprezintă o ultimă ofensivă de grup relativ omogen, foarte importantă pentru faptul de a se fi constituit și impus pe timpul când literatura (poezia) avea încă un loc privilegiat printre modalitățile de cunoaștere și de trăire. Născinduse din conjuncția mai multor direcții de cunoaștere (psihologie, filozofie, ideologie și antropologie, în sens larg), literatura romantică oferea cu generozitate poeticii (încă neconsacrată și neinstituționalizată sub această denumire) șansa *de a fi* sau *de a vorbi* despre o cosmologie, ca și despre religie și magie, când nu se erija într-o semeață filozofie a creației.

Poezia postromantică va prelungi, sub adăpostul întrebuițării altor coduri sau formule, narcisismul celei romântice, înmulțindu-și în mod aparent libertățile prin exaltarea "fanteziei

Nicolae IONEL

Să rămîi undeva părăsit, uitat de tine însuți, scriind. Scriind lumea, în lume fiind, ca din afară de lume. Așa să voiești să scrii, pînă cînd tot înțelesul, în tine, al lumii, se face liniștea care te ține departe și singur și uitat de tine însuți, și puterea blîndă, neînduplecată și din toată vecia, care-ți duce mîna și scrie, te scrie, scrie cu tine. Pînă cînd te contempli cum scrii, tu; blînd și neînduplecăt, și ca din toată vecia confundat cu tot ce-ai putut deveni și spera și voi să faci pe pămînt. Sau confundat cu imaginea ta definitivă din destinul suspendat, gesturile tale nu părăsindu-te pe măsură ce le faci, ci venindu-ți în întîmpinare dintr-un fatum perfect și însușindu-și țărîna de o clipă a trecerii tale. Să scrii lumea, nu pînă o mîntui, nici măcar pînă-o-ncifrezi. Ci pînă cînd devii un lucru blînd printre alte lucruri de suavă penumbră, atît de lucru și atît de supus condiției sale, încît lumea se va scrie cu mîna ta și tu, consumînd și ei și folosirii tale, vei fi asemenea pietrei tăcute, dar cu-ntunecimea și esența-n afară, cu toată taina și-nduplecarea spre moarte formă făcute, culoare dulce, căldură sub sfinte atingeri.

Tu ai dus singurătatea între lucruri. Acum trebuie să devii tu însuți un lucru și, absorbînd-o, asumîndu-ți-o și consumînd-o, să întorci lumii înserate chipul ei din celalătă parte-a-nțelegerii, unde nu înțelegi, ci te faci înțelesul, nu scrii, ci ești scrisul, nu înveți, ci ești calea și chemarea pe calea vie.

dictoriale” pe seama unui *eu* expandat în reverii psihanalizabile. Din *autoscopică* (aşa cum era la românci) poezia va deveni *autoreferențială* cu consecinţa descentrării *subjectivităţii* în favoarea instaurării unei pretinse obiectivităţi, înțeleasă ca “impersonalitate creatoare”, o formă travestită, mai orgolioasă, de manifestare a atotputerniciei *eului* poetic.

Prin Mallarmé, mai ales, dar și prin declarațiile avangardelor de început de secol, în poezia modernă pare a se fi întronat *o direcție logocentrică*, constând în acceptarea “inițiativelor cuvintelor”. Poezia “se face cu cuvinte, nu cu idei”, spunea Mallarmé, iar poetul “cedează inițiativa cuvintelor” pentru a se asigura astfel de “dispariția sa elocutorie”. Important de observat este că respectivelor declarații de înnoire nu le corespund încă *practici poetice echivalente*, așa cum arată într-un studiu relativ recent și Ștefan Augustin Doinaș⁹, fiind de părere că înțelesul acestor declarații este unul figurat, nu unul propriu. Cu alte cuvinte, nu este vorba de a se găsi în viziunea teoretică ori în poezia lui Mallarmé un *logocentrism autentic*; cînd ar fi fost cazul să se vorbească despre *o nouă direcție în poetică*. La Mallarmé nu se află decât un *alt mod de a vorbi despre poezie*. Cînd el spune că “poezia răscumpără defectul limbilor”, el vede în poet “un corector inspirat al limbii” (după cum se exprimă Doinaș¹⁰) și nu un supus “ascultător” al unei rostiri esențiale, despre care va vorbi mai tîrziu Heidegger. Doinaș consideră

că abia gînditorul german va conferi expresiei “a ceda inițiativa cuvintelor” un sens propriu, fapt caracterizat pe bună dreptate ca o “răsturnare copernicană a concepției comune despre limbaj”¹¹ și, se impune sublinierea, *o revoluție copernicană în concepția despre poezie*, dacă subscriem înțelegerea identității limbajului cu poezia specifică gîndirii heideggeriene.

Prin studiile consacrate poeziei și limbajului¹², Martin Heidegger va impune în gîndirea contemporană viziunea sa asupra acestora, nu în tiparele unui sistem tehnicist, ci într-un limbaj aproape sibilinic, care apropie limbajul filozofic de limbajul poetic. Poeziile lui Hölderlin, Trakl, Rilke etc. sănt utilizate de Heidegger mai curînd ca bune preteze de interogare a esenței limbii și poeziei decât ca *avantexe* (în înțelesul dat termenului de Maria Corti¹³) pentru construirea unei poziții teoretice. Inspirațiile gînditorului german le întrec uneori, prin profunzime și prin pregnanță, pe cele ale poetilor de la care pornește. Probabil că fenomenul nu a fost suficient de bine observat ori nu a fost îndeajuns de discutat, fie și pentru că îngemănarea filozofului cu poetul în aceeași persoană nu a fost socotită un motiv de (îndoită) prețuire a gînditorului german. Studiile sale ne reveleză *o conștiință poetică* (în sensul originar al cuvîntului, *poiein*) incorporată într-un discurs nelipsit de ambiguitatea și naturaletea rostirii esențiale, comune, în fond, filozofiei și poeziei inspirate.

Pînă la poezia lui Nicolae Ionel noi nu am găsit un răspuns

mai pregnant (și mai demn de luat în seamă) la somațiile gîndirii și rostirii originare, despre care vorbește mereu Heidegger și pe care le probează într-un mod specific chiar limbajul heideggerian¹⁴. Altfel spus, este meritul poetului român de a fi realizat pe tărîmul poeziei ceea ce filozoful german realizase pe tărîm teoretic, respectiv, “o revoluție copernicană” a condiției poeziei.

Schimbările survenite în domeniul literaturii prin noua artă poetică (deductibilă din opera) acestui poet constau, pe de o parte, în *spulberarea mitocentrismului* și prin *abandonarea tematismului*, ca și prin *revocarea filozofiei și a psihopatologiei* ca principale sfere de interes ori de inspirație a literaturii. Aceste mutații se petrec pe fondul cuceririi “limbii care vorbește”, respectiv, prin instalarea cuvîntului poetului în Cuvîntul poetic originar. Cele de mai sus constituie, pe de altă parte, tot atîtea aspecte ale refundamentării estetice a poeziei lirice. Dacă lor li se adaugă, aşa cum ne obligă poezia lui să o facem, tentativele (reușite) de realcătuire a poeziei lirice în proximitate sau ca alternativă a *gnozei*, există motive să se vorbească, odată cu poezia lui Nicolae Ionel, despre *o nouă literatură (poezie)*, care a depășit granițele literaturii (tradiționale) prin aducerea/plasarea artei cuvîntului în vecinătatea *artei icoanei*¹⁵. Transgresarea limitelor literaturii tradiționale se concretizează și la nivelul conversiunii *cunoașterii estetice* în *cunoaștere harismatică*, corespunzînd schimbării viziunii

artistice în vedere și permîtînd trecerea de la *înțelegere* (cunoaștere analitică și sintetică) la *suprâînțelegere* (cunoaștere *holistică*). Cunoașterea harismatică este o cunoaștere mai plenitudinară estetică, întrucît angajează prin *catharsis ontologic* schimbarea întregii ființe. Trăsăturile specifice ale acestei creații reprezentă prin ele însăși argumente pentru susținerea unui nou tip de artă literară, care este *teurgie*, “în opoziție cu estetismul care nu este teurgic”. O astfel de artă abia de a fost imaginată la începutul secolului de Nikolai Berdiaev, care se exprima, cu privire la arta pe care o profetea, în următorii termeni: “Teurgia nu creează cultură, ci o nouă existență, teurgia este supraculturală”¹⁶. Departe de a fi o “restaurare a vechii arte religioase” (căci “orice restaurare este moartă și minciunoasă. Tendința religioasă în artă este la fel de mortală pentru artă ca și tendința socială sau cea morală”¹⁷, spunea același gînditor rus), arta teurgică a lui Nicolae Ionel depășește estetismul inspirat *pneumatic/pneumatologic*¹⁸. Fiind mai întîi parte înglobantă a unei *revoluții spirituale*, opera sa se constituie ca rezultat și expresie a unei *revoluții artistice*. O astfel de revoluție artistică aștepta și un alt mare gînditor rus, Pavel Evdokimov, ale cărui spuse vin parcă să confirme reușita poetului român: “Arta trebuie să aleagă între a trăi spre a muri și a muri pentru a trăi... Artistul nu-și va găsi adevărata vocație decît într-o artă religioasă, împlinind o taină teofanică”¹⁹. Fundamentele supraculturale ale acestei arte

creează o nouă identitate artei cuvîntului, privilegiind-o față de celelalte arte și constituind, în același timp, o temerară cale de ieșire din criza culturii și a limbajului.

Poeziile ioneliene — întotdeauna fără titlu — pot fi și sănătate receptate (în mod adecvat) ca o sumă de revelații incorporate în tot aștea expresii ale unor moduri de *aducere la prezență a lumii* prin forța Logosului originar, forță a limbii construitoare de sensuri. Fiindcă în arta poetică ioneliană, ca și în arta icoanei (cu care doar se compară), “expresiile artistice, situate la extrem, se apropie de simbolurile religioase care sănătate sunt un loc unde *ceea ce este simbolizat este întotdeauna prezent*”²⁰. Realizarea prezenței reprezinta și idealul poetic al gînditorului laic Martin Heidegger: “A căntă căntul înseamnă: a fi prezent în ceea ce ajunge la prezență, înseamnă existență”. Aceasta este “calea vie” a poetului (expresia este titlul unui volum), calea *facerii poemului*, o cale a cunoașterii și a împlinirii a *ceea ce se cunoaște*. Restituirea prezenței lumii devine relevantă nu doar prin descoperirea de noi sensuri, ci și prin coparticipare și captare în și la alcătuirea sensului, acțiuni ce nu pot surveni în afara conectării la tensiunile prezenței de pe poziții echivalente cu treptele parcuse de poetul inspirat. Este acesta, probabil, singurul mod de acces către esența rostitoare, harismatică și eucharistică a limbii originare.

Gîndirea nu este o cale potrivită pentru receptarea poeziei lui Nicolae Ionel, fiindcă, spunea

Heidegger: “critică, gîndirea rămîne și atunci cînd este confruntată cu fenomene originare. A gîndi critic înseamnă a deosebi în permanență între acele lucruri care, pentru a fi adeverite, cer pur și simplu să fie ‘surprinse și acceptate’”²¹. Cînd gîndirea se împlineste în plin *poiein*, precum gîndirea heideggeriană, atunci se poate produce și “experiența limbii lipsită de prejudecăți”, condiție fundamentală pentru înțelegerea caracterului originar al limbii și pentru o potrivită receptare a poeziei ioneliene.

Mai curînd *gnoză* decît *poezie gnostică*, o astfel de poezie nu s-a mai scris, dar despre posibilitățile ei de a exista au vorbit și mărturisit pitagoreicii și orficii, ca și poeții mistici precum Sfîntul Simeon Noul Teolog²². Fiind eveniment spiritual și, de aceea, “supra-cultural” (cum l-ar numi Berdiaev), abordarea acestei poezii este o întreprindere încărcată de dificultăți și de riscuri, care pretinde, ca orice realitate de acest rang, “chin și inițiere”²³, o necesară asceză a receptării. Noul mod de a fi al poeziei lui Nicolae Ionel schimbă radical “instrumentarul” poeticii teoretice (derivînd din *poetica* autorului). Demersul euristic pe care îl impune ca pertinent această poetică va fi mai puțin sau deloc influențat de științele discursului, fiind obligat să se edifice mai ales pe baza filozofiei limbajului și a esteticii fenomenologice²⁴. Avînd un accentuat caracter propedeutic și hermeneutic, noua poetică (teoretică) se va îndatora mai curînd filozofiei și teologiei decît criticii și teoriei literare. Această

poetică nu va servi decât, eventual, în ultimă instanță, îmbogățirii codurilor literare ale unei epoci, scopul, necesitatea ei fiind intermedierea "oracolelor" lirismului inspirat, mărturisind despre mutațiile ontologice și gnoseologice propuse și nu doar conținute de poezia originară.

Însușirile, anterior evocate, ale poeziei lui Nicolae Ionescu reprezintă doar o parte dintre datele care recomandă opera lui ca un eveniment (*supra*) cultural și, deci, istoric, iar pe poet îl consacră ca pe un "înainte-mergător" "ce nu pleacă într-un viitor, ci sosește plecând din viitor, în aşa fel încât în sosirea cuvântului său nu ajunge la prezență decât viitorul" (preluând expresia lui Heidegger²⁵). Cu o astfel de literatură (ce pune iar în discuție arta literară), poetică are condiții să renască la o demnitate de rang filozofic și/sau spiritual, demnitate poate nici măcar visată pînă acum.

NOTE:

¹ Volumele publicate sunt: *Cuvînt în cuvînt*, Iași, 1972; *Poezii*, Iași, 1979; *Calea vie*, București, 1983; *Scara de raze*, Iași, 1990; *Carul Mare*, București, 1991.

² Cf. Heidegger Martin, *Originea operei de artă*, București, 1982, p. 267 și.u.

³ Publicate sunt: *Vlad Tepeș*, Iași, 1984 (Premiată de Uniunea Scriitorilor în 1985 drept cea mai bună piesă a anului); *Jeanne d'Arc*, Iași, 1992.

⁴ Cf. Heidegger Martin, *Despre gîndirea și vorberea nonobiectivatoare// "Secoulul XX"*, nr. 1—2—3, 1988.

⁵ Traducerea *Operei omnia* a lui Vergilius aşteaptă încă să fie tipărită; cei puțini care o cunosc au avut sentimentul unei revelații absolute.

⁶ Cf. Heidegger Martin, *op. cit.*, p. 202.

⁷ Expresia este și *motto-ul Scării de raze*.

⁸ Despre prezență au vorbit filozofi și poeticieni: cf. Heidegger Martin, *op.cit.*, p. 243.; Dufrenne Mikel, *Poeticul*, București, 1971, p. 55; Pleșu Andrei, *Sensul creației de Nikolai Berdiaev*, București, 1992, p.12; Evdokimov Pavel, *Arta icoanei—o teologie a frumuseții*, București, 1992, p. 157—169.

⁹ Doinaș Stefan Augustin, *Măștile adevărului poetic*, București, 1992, p. 40.

¹⁰ id. ib.

¹¹ id. ib.

¹² Cf. În chip poetic locuiește omul, Hölderlin și esența poeziei, *La ce bun poeții?*, Limba în poem, *op.cit.*

¹³ Corti Maria, *Principiile comunicării literare*, București, 1981, p. 22.

¹⁴ În cartea citată, Doinaș Stefan Augustin face o tentativă de aplicare a înțelegerii filozofiei heideggeriene la poezia lui Lucian Blaga, lucru ușor ciudat, având în vedere că poezia blagiană este departe de a putea fi numită logocentrică (cf. p. 78).

¹⁵ Cf. Evdokimov Pavel, *op. cit.*, p. 145—198.

¹⁶ Berdiaev N., *op. cit.*, p. 229:

¹⁷ id. ib.

¹⁸ *Pneumaticul* este o categorie esențială a *pneumatologiei*, definită de D'Alambert, de exemplu, în *Discours préliminaire de l'Encyclopédie* ca fiind "la connaissance spéculative de l'âme qui dérive en partie de la théologie naturelle et en partie de la théologie révélée", "par opposition à la métaphysique générale, science de l'être ou ontologie", apud. Leland André, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, Paris, 1928.

¹⁹ P. Evdokimov, *op. cit.*, p. 61.

²⁰ id. ib., p. 78.

²¹ Heidegger Martin, v. studiul citat la nota 4.

²² O lectură paralelă a poeziei lui Nicolae Ionescu și a *Imnelor Sfîntului Simeon Nou* Teolog (v. Stăniloae Dumitru, *Studii de teologie dogmatică ortodoxă*, Craiova, 1991) este absolut necesară înțelegerii distincției.

²³ În definitiv, un adevăr ajuns truism, acceptat doar teoretic astăzi.

²⁴ Ne referim cu deosebire la estetica lui M. Dufrenne, cf. *op. cit.*

²⁵ M. Heidegger, *op. cit.*, p. 262.

Constantin CIOPRAGA
Iași

**GRIGORE VIERU —
“POETUL ACESTUI NEAM”**

Dacă după căutări repetate universul unui poet se rotunjește, dacă acest univers devine un corp oarecum sferic, un cosmoid în care impulsurile interioare, viziunea și expresia comportă trăsături definitorii, înseamnă că poți pătrunde în respectivul univers prin intrări multiple. Toate acestea duc spre un centru de coerențe, spre acel unicum care se confundă cu însăși personalitatea creatorului. Într-un catren fără titlu, o simplă inscripție, Grigore Vieru se auto prezintă ca exponent al comunității, cum anterior făcuseră Eminescu, Coșbuc, Goga și nu numai aceștia: “Noros ori clar ca o amiază, / Eu sunt poetu-acestui neam / Și-atunci cînd lira îmi vibrează, / Și-atunci cînd cîntec nu am...” Iată-l apoi într-o altă efigie, afirmînd că Poetul, “acest duh al vieții”, încorporează într-o singură ființă un tribun și un ascet. Tribun — fără să pară — fusese Grigore Vieru, începînd cu cele vreo douăzeci de placete de versuri pentru copii, scrieri încîntătoare țintind modelarea timpuriie, cu motivația că: “Un cîntec frumos pentru copii poate apăra în viitor o patrie...” Pînă în tîrziu, în întoarcerile în copilărie, în

Foto de Mihai POTÂRNICHE

concretul fugitiv, se vor constitui în succulente momente fabulatorii; creatorul în plină maturitate abordînd acum probleme grave, vorbind alternanțe rep  tabile, de triste   și înfr  ngeri, se redresează etic apelînd la memoria vie a v  rstei paradisiace.

“Trebuie   aizeci de ani pentru a face un om,   aizeci de ani de sacrificii, de voin  ă, de... at  ea lucruri! Și atunci cînd nu mai este în el nimic din copilărie, nici din adolescen  ă, cînd într-adevăr el este un om, nu mai e bun dec  t să moară...” A generaliza în felul lui Andre Malraux — privind Condi  ia umană în genere —, ar fi descurajant, chiar dacă admitem că formarea unui ins, mai exact a unei personalit  i, reclamă din ce în ce mai mult timp. Să trecem peste constatarea amară a lui Malraux, nu înainte de a ne aminti că tot el preconiza ca antidot ideea de

acțiune, conchizind finalmente că: "un om e suma faptelor sale, a ceea ce a făcut, a ceea ce ar putea face..." Pe un versant al existenței sale, Grigore Vieru e un afectiv, un patetic, un apropiat cîntului în latura lui visătoare, de unde aluviuni folclorice, o pasionalitate calmă cu aspirații transorizontice; pe celălalt versant se conturează tribunul, omul de acțiune destinat să devină personalitate focalizantă ori, mai adecvat, figură întemeietoare. Atunci cînd numele poetului basarabean — autor al volumelor *Un verde ne vede* (1976), *Fiindcă iubesc* (1980), *Cel care sunt* (1987) și al altora — a început să fie cunoscut la noi, mai insistență încă, după antologia *Rădăcina de foc* (1988), imaginea sa avea, deopotrivă, aureola combatantului de prim-plan pentru grafia latină dincolo de Prut, inclusiv pentru ideea de românitate geografică și istorică nedespărțită. Atât timp cât Eul lui Grigore Vieru se menține în propria biografie psihologică, poetului nu-i găsim accente fulminante, combustii frapante; acest Eu se sprijină mai degrabă pe gingășii, blîndețea fiind la el o dispoziție naturală generatoare de simpatie, răspînditoare de ingenuitate. De îndată ce intră în joc Ceilalți, unda lirică energetică se suprapune conotațiilor melancolice, elegiace. Rostirea lină, sensibilizatoare cedează pasul unui rezonator, unui rostitor oracular respirînd credință și eticism. Într-o ipostază, lucrurile se scaldă într-o atmosferă de legendă și mit, în cea de a doua, figurația limpede, sobră, lăsînd jelirea în urmă,

punctează traumatisme, crize, stări de impas, realități perturbatoare frîzînd absurdul. Pe scurt, Grigore Vieru nu e nici auroral, nici vesperal, ci un poet al amiezii, fără nimic criptic ori incifrat, iar opera sa, în totul, se vrea un portret al vocilor din juru-i în dialog cu vocea interioară.

Că în mitologia sa personală chipul mamei deține de departe prioritatea, că din trei poezii una are ca impuls generator principiul matern, că figura reală a celei dintr-un sat basarabean de pe Prut, învecinat, pe celălalt mal, cu Miorcanii lui Ion Pillat, transcende în idealitate, acestea toate decurg dintr-un fapt biografic tragic: viitorul poet aproape nu și-a cunoscut părintele, mort în vîjelia războiului, de unde canalizarea integrală a sentimentelor filiale în direcția maternă. Reacții analoage fuseseră de găsit la Ibrăileanu și Sadoveanu, la Albert Camus și Montherlant." — Ai două inimi, mamă", clamează Grigore Vieru, într-o elegie cu acest titlu, propulsînd-o într-un timp cosmic, undeva deasupra limitelor planetare: " — Pe fag dulce-amărît / Arde, mamă, alba-ți stea. / Te uitași la ea atît / Încît semeni azi cu ea" (*Steaua mamei*). Accente imnice imensificante alternează cu paranteze melancolice, lamentatorii, nimic neputînd suplini dispariția ei: "Nu-mi mai e dor de nimic, mamă, / Numai de tine mi-i dor" (*Litanii pentru orgă*). Văzută ca prezență complexuală a-tot-veghetoare, ea dă sens unor iradieri simbolice traducînd și particularizînd ideea de continuitate

Fuziune și redimensionare

spațio-temporală. Ea, mama, e aşadar: pămînt matern, mama-neamul, mama-graiul, mama-cîntec, mama-izvor, mama-pîine, mamă-cuvînt, mama-tăcere; o mamă-iubire — aceea din superba Mică baladă — întrece iubirea tuturor femeilor. Dintr-un alt text, esențial și-acesta, să cităm ca reprezentativ prima jumătate: “Mamă, / Tu ești patria mea! / Creștetul tău — / Vîrful muntelui / Acoperit de nea. / Ochii tăi — mări albastre. / Palmele tale — arăturile noastre. / Respirația ta — / Nor / Din care curg ploii / Peste cîmp și oraș...” Putem citi aici o atitudine sacralizantă cu caracter larg-uman. Prin “mama personală” ni se transmite arhetipul mamei universale, aceasta simbol matricial fundamental, mamă a lumii. O mamă de necuprins în concepte, dat fiind că mama astfel percepută, mama-geniu, circulă în marginea mitului. Se ajunge, în fapt, la o mamă suprapersonală, o mamă-idee proiectându-se în eternitate, o mamă hieratică meritând adorație, acționând suprasenzorial, ca un fluid învăluitor.

Factor gravitațional cu valoare mitică e, concomitent, Casa părintească, spațiu în care, întors din lume, “ești alb de duminică”. Prin extensiune afectivă, casa copilăriei devine centrul unor joncțiuni și ansambluri, iar satul, acolo de cînd lumea (o *axis mundi*) rezumă spiritul locurilor și al timpurilor, făcînd din fapte de repetiție o rațiune de a fi. În sprijinul efectelor intensive de sugestie vin arborii, izvoarele, vatra — elemente contribuind, ca la Pillat, la

materializarea amintirilor: “Scot apă. / Mă uit în fintină / Ca în istorie / Strig și mi se răspunde, / Vîntul suflă curat / Dinspre munți, / Te poți vedea în el / Ca-n oglindă...” Nefiind un descriptiv, un pictor în peisaj, notațiile de acest gen ale lui Grigore Vieru nu au caracter obiectiv, reprezentațional în sine; întîietate are sugestia, metafora impresivă vizînd spiritul locului. Râpoșații, chipuri care se văd doar cu sufletul, fac legătura cu fondul abisal: “Oamenii la noi / Primăvara / Scot din malul Prutului / Lut pentru casă: / Îi scot pe străbunii noștri / Prefăcuți în lut. / Pe urmă / Frămîntă, dureros, lutul / Pînă cînd le sîngeră picioarele. / Apoi / Femeile pictează pe horn / Cocoși și flori stilizate” (Casă). Între iubire și moarte, antenele poetului duc precumpărator spre cea dintîi, cu note de jubilație, de reverie ori de melancolie. Reflexivitatea lui Grigore Vieru fuge organic de prăbușiri morale, menținîndu-se pe o linie mediană, scutită de retorisme și ostilă tenebrelor. Mireasma teiului, verdele vegetației, “fire de argint lichide”, “sălbăticiumi mici și dragi”, aroma pînii calde — iată “bucurii simple” configurînd sentimentul fintării neîntrerupte. Ni se spun aproape la modul mioritic: “nu există moarte! / Pur și simplu cad frunzele / Spre a vedea mai bine / Cînd suntem departe...” (Metafora).

După ce, prin intermediul folclorului, a descoperit poezia, după ce de la Meșterul Manole și Miorița a trecut la Eminescu (acesta un “arbore-dor”, “arbore ce vede cu rădăcinile”), după ce, într-

o nouă etapă, la maturitate, s-a apropiat de Arghezi, de Blaga, de Nichita Stănescu și ceilalți, autorul **Rădăcinii de foc** avea să atingă nivelul maximelor sale disponibilități. Harului natural i s-a adăugat o substanțială informație în materie de fenomenologie poetică, în acest sens revelatoare fiind confesiunile lui despre **Lucrarea în cuvînt**, nu o dată cu totul remarcabile. Aflăm de aici, bunăoară, că în afară de nostalgia infinitului spiritual, nici o alta nu l-a tentat. "Dorul de alte nesfîrșiri nu mă mistuie. Nesfîrșirea e fără trecut, iar eu sunt o ființă iubitoare de toate care au un început, un trecut. Eu sunt o ființă prea casnică, legată de firul de iarbă, de firul izvorului." Îl frâmîntă neconenit fuziunea cu înconjurimea: "De ce nu sunt vînt?! / De ce nu pasăre oare?! / De ce sunt numai cuvînt?..." Spre deosebire de alții, poetul nu crede în ideea de *generație*; există doar *grupuri*, zice el; "un poet bun ține de toate generațiile, mediocritatea de nici una..." Lirismul în sine poate cădea în desuetudine; reflexivitatea vine să corecteze sentimentalismul lînced. "Dacă aş avea două inimi, una aş vrea să gîndească..." Nu o dată Grigore Vieru se amuză la întîlnirea cu vechile dictoâne și sentenții, după care el însuși, luînd "pulsul proverbelor", vine cu texte sapientiale, un fel de glose despre ethnos și ethos, ori despre frumusețile lumii. "Cine gîndește pînă la capăt, / Se dezleagă de spaimă" (**Pregătindu-mă de fericire**). Ar trebui citat în special șupravîntul **Cinstirea proverbelor**,

text în care fiecare dintre cele douăzeci de catrene inscripționînd o normă de conduită participă la un cod general uman.

Interesant de observat consonanța tematică dintre sculptura lui Ion Irimescu și echivalențele în materie poetică la Grigore Vieru vizînd maternitatea, candoarea copilăriei și muzica. La Grigore Vieru, în momente faste, lumea pare o cîntare: "*Locuiesc la marginea unui cîntec*" — scrie el. Metafora e preluată de la Blaga ("*Locuiesc într-un cîntec de pasăre*" — **Lăcaș**) și întîlnită la Nichita Stănescu ("*Locuiesc într-un ochi de pasăre*"). Grigore Vieru este și autor de cîntece (a compus melodii), slăvind spre neuitare arborele, pasărea, trandafirul, punînd în cuvînt o mare gingăsie emoțională. Puternic însipit în humusul românesc, întreținînd contacte de adîncime cu mitologia și istoria, rostirea sa se bazează consecvent pe notații plasticizante senzoriale: "lin ca stelele pe munte, / îmi curge liniștea pe chip" (**Mai-sunt**); "îmi curge pe mîini tăcerea" (**Trandafirul din vază**); "o stea de sus / M-a sărutat pe gură" (**Inscripție pe o vioară**). A păstra în mod curent prospețimea senzorială a copilăriei, a imprima cuvîntului vibrație și autenticitate, a pune în toate ipostazele o clară personalitate, iată motive pentru care poezia lui Grigore Vieru, în totul atașantă, înscrie în tabloul literaturii noastre contemporane valori de cea mai bună calitate.

Dan MĂNUCĂ
Iași

**RĂSTIGNIT
PENTRU DRAGOSTEA
DE ȚARĂ**

Înainte de a-l fi cunoscut pe omul Grigore Vieru, i-am întîlnit legenda. Colegiile mei întru ale condeiului, poeți și prozatori, au fost mai fericiți, căci l-au putut cunoaște pe Grigore Vieru în carne și oase mai devreme. Legătura de suflet s-a produs abia în 1988, la Iași, unde a avut loc o întîlnire fulgerătoare a scriitorilor ieșeni cu legenda care viețuia peste apa ghimpătă a Prutului. Chiar dacă fulgerătoare, acea întîlnire greu poate fi uitată, căci a stat mereu sub semnul gingășiei și al purității. Era martie, era zăpadă, primăvara părea că nu are de gînd să vină. În schimb, Grigore Vieru a venit repede și a plecat tot atât de repede. După decembrie 1989, a venit în Țară, spre a da o mînă de ajutor conaționalilor. La București, a văzut moartea însingerînd străzile. Zguduit, s-a întors la Chișinău, scriind în tren, pe genunchi, o poezie, **Proiect de stemă poetică**. Încă își șlefua versurile, cînd au început să curgă amenințările cu

moartea. Eram acolo, la Chișinău, într-o casă de români ospitalieri, cînd Grigore Vieru ne-a comunicat, frămîntîndu-și mîinile delicate, că promise o nouă amenințare cu moartea. De data aceasta, de la un grup intitulat "Pamiati", adică "Memoria". Cum arată și numele și faptele, e o memorie nu autohtonă, ci barbară. Pentru că memoria autohtonă, adevărată ținere de minte, se află și se află în cuvintele celor mulți, din care a izvorît și versul lui Grigore Vieru, rezonator al toleranței unui întreg neam. Vorbind despre primejdia care îl pîndeau, poetul nu de aceasta era răvășit, ci de gîndul că ființe bipede și vorbitoare pot folosi hîrtia și condeiul într-un scop pentru care cuvîntul "inuman" este prea blînd. Căci Grigore Vieru întruchipează poate ca nimeni altul ceea ce Constantin Stere a numit "misticismul democratic al basarabeanului". Pașnicul și tolerantul păstor Grigore Vieru, coborît din Munții Latiniei, înfrunta cu seninătate și demnitate neomenia. Erau acele versuri la stema țării, pe care le rostea autorul lor, mai curînd o rugăciune scrisinătă. A deprins și astfel de poezie Grigore Vieru, împins de circumstanțe. Verbul lui s-a transformat în tunet, blîndețea și-a arătat neînduplecarea. Am adus manuscrisul la Iași, unde versurile **Proiect de stemă poetică** au apărut în "Cronica" și au fost răspîndite prin postul de radio care fusese nu demult redeschis.

Cu adevărat, Grigore Vieru

scrie o poezie care poate fi numită o metafizică a gliei, realizată prin simboluri ale veșniciei: pământul, izvorul, arborele. Toate acestea sunt prezente în fiecare strofă, combinate în felurite chipuri și sub felurite măști. Optica este a întoarcerii în copilărie, mai apropiată de traiul de acasă. Adică acolo unde poetul își vede locul sfînt, acela care îi dă putere să viețuiască. Întoarcerea în trecutul propriu înseamnă întoarcerea la baștină. Cu cît împrejurările erau mai potrivnice, cu atât invocarea universului sătesc devinea mai necesară. Ea seamănă cu un descîntec, alcătuit din cuvinte puține, repetate în formule incantatorii. Vraja se țese lent și sigur. “Încep să fac cîntece/ din numai două cuvinte” — sunt versurile finale din poezia *Abecedar*, elocventă pentru modul

în care Grigore Vieru leagă arta și existența.

Puțini sunt poeții români contemporani care să se încumete a rosti cantilene. Grigore Vieru este, cred, singurul. Refrene alcătuite din jumătăți de cuvinte, din cuvinte întregi, din jumătăți de vers și din versuri ori strofe întregi creează o stare de descîntec protector. Universul poetic își păstrează astfel pe mai departe frumusețea. Ceea ce ar fi putut să-l contorsioneze a fost alungat de vraja rostirii îngînate. Chiar moartea este alungată sau, mai bine zis, nu-și află locul în această lume. Cantilena împrăștie nesiguranța, aduce liniștea și seninătatea, celebrind viața. “Mare ești, moarte,/Dar singură, tu;” eu am vatră unde iubi,/Tu nu, tu nu.” Construcția eliptică se datorează grabei de a comunica triumful existenței. Si frecvența imagine a

Foto: Nicolae RĂILEANU

Fuziune și redimensionare

mamei e o metaforă a forței de a trăi, a jubilației întru viață. Mama este un nucleu existențial, care închide un sens tulburător. Este universul însuși, o lume a purității cristaline, în care totul este conceput spre a da viață și a face ca viața să dăinuiască.

Femininul este protector și blînd. „Mamă” este și mama, dar și soția, cîmpia, rîul. „Mamă” este și pămîntul, Marea Mamă a tuturor, pe care se află, dătătoare de adîncă pace interioară, vatra strămoșească. Sentimentul vetrui este atît de înrădăcinat, încît poetul nu cunoaște nici durerea, nici înstrăinarea, cuprins de un elan transcendental, care îl îndeamnă la dialog cu ceilalți artiști, între care se distinge, spirit tutelar, Eminescu. Vatra îl ferește de ispita „departelui”, chiar cînd acesta se află în vecinătatea imediată sau tocmai atunci. „Departele” își pierde agresivitatea și, în preajma vetrui ocrotitoare, devine un biet cîine exotic, care lătră pitoresc. Rusticitatea metamorfozează toate, îmblînzește și dă sens cosmosului. În acele clipe, artistul se miră innocent de strălucirea diamantină a unei lumi pe care singur a creat-o dar al cărei merit pare a-l atribui datinii sătești: „Doamne, / cît cer/ deasupra unei singure/ pîni”(Dar tu). De altfel, metafora Pînii revine de multe ori sub pana lui Grigore Vieru, spre a marca intimitatea primordială, simbioza începutului de lume: „Am văzut văduve tinere / După război / Venind de la cîmp/ Cu pînea-n șervert neatinsă / Ca să

nu fie singure” (*Și pînea*). Aici, în acest univers esențializat după chipul și asemănarea celui strămoșesc, domnește cu adevărat “liniștea”, ca o boltă sprijinită pe coloane care se numesc fagure, iarbă, pîne, piatră. Asumîndu-și trăirile tuturor oamenilor, artistul poate vorbi în numele lor, convins că „toți sîntem luminați / De-o bucurie neînțeleasă” (*Ars poetica*). Viața este ceremonia reînvierii perpetue, care se desfășoară după o datină adînc săpată în spiritualitatea poetului: „Iar cîntecul să treacă pe pămînt/ cu viața pre moarte călcînd”. Este acest cîntec un „duh” pe care îl comunică „bâtrînii”, „strămoșii” noștri, transmitîndu-l „printre cuvinte”. De aceea, poetul are tăria de a scruta lumea cu privirea inocentă a copilăriei, care nu știe a urî, ci numai a se mira, a iubi și a suferi. Dornic să dialogheze, el are mereu în față cîte un interlocutor, la care caută cu prietenie neprefăcută și se miră candid la replica neomenoașă a străinului: „Cum să-ți întind mîna, cînd mi-ai bătut-o în cuie?” exclamă ingenuu poetul.

Sînt convins că a crescut numărul celora care s-ar grăbi să adaoge un cui în mîna care ține măiastra pană. E infinit însă numărul celor care îl adoră. Căci îl iubește o țară întreagă.

cea ce este și rămîne *etern* în lumea intimă umană.

Poetul are un fel al său de a se înfiora și a accepta clipa inspirației emotive (cea a încîntării sau a întristării, de exemplu). Aceasta din urmă ține de *rit* și *sacralitate*. Însuși motivul trăirii susține parcă examenul sensibilității poetice. La acestea se adaugă și o adevărată vocație privind asimilarea și valorificarea *surselor afective folclorice*, populare, precum și celor clasice, universale, pe care însușindu-le și retransfigurîndu-le, poetul dobîndește ceea ce numește el "multul" poeziei.

Cît privește cel de-al doilea moment, *organicul*, acest aspect nu este mai puțin complex. În virtutea unei hipersensibilități, de care poetul a dat dovadă totdeauna, realul este familiarizat și intimizat într-afît, încît acesta se contopește cu "izvorul" inspirației poetice. Între obiectiv și sujectiv există o transcendere liberă. Poetul "coboară" în real ca în propria sa ființă. Si invers: pornește din suflet ca dintr-un izvor al existenței în genere, dătător de țării. Concretul sensibil, adică imaginea poetică, devine fereastra deschisă prin care străbate lumina vieții. Aidomă arheologului, poetul știe să tălmăcească pe bază de concret impulsurile latente ale evoluției, să comunice ca un vrăjitor în graiul inefabilului: "Mă uit în fintă / Ca în istorie. / Strig și mi se răspunde..." (*Casa părintească*).

Unul și același motiv frecvent sau mai bine cunoscut în poezia noastră capătă la Grigore Vieru

Timofei ROȘCA
Chișinău

POVARA CUVÎNTULUI POETIC

Poezia lui Grigore Vieru e ca un strigăt surdinizat al chemării de noi înșine. Ea nu trebuie numai citită, ci și auzită, ascultată, căci conține un ecou specific al timpurilor de azi și de totdeauna, aidoma acordurilor de orgă, din care desprindem nu numai frumusețe și armonie, dar și graiul divin al chemării spre mai departe. Cu alte cuvinte, poezia să conștientizează, deșteaptă, disciplinează cugetul. Pe căile știute numai de el, poetul ne face coparticipanți la aprecierea marilor sensuri ale vieții și contribuie la clarificarea complicatelor probleme actuale.

S-a spus: Grigore Vieru este un poet al *trăirii* și al *organicului*. În primul caz, deloc nu înseamnă că poetul rămîne în faza unor exaltări emotive, a unor încocări interioare de scurtă durată. Există în poezia sa o cultură a *trăirii*, după cum există o cultură a poeziei în genere, care provine din stăpînirea mai multor domenii de cunoaștere. În cazul trăirii poeziei vierene această cultură se bazează pe o sensibilitate specifică a poetului la

semnificații noi și multiple, ce duc spre cele mai neprevăzute tărîmuri. Despre *război*, bunăoară, poetul nu vorbește numai ca despre un seism social, ci și ca despre un anacronism al existenței în genere, cu multiplele lui consecințe nefaste în lume, adică *în raport cu existența materială și cea spirituală, cu durerile naturii și omului, cu memoria și neantul*. Cu atât mai mult atunci când poetul se referă la destinul omului, la relațiile lui cu lumea și societatea.

Ca să demonstrăm cele semnalate, vom realiza o analiză succintă a poeziei Război.

Efectul acesteia nu se reduce la o simplă contrapunere de imagini. Ceea ce trebuie să reținem la primul contact cu această poezie nu e reluarea motivului antirăzboinic și nici a celui matern (cine nu le-a tratat?). *Principalul e poezia crudului adevăr exprimat în acest instantaneu liric de mare ecou sufletesc ce se prezintă ca o stampă lirică*, construită în formă de triptic (e alcătuită din trei strofe, fiecare conținând cîte un sens aparte legat de conceptul general), e ca *o proiecție a unor stări existențiale fixate pe banda seismografică a sufletului poetic*.

Coloana vertebrală a simbolicii poeziei o constituie imaginea “părului mamei”, ca element semnificant al maternității în genere. Ea se perindă în toate cele trei situații și consemnează *trei ipostaze de existență spirituală a mamei, a lumii în genere, de vreme ce maternitatea stă la temelia vieții și continuității, a tuturor*

începuturilor.

Tot ce se trăiește ori se suferă în poezie trece prin *prisma eului poetic* transfigurat în eul general uman, suferind într-un fel anume din cauza ororilor războiului, obsesiei acestuia. Din acest unghi de vedere, poezia are *un suport oniric*. Ceea ce se întâmplă în imaginația eului poetic are loc *ca într-un vis* cu lumini înseninătoare și umbre de coșmar. Poetul vorbește, exprimă în numele omului mutilat de război, “adoptînd” însă optica sa sensibilă, capabilă să vadă realitatea “pe dinăuntru” (T. Arhezi), “traducînd-o” prin alt spectru de *lumini și culori* — cele paradiacente, care în expresia poetului înseamnă “a ploua cu soare”, *cele infernale*, sugerate de nuanța “negrului ca furtuna”, și *cele neantizate*, intuite prin mirajul “viscolirii printre ierbi și printre soare”.

În cele trei strofe găsim *trei stări* prin care trece poetul. *Imaginile cosmice* (“Luna”, “ploaia cu soare”) îmbinate cu *cele telurice* (“părul mamei”, “trupul golaș de prunc”) din prima strofă ne dau *o vizuire de sus a universalului, a existentialului în genere*. Ele nu sunt luate la întâmplare, ci apar dictate de instinctul integrității. Fiecare cadru imagistic de acest nivel din prima strofă sugerează la modul simbolic un *tablou selenar, feeric, euforic*, desenat în lumini de vrajă și încîntare fantastică, culminînd cu sublima lumină a “trupului golaș de prunc”.

Elementele concret sensibile vin în poezia lui G. Vieru cu *statutul*

lor estetic stabilit. Luna, bunăoară, ca și la M. Eminescu (“stăpîna mării”) sau la L. Blaga (“mărește și mai tare taina nopții”), nu poate presupune altceva decât tot priveliștea misterului fascinant. Tot așa cum “floarea” sau (iar) “trupul golaș de prunc” vin să împlinească senzația de candoare și suav a existenței. Disparația lor (a Lunii, florii, pământului, globului, stelei etc.) înseamnă, de fapt, anularea vieții, a sensului ei, a existenței în genere — idee pe care autorul o sugerează în strofa a doua.

Aici *imaginile devin “antipoetice”* prin lipsa celor atestate în prima strofă. În consecință avem *o poezie a “antipoeticului”*: “Nu era pămîntul, Luna, / Părul mamei răzvrătit / Bătea negru ca furtuna / Peste golul scrumuit”. Persistența lipsei, a golului, a întunericului produce starea de pustiu sufletesc, care cere și el întruchipare antinomică. Poetul nu improvizează pur și simplu momentul “lipsei”, din contra — *il individualizează* prin neprezenta componentelor existenței, prin acel zguduitor “nu!”, dar mai ales prin intensificarea nuanței negrului, subliniată de forma intranzitivă a verbului “a bate”.

În strofa a treia simțim o renaștere, regenerare a vieții din ceurile apocalipsului terestru, dar cu câte pierderi?! “Era Mai și sărbătoare, / Era globul, era stea! / Printre ierbi și printre soare / Părul mamei viscolea!”.

Sărbătorescul e deplin numai în aparență. O dureroasă răuire sufletească trădează “triumfalul”

imperfect al verbului *a fi*, dar mai ales imaginea simbolică a părului mamei viscolind.

Autorul pune accent pe vizual și cultivă *o poezie a vizualului* ca în picturile moderne. În această imagine poetul a pus mult sens. Părul mamei nu este numai un atribut fizic, ci și unul moral, spiritual, căci *prin faptul încărunțirii sau al “razvrătirii” ne sugerează tainele sufletului*. Din acest unghi de vedere imaginea “părului mamei”, “albul” lui imaculat și “viscolirea” semnifică consumul, zbuciumul, necontenita veghe maternă spre nemărginire, adică spre dincolo de hotarele realului palpabil sau de purul adevăr, deci peste hotarele “lumii”.

Exemplul acesta demonstrează o dată în plus organicitatea poeziei lui Grigore Vieru, universalismul ei. În poezia Război autorul promovează o formulă pe cît de simplă, ingenuă, pe atât de radicală și încăpătoare prin viziunea și sugestivitatea ei, prin simfonismul ei inepuizabil. Motivul antirăzboinic sau cel matern în cazul dat nu-i servește poetului numai pentru a condamna seismul și a ne aminti de suferințele materne, ci și pentru a avansa conștiința omului, a o pune în centrul integrității lumii spre a o cunoaște în adînc și a o păzi de factorii distructivi. E una dintre mariile misiuni ale întregii arte, poeziiile analizate aici confirmând marea povară a cuvântului poetic, pe care Grigore Vieru o poartă cu cinste și demnitate constantă.

**ION MORARU –
UN PICTOR
AL SPAȚIULUI
ROMÂNESCU**

Cu expoziția deschisă în sălile Muzeului Național de Arte Plastice al Republicii Moldova, pictorul Ion Moraru a probat încă o dată particularitatea unei viziuni organic integrate exigențelor estetice contemporane. Una din lucrări, emblematic intitulată **Culorile sufletului**, trădează modul de finalizare a actului creator conceput ca emanăție a unei tumultuoase arderi interioare. Drept urmare, acordurile cromatice vor cunoaște intonații atent și fin decantate, de o remarcabilă muzicalitate. Datele realului rămân undeva departe, convertindu-se în structurile unor ritmuri compuse cu știință, mobilitate imaginară și rafinată sensibilitate.

Împrejurări fericite l-au fixat pe Ion Moraru în ultimii ani într-un fertil contact cu realitățile geografice și spirituale ale ansamblului românesc. Peregrinări și popasuri pe la vete mînăstirești, dialoguri și expoziții personale în importante centre de cultură ale României, alături de participările la stimulative tabere de creație, precum cele de la Călușeri, în inima Transilvaniei, sau de la Calica-Tulcea, în contact cu mirifica lume a Deltei Dunărene, l-au familiarizat cu un climat în a cărei albie s-a inserat armonic, cu argumentele unor modalități stilistice întemeiate pe limpezime, noblete și forță emotivă. Indiferent de motivul inspirației, peisajul instituindu-se ca gen dominant, asupra imaginilor se revarsă o lumină discretă, recreată ce unifică tonurile în sonorități încărcate de vrajă și mister. Evocările se situează cel mai adesea la ceasul

trecerilor vag perceptibile dintre noapte și zi cînd elementele naturii se contopesc în șoapte purificatoare, ce presupun la calmă și odihnitoare reverie. Componența lirică a limbajului afiliază creația lui Ion Moraru celei mai autentice tradiții picturale românești.

Dar oricît de fidelă și armonizată cu modul fundamental românesc de a privi natura și existența ca prilej de afirmare a rosturilor pozitive ale vieții, pictura lui Ion Moraru, ce operează cu efectele vitale și surprinzătoare ale acuarelei, devine înainte de toate expresia inevitabilă a spațiului de obîrșie. Născut și copilarind sub oblăduirea argumentelor existențiale specifice vetrelor strămoșești din nordul Basarabiei, va restituî lumii aspecte din nobila respirație a acestor ținuturi sesizabile în structura caselor sau edificiilor ecleziastice, în succesiunea ritmică a colindelor blînde, intime și primitoare, ori în surîsul șagalnic plin de înțelepciune al măștilor ce alcătuiesc expresivul ciclu pe tema datinilor ancestrale. Sobrietatea unor game și iluminările vagi, ca semn de calmă curgere a timpului, propulsează imaginile în zona unor nostalgice și tulburătoare remorări.

Sincer și onest cu sine, datorîndu și prospețimea unui netăgăduit și tonifiant sentiment romantic, Ion Moraru a compus și un ciclu de transpuneri mai exuberante — **Flori pentru Tamara** — pios omagiu aceleia care-i stimulează elanurile, ocrotindu-l de efectele — nu puține — ale potrivnicilor de tot felul care se interpun atât de frecvent în existența oricărui artist ardent, incomod prin îndărâtnicia cu care-și urmărește desăvîrșirea vocației și a unui solid destin artistic.

*Negoită LĂPTOIU
Cluj-Napoca*

PRONUNȚIA ROMÂNEASCĂ: TEORIE ȘI PRACTICĂ

Primim la redacție din încintatorul burg Heidelberg (landul Baden-Württemberg), prin care și-au plimbat pașii mulți buni români (mai aproape de zilele noastre Eugen Coșeriu, ales membru de onoare al Academiei locale de Științe, Mărius Sala, Ariton Vraciu, în calitate de profesori invitați la Universitate, s.a.) trei volume de lingvistică românească, scrise și editate pe cont propriu de un compatriot stabilit din 1970 în Germania. Sînt două lucrări de fonetică a limbii române: **Rumanisch: die Aussprache. Româna: pronunțarea. Rumanian Pronunciation.** Esprint-Verlag. Heidelberg, 1983 (în continuare: RP) și **Rumanian Pronouncing Dictionary. Rumänisches Ausspachewörterbuch, Dicționar de pronunțare a limbii române** (în continuare: DPLR), vol. I (A—L) și vol. II (M—Z), 1984 (aceeași editură).

Cîteva cuvinte despre autorul acestor lucrări. Dna Livia-Ana Tătaru, născută în Bistrița-Năsăud (România), după absolvirea în 1946 a liceului local, urmează studiile la Facultatea de Filologie, secția de română și engleză. Cu

începere din 1950 a fost profesoară de limbă engleză în învățămîntul preuniversitar, din 1961 pînă în 1970 a predat limba engleză la Universitatea "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, iar din 1976 — cursul practic de limbă română la Universitatea din Mannheim.

Cunoașterea limbilor străine, contactul cu străinătatea i-au determinat preocupările științifice de o viață — analiza contrastivă a pronunțării în limba română și în limbile engleză și germană.

În 1964 își ia doctoratul la Universitatea din Cluj cu teza **Probleme de fonetică română și engleză** (manuscris 311 pag.), în 1975 — al doilea doctorat, la Universitatea din Bonn, cu teza **A Contrastive study of the Pronunciation of Rumanian and English: A General Comparison of Their Systems and a Special Comparison of Their Oclusive Consonants**

(tipărită, 238 pag.). Se ocupă de studiul științific al pronunțării românești (inclusiv cercetările pe teren) din 1957, la sugestia și sub conducerea academicianului Em. Petrovici. A participat la diverse manifestări științifice internaționale de prestigiu (simpozioane, conferințe, coloconii, seminare, congrese) și a publicat articole în culegeri și reviste de specialitate din România, Germania, Cehoslovacia, Anglia, Olanda, Japonia, Nigeria. Pe lîngă cele patru lucrări de proporții menționate am mai citat și **The Pronunciation of Rumanian and English: Two Basic Contrastive Analyses**, Haag-Herchen, Frankfurt / M., 1978 (239 pag.).

Cele două lucrări, RP și DPLR, la care ne vom referi în continuare, încununează activitatea pedagogică și de cercetare de un sfert de veac a dnei Ana Tătaru și constituie, de fapt, un întreg, prima servind drept suport metodologic și fundamentare teoretică pentru cea de-a doua, practică. Cercetătoarea conchide, și nu fără temei, că limba română nu dispune (cel puțin pînă la acea dată) de o lucrare fundamentală de fonetică pentru străini, din care cauză româna, o limbă foarte atractivă pentru mulți pasionați, e mai puțin accesibilă pentru aceștia în raport cu alte limbi române. Un alt mare inconvenient rezidă în faptul că studiile consacrate pronunției românești (inclusiv dicționarele bilingve) nu fac uz de transcrierea fonetică internațională (IPA), ci se folosesc de o transcriere națională (rareori

— cu unele elemente din cea internațională). Este nefondată, după opinia autoarei, și opinia că scrierea românească, bazată, chipurile, numai pe principiul fonologic, ar reproduce extrem de fidel pronunțarea și deci n-ar constitui impedimente enorme la înșușirea specificului de pronunțare standard. Confundarea ortografiei cu ortoepia aduce mari prejudicii înșușirii corecte a pronunțării. O mare eroare la predarea limbii (nu numai a celei române) pentru străini o constituie convingerea unora că ar exista multe sunete echivalente în sistemele fonetice ale diferitelor limbi, neglijîndu-se, din această cauză, deosebirile — fapt care duce la formarea unei baze articulatorice greșite a limbii înșușite (așa-numitul “accent străin”). Extrem de insuficient este prezentat în ghidurile și manualele de limbă română pentru străini aspectul suprasegmental al pronunțării românești, în special — melodica propozițiilor și frazelor. La predare nu se exploatează din plin analiza în contrast a sistemelor fonetice ale limbilor comparate.

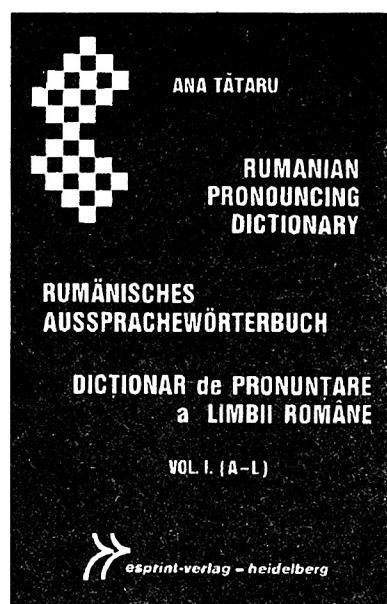
La nivel științific sistemul fonologic al limbii române a suscitat controverse, opoziția Petrovici—Rosetti fiind cea mai cunoscută. Avîndu-l ca mentor pe academicianul Em. Petrovici, promotor al concepției că româna ar cunoaște opoziția “consoane palatalizate—consoane nonpalatalizate” (după modelul limbilor slave), dna Ana Tătaru aderă, totuși, la cealaltă școală fonologică

(a academicianului Al. Rosetti), în schimb nu recunoaște existența consoanelor palatale **k'**, **g'**, **h'**, acestea nefiind, în accepția D-sale, decât niște variante poziționale ale postlingvalelor **k**, **g**, **h**. Sistemul fonematic al limbii române include, după autoare, șapte vocale simple, trei diftongi monofonematici (**e_a**, **ə_a**, **ə_o**), două semivocale (î scurt și **u** scurt, redate respectiv prin grafemele **j** și **w**) și douăzeci de consoane (PR, p. 94). Descrierea fiziologică tradițională a sunetelor e completată cu analiza capacitațiilor lor combinatorii și a aşezării intensității de combinare, care e de trei niveluri: 1) gradul I (laxe), gradul II (strîns), gradul III (foarte strîns) (p.p. 118—128), a grupurilor posibile de sunete la începutul și la finele cuvintelor (în unitățile de dicționar și în cele din context), a prozodiei cu relevarea curbelor de intonație; 2) și cu analiza contrastivă a românei cu germana, românei cu engleză, englezei cu germana și a celor trei limbi în ansamblu la nivelul scrierii și pronunțării. Valoarea practică a lucrării teoretice PR e determinată nu numai de fixarea precisă a trăsăturilor specifice ale pronunției românești, ci și de prezentarea unor mostre concrete (pe bază de texte create de autoare sau a unor fragmente din beletristică și folclor) din practica studiului (învățării și interpretării) pronunțării românești.

Un profesor de limbă română pentru străini și un autodidact îndrăgostit de limba română vor găsi în aceste două lucrări ale dnei

Ana Tătaru ceea ce n-au putut găsi pînă acum în alte lucrări similare, și anume:

- 1) analiza în contrast a inventarului de litere din cele trei limbi bazate pe grafia latină, cu relevarea specificului chiar acolo unde semnele grafice coincid;
- 2) analiza sistemului fonologic (în contrast) al fiecăreia din cele trei limbi;
- 3) tiparele de pronunțare (fonemate);
- 4) prezentarea exhaustivă a elementelor fonetice suprasegmentale ale limbii române (accentul lexical și cel sintactic, funcția fonologică și cea nefonologică a accentului la schimbarea locului acestuia, curbele de intonație cu patru nivele);
- 5) statistica elementelor fonemate la finele cuvintelor luate izolat (din dicționar) și în context, capacitatea lor combinatorie (și

fixarea specificului preponderent vocalic al limbii române, echilibrat al engleziei și mai mult consonantic decât vocalic al germanei);

6) utilizarea consecventă a transcrierii internaționale (IPA) la descrierea sistemelor fonematische ale limbilor analizate;

7) greșeli tipice ale germano-și anglofonilor care învață pronunțarea limbii române.

DPLR cuprinde 26.603 cuvinte-cheie (12.683 — primul volum, 13.920 — cel de-al doilea), fiecare cuvînt purtând accentul de intensitate, fiind însotit de unele forme flexionare și de transcrierea cu litere din IPA. Volumul II conține o amplă schiță de pronunțare și gramatică a celor trei limbi (p.p. 50 a—105 a).

Apreciind contribuția meritorie a dnei Ana Tătaru la descrierea științifică a specificului pronunțării românești și la asigurarea practică a predării limbii române în mediu alogen, nu putem decât să regrețăm unele inad-vertențe, cum ar fi includerea în DPLR a unor forme sau variante de pronunțare nerecomandate de DOOM (*pioněză, manjéră, mäciëš, medítátsje, memörje, mentsjùne, initsjál, abžektsje, aberátsje, akademitsjan, aktseptsjùne, aktjùne, adulátsje, àjer, estetisján, expedja, expropria* și a.), omiterea în referințele bibliografice a unor lucrări de fonetică apărute în acest colț de România Orientală (George Gogin. Consoanele limbii literare moldovenești, Chișinău, 1969; Idem. Studiu de ortoepie mol-

dovenească, Chișinău, 1977; unele studii de analiză contrastivă semnate de Nicanor Babără, Arcadie Evedoșenco și a.), utilizarea unor cuvinte, îmbinări, termeni de specialitate în altă formă decât în cea care s-a impus în studiile de româniștică: *alofoni* (pag. 80 și passim) în loc de *alofone*, *privire contrastivă* (pag. 219) în loc de *analiză contrastivă*, *mutarea accentului* (pag. 132) în loc de *trecerea (transferul) accentului, legarea sunetelor* (pag. 118) în loc de *îmbinarea sunetelor* și a. Însă ceea ce regrețăm în mod deosebit este necunoașterea acestor lucrări ale doamnei Ana Tătaru de către practicienii din republică și (ne temem că nici) din Țară, inexplicabilă tacere a unor edituri de stat sau particulare care ar trebui să facă mult mai mult pentru a ne scoate în lume, aceasta fiind una din datoriiile lor patriotice.

În speranță că le-am putea, totuși, suscita interesul am și făcut această prezentare sumară cam întîrziată a celor două studii, în care palpită inima unei împătimite de limba română și care ar vrea să trezească sentimente asemănătoare tuturor doritorilor de a se apropia de limba, istoria și cultura poporului român.

Nicolae MĂTCĂS

MOȘTENIRE

Comunitatea Românilor din Franța, fidelă unor vechi tradiții ale exilului românesc, înțelege să fie alături de frații ei din Țară și din celelalte teritorii românești, atât timp cât situația vieții politice și naționale o va impune.

Considerăm că îndreptarea gîndurilor noastre, cu precădere, spre românii moldoveni, din Basarabia, este justificată de consecințele lăsate în urma anilor grei ai ocupării rusești (țariste și comuniste) și a asupririi a ceea ce este mai sfint pentru un popor: limba, cultura și istoria sa.

Tinând seama de ecoul pe care l-a avut în cugetul și inima multor tineri din Republica Moldova concursul precedent ce a avut loc la Chișinău, Comunitatea Românilor din Franța propune organizarea unui nou concurs pe aceleași două secțiuni: istoria literaturii române și istoria românilor, la care să poată participa elevii și absolvenții de licee și școli medii ai anului școlar curent.

Premiile oferite:

Premiul I — cîte 200 dolari pentru fiecare din cele două secțiuni.

Premiul II — cîte 150 dolari pentru fiecare cîștigător.

Premiul III — cîte 100 dolari pentru fiecare cîștigător.

Mențiuni — cîte 6 mențiuni pentru fiecare din cele două

secțiuni. Fiecare mențiună i se atribuie 50 dolari.

Cu prilejul decernării premiilor și mențiunilor se vor oferi celor 18 cîștigători cîte 4 cărți în limba franceză, cîte un manual-dicționar (Larousse sau Hachette) pentru începători și cîte 4 cărți în limba română.

Temele la istoria românilor:

1. Societatea și civilizația geto-dacilor, sec. I î.e.n. — sec. I e.n. Statul dac de la Burebista la Decebal.

2. Formarea neamului românesc și a limbii române.

3. Unirea din 1600 a țărilor române sub puterea lui Mihai Viteazul și însemnatatea ei istorică.

4. Basarabia sub ocupația țaristă (1812—1917).

5. Mișcarea de eliberare națională în Basarabia la sf. sec. XIX.

6. Autodeterminarea Basarabiei în 1917—1918.

7. Marea întregire românească de la 1918.

8. Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele lui pentru Basarabia și Bucovina de Nord.

9. Basarabia sub regimul sovietic (1944—1989).

10. Renașterea națională în Republica Moldova la etapa actuală.

Temele la istoria literaturii române:

1. Interesul pentru folclorul românesc pînă la Vasile Alecsandri.

2. Folclorul, expresie poetică a unității naționale.

3. Problema latinității și unității naționale a tuturor românilor în scrierile clasiciilor.

4. Tema Unirii în activitatea și

Concursuri

opera scriitorilor clasici români.

5. Opera lui Mihai Eminescu, expresie totală a spiritului românesc.

6. Istoria glorioasă a românilor în viziunea scriitorilor români.

7. Prezențe basarabene în poezia interbelică românească.

8. Mihai Sadoveanu și Basarabia.

9. Grigore Vieru un poet al limbii materne.

10. "Realismul socialist" — un experiment cu consecințe amare pentru literatura română postbelică.

Participanții vor prezenta lucrările în scris în volum de 15—20 de pagini dactilografiate sau scrise cîte.

Lucrările vor fi expediate pe adresa: 277009, or. Chișinău, str. Sfatul Țării, 2 (pentru concursul "Moștenire") pînă la 1 mai a.c.

La concurs vor fi admise lucrările consacrate numai unei singure teme de la secțiunea dată.

La etapa a doua vor fi invitați autorii celor mai bune lucrări. Discuțiile vor avea loc cu predilecție în baza temelor propuse.

Cerințele față de perfectarea lucrărilor: numele și adresa autorului se scrie pe o foaie aparte; lista literaturii consultate va fi indicată la finele lucrării.

Rezultatele concursului vor fi anunțate în presă.

Dragi elevi ai școlilor medii și liceelor din Republica Moldova și Ucraina, vă îndemnăm să participați la concursul "Moștenire"!

Vă dorim succes!

Elena BIVOL

Silvica TUGUI,
Ala ȚURCANU,
Lucia PÎSLARU

Vlad ATANASIU

Dat la cules: 1.02.95.

Bun de tipar: 27.02.95.

Format: 70x108 1/16

Tiraj: 6000. Com. nr. 621

Tipografia Editurii "Universul"

Casa Presei,
str. Pușkin, nr. 22, Chișinău,
277012

Cutia poștală nr. 83,
bd. Ștefan cel Mare 134,
277012, Chișinău

23 44 19, 23 44 12

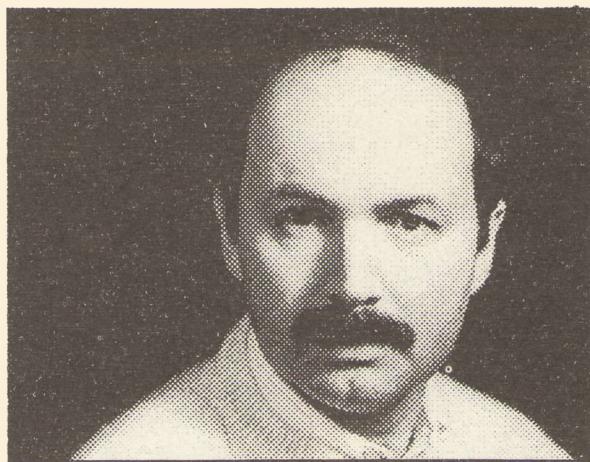
Articolele publicate în revistă reflectă punctul de vedere al semnatarului, care nu coincide neapărat cu cel al redacției.

...Prin munca enormă din ultimii ani, Ion Moraru face parte din clasa de frunte a acuareliștilor români, având multe note comune, ca aer de familie, rămînind distinct ca personalitate, mai ales prin lirism și prin retragerea meditativă.

Radu NEGRU

Iași

Ion MORARU

Acuarelele lui Ion Moraru poartă în ele, în fibra lor profundă, chemări tainice, ireversibile. Expresia lui e atât de românească, încât creațiile sale pot fi fără nici o dificultate incluse în patrimoniul românesc de simțire și împlinire...

Valentin CIUCĂ

Iași

